

LELKIPÁSZTOR

EVANGÉLIKUS LEKÉSZI SZAKFOLYÓIRAT



XLIII. ÉVF. 10. SZÁM

1968. OKTÓBER

Közegyházi önvizsgálat

Egyházi törvényeink előírják, hogy minden harmadik esztendőben egyházkerületi és országos egyházi közgyűlést kell tartanunk. Ezek a közgyűlések elsősorban arra szolgálnak, hogy az egyházkerületek és az Országos Egyház felelős vezetői számot adjanak a rájuk bízott munkáról. Ugyanakkor ezek a felelős vezetők a közgyűlések előtt feltárják az egyház előtt álló feladatokat és ismertessék azokat a problémákat, amelyek megoldásra várnak.

Ezek a közgyűlések jó kifejezői annak a demokratizmusnak, amely egyházunk életét és szervezetét jellemzi. Törvényeink szerint a közgyűlésnek nemcsak „hivatalból” vannak tagjai, hanem tagjai az egyházmegyék kiküldöttei is, akiket az egyházmegyei közgyűlések ugyancsak demokratikus alapon választanak. Így a közgyűlések közvetlenül vagy közvetve magukat a gyülekezeteket képviselik. Van okunk örülni ennek a demokratikus felépíttségnek, de azt meg is kell becsülnünk. Éppen ezen a ponton szükséges az önvizsgálat. Elsősorban azon a területen, ahol a gyülekezetek közegyházi felelősségéről van szó. Úgy tanítják-e és úgy vezetik-e lelkészeink a gyülekezeteket, hogy azok valóban tudnak „saját kerítésükön” túlnézni és az egész egyház szolgálatával összefüggésben gondolkodni? Ez a felelősségérzet a közegyház minden munkájával kapcsolatban csak akkor ébred fel az egyes gyülekezeti tagokban, ha a lelkész rendszeresen és jól átgondoltan tájékoztatja a Presbitériumot, sőt az egész gyülekezetet mindarról, ami egyházunk különböző munkaterületein történik. Újra és újra szól például a Teológiai Akadémia, a diakónia, a sajtó munkájáról és az anyagi problémákról. Egyházunkban akkor tudunk jó munkát végezni, ha a gyülekezeti tagokig menően értjük szolgálatunkat és látjuk az előttünk álló feladatokat. Ha ezt lelkészeink nem segítik elő, akkor közgyűléseink „agyaglábakon” mozognak és azok csak a „beavatottak” találkozási alkalmai lesznek.

Egyházunk demokratizmusa nemcsak a szervezeti felépí-

tettségekben nyilatkozik meg, hanem abban is, hogy a közgyűlés tagjainak joguk van az elvégzett, vagy el nem végzett munkákkal kapcsolatban *kérdezni, véleményt nyilvánítani, vagyis kritikázni. Az egyház felelős vezetői és a különböző munkaágak irányítói nem félnek a kritikától.* A helyesen gyakorolt kritika segítheti a felelőseket abban, hogy a jól végzett munkát még jobban végezzék, illetőleg a rosszul végzettet jól végezzék. Nem lehet az egyháznak semmi kára abból, ha kicsi szórványgyülekezetek, vagy nagyvárosi gyülekezetek tagjai és lelkészei a törvényben biztosított jogukkal élve *segítő kritikát* gyakorolnak az üléseken. Hangsúly esik azonban a „segítő” szóra. Az önmagáért való kritikának, vagyis olyan kritikának, amely csak azért hangzik el, hogy előadója „kiélje” kritikai hajlamait, — nincs semmi értelme, sőt rombolhat is. A közgyűlések nagyszerű alkalmak arra, hogy akik valóban segíteni akarják a felelős vezetőket munkájukban, azok elismerjék azt a sok jót, ami egyházunkban az utolsó években is történt és több ponton felhívják a figyelmet arra, hogy miképpen lehet bizonyos területeken *még jobb eredményt elérni.*

Az Országos Közgyűlés *személyi kérdésekben* is fog dönteni. Az országos felügyelő és a rangidős püspök kivételével, akik elnökei a közgyűlésnek, valamennyi tisztségviselőt újra kell választani. Az Országos Presbitérium tagjai, csakúgy, mint az Országos Egyházi Bíróság tagjai részben vagy egészben kicserélődnek. Újra választjuk a különböző munka-bizottságokat is. E tekintetben abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy az elmúlt tíz évben igen gyümölcsöző teológiai és egyházpolitikai eszmélkedés folyt egyházunkban, melynek nyomán számos lelkész és „világi” gyülekezeti tag nőtt fel egyházunk szolgálatának megértéséhez és végzéséhez. *Ezért a választásoknál nemcsak egy szűk réteg jöhet számításba, hanem szélesebb az a bázis, amelyből a különböző testületek és bizottságok tagjait megválaszthatjuk.* A felelős vezetők szolgálata is gazdagodik azért, ha munkatársaik szélesebb bázisról kerülnek ki. A választásoknál figyelniük kell arra is, hogy a kipróbált idősebb munkatársak mellé minél több olyan *fiatal lelkész* és gyülekezeti tag kerüljön be, akik a következő hat esztendőben jó segítséget adhatnak a felelős vezetőknek.

A közgyűléseken néhány olyan probléma is előkerül, amelyeknek megoldása immár halaszthatatlan. Ezek között is az első az *új nyugdíjrendszer megalkotása.* Mindenki előtt nyilvánvaló egyházunkban, hogy nem tartható fenn tovább egyházunk jelenlegi nyugdíjrendszere. Nyugdíjasaink hosszú szolgálataik után méltatlanul kevés nyugdíjat kapnak. Sok szeretetre és nagy

anyagi áldozatokra van szükség a gyülekezetek és a lelkészek részéről egyaránt, hogy ezt a nehéz problémát megoldjuk.

Ugyancsak fontos feladat számunkra a *lelkész-utánpótlás* biztosítása. Jelenleg egyházunkban nincs lelkészhiány, ugyanarra nincs, hogy 300—400 lelkes gyülekezetbe is tudunk lelkészeket küldeni, sőt, van több mint 30 segédlelkészünk, akik *parókiára várnak*. De azt is világosan kell látnunk, hogy lelkészeink *jelentős része már az idősebb nemzedékhez tartozik* és így ha nemcsak a mára, hanem a *holnapra* is nézünk, felelősen kell foglalkoznunk a lelkész-utánpótlással.

Nem hanyagolhatjuk el az *egyházi épületek problémáját* sem. Bár az utolsó tíz esztendőben — elsősorban a gyülekezetek áldozatkészsége, de a Lutheránus Világszövetség segélyei révén is — olyan méretű renoválási munka folyt egyházunkban, amilyenre még nem volt példa, az igazság mégis az, hogy a közel 1400 egyházi épület fenntartása rendkívül nagy gondot okoz az egyháznak. Nagyon alaposan fel kell mérnünk, hogy milyen épületekre van szüksége egyházunknak és a felmérés nyomán a felesleges épületektől meg kell szabadulnunk.

Reménykedünk abban, hogy a közgyűléseken sok jó és keresztül vihető javaslat hangzik majd el, amelyek segítik egyházi életünket és szolgálatunkat.

D. Káldy Zoltán

Az ökumenikus mozgalom küldetése

WILLEM A. VISSER'T HOOFT, az Egyházak Világtanácsának volt főtitkára és újonnan megválasztott tiszteletbeli elnöke tartotta Uppsalában ezt a referátumot, amely a közvélemény szerint a nagygyűlés csúcspontja volt.

Stockholm, 1925

Ebben a pillanatban, amikor az egyházak világméretű gyűlése ebben az országban és ezen a helyen megkezdte munkáját, gondolataim visszaszállnak az első ökumenikus egyházi gyűlésre, amelyen az 1925. évben mint fiatal résztvevő voltam jelen, mégpedig a Gyakorlati Keresztység világkonferenciáján Stockholmban. Ez a konferencia szoros kapcsolatban állott Uppsalával, mert ennek a városnak érseki rezidenciájában vetette meg ennek az úttörő gyűlésnek az alapjait Söderblom érsek. Ez olyan időben történt, amikor az egyházakat még meg kellett győzni arról, hogy ez a példátlan terv nemcsak légvár; olyan időben, amikor még nem volt meg az ökumenikus munkatársak törzskara, bámulatos teljesítmény volt ez. A konferencia záróülései itt a katedrálisban és az egyetemen voltak. A fiatal Dag Hammarskjöld, az egyik tartományi kormányzó fia és a Söderblom család barátja, egyike volt a rendezőknek, és így először ismerkedett meg azokkal a problémákkal, amelyek egy nemzetközi konferencia rendezésével kapcsolatosak. Akkor valószínűleg még nem sejtette, hogy később ez lesz egyike az ő nagy feladatainak. Komolyan kell vennünk rendezőinket: talán az Egyesült Nemzetek egyik jövődő főtitkára van köztünk.

Az ökumenikus mozgalomban egy nemzedék kora — hogy a szoltáríró szavaival szóljunk — csak „egy tenyérnyi” (Zs 39, 6); mert az 1925. évi konferenciának csak két vagy három résztvevője van jelen ezen a nagygyűlésen is.

Első pillanatra úgy tűnhet, mintha az 1925. évi stockholmi konferencia és az 1968. évi uppsalai nagygyűlés között jelentős különbség volna. Első kísérletként minden egyház összehozására Stockholm sikeresebb volt, mint azt a legtöbben remélni merték volna. Mégis nagyon távol volt az a konferencia attól, hogy egészen ökumenikus legyen. Az amerikai, brit és európai egyházak nagy delegációkat

küldtek, de csak hat ortodox egyház volt képviselve, és az ötödik csoport, amelyet különös módon „más egyházak” címen emlegettek, és amelyeken Afrikát, Ázsiát és Latin-Amerikát értették, csak kevés delegátussal volt képviselve négy országból. Minden okunk megvan arra, hogy hálásak legyünk azért, hogy a viszonylag rövid idő alatt 1925 óta az ökumenikus mozgalom valóban ökumenikusabbá lett, hogy ezen a nagygyűlésen a keresztyénségnek sokkal nagyobb része van képviselve. Nem kevésbé jelentős az, hogy a római katolikus egyház, amely a stockholmi konferencia idején egészen az ökumenikus mozgalmon kívül állott, ma aktívan vesz részt ebben a mozgalomban, ökumenikus tanácsunkkal különböző módon munkálkodik együtt, és hivatalos megfigyelői révén kétségtelenül lényeges hozzájárulást fog nyújtani megbeszéléseinkhez. A stockholmi konferencia és az uppsalai nagygyűlés között még sok más különbség is van. De ma talán fontosabb számunkra az, hogy a kettő közötti analógiákat és hasonlóságokat figyeljük meg. Az 1925. évi konferencia tulajdonképpeni jelentősége abban volt, hogy az egyházak, amelyek sokáig nem törekedtek komolyan arra, hogy megértsék a változó társadalmi és nemzetközi valóságot, és hogy segítsenek az embereknek, hogy világosságot találjanak az evangéliumban a közösségük számára, most együtt kísérelték meg, hogy feladatukat a világgal szemben jóvátegyék. Amit Söderblom szándékozott, azt talán legjobban prédikációjának egyik mondatával lehet szemléltetni, amelyet a záró istentiszteleten az uppsalai katedrálison mondott. Azt mondta, hogy az egyházak elkülönülése és hallgatása gátolják a mi Megváltónk munkáját. Más szóval: ott az az egyetlen feladat adódott számunkra azzal a kettős szemponttal, hogy Isten népének egységét nyilvánvalóvá tegyék, és Isten népét képessé tegyék arra, hogy egyhangúlag tegyen bizonyosságot az evangélium teljességéről konkrét következményeivel a világ számára.

A konferencia felelős szervezői azt gondolták, hogy ezt a feladatot meg lehet oldani a dogmatikai kérdések felvetése nélkül, amelyek az egyházat elválasztották, és amelyek a Hit és Egyházszervezet mozgalom témájává lehettek. Annyiban igazuk volt, hogy a stockholmi konferencia nem lett dialógussá a különböző felekezetek között. Más szempontból azonban a konferencia sokkal teológiaiabb és kevésbé gyakorlatibb lett, mint tervezték. Mert hivatalos főtémájává az egyháznak a világhoz való helyes viszonyának mélyreható kérdése lett. Tanulságos az, hogy Brent püspök, a Hit és Egyházszervezet mozgalmának alapítója, aki elnöke volt „Az egyház és a nemzetközi kapcsolatok” albizottságának, a konferencia elé terjesztett jelentésében ezt írta: „A keresztyénség történetében az utolsó két évszázadban két egymással ellentétes típusú keresztyén kegyesség volt: egyrészt az eszchatologiai és individualista, és másrészt a szociális és univerzális.” Brent püspök azt javasolta, hogy vizsgálja meg a konferencia azt a kérdést, hogy „hogyan lehet összekötni a keresztyén nemzetköziséget a keresztyén bennsőséggel.” És ez lett valóban a főprobléma. Isten országának erősen eszchatologikus fel fogása ütközött Isten országa szociális evangéliumával és annak fo-

kozatos növekedéseként való értelmezésével a keresztyén elveknek a társadalomra való alkalmazása révén.

Ma már nem ugyanazt a nyelvet beszéljük, mint atyáink 1925-ben. A teológiai súlypontok áthelyeződtek. De nem úgy van-e hogy mi még mindig ugyanazzal az alaptémával birkózunk? Ezt a nagygyűlést messzemenően aszerint fogják megítélni, hogy abban az állandó kérdésben, hogy mi az egyház feladata a világban, tud-e valami döntőt mondani. Már a témánk is: „Íme, újjá tesztek mindent!” arra kötelez minket, hogy ismét felvessük a kérdést, mit jelent az eszchatologikus reménység hitünk és cselekvésünk számára a történelemben. A Hit- és Egyházalkotmány bizottsága az egyház egységért folytatott erőfeszítéseit „Isten a természetben és a történelemben” című téma keretében végezte. És gyakorlatilag minden téma, amelyet közösen akarunk megvitatni, azzal a döntő kérdéssel függ össze, hogy „mi az egyház küldetése a világban?”

Tanulhatunk-e ebben a tekintetben saját ökumenikus történelmünkől? Azt hiszem, tanulhatunk. Ezért kérem önöket, repüljünk végig gyorsan az 1925-től máig eltelt éveket.

A történelem tanulsága

A stockholmi konferencia hangsúlyozta ugyan, hogy a keresztyéneknek bizonyoságot kell tenniük a társadalomban, mégis nagyon keveset mondott arról, hogy mi ennek a bizonyoságtételnek a tartalma, és milyen formában kell történnie. Azt is magától értetődőnek tekintették, hogy a világ nagyon jól tudja, mi a keresztyén etika tartalma, és hogy ezért csak arra kell figyelmeztetni, hogy azt vegye komolyan. Az egyházak még nem vették észre, hogy a keresztyén hit alapjait is megkérdőjelezték. Néhány év múlva a németországi egyházi harc ezt mindenki előtt világossá tette. Dr. J. H. Oldham próféta és energikus vezetése alatt ezért elhatározták, hogy a Gyakorlati Keresztyénség 1937-ben Oxfordban rendezett második konferenciája a különböző totális kihívások miatt a társadalom, az állam és a nemzetközi kapcsolatok keresztyén látásának kérdésével foglalkozzék. E konferencia előkészítése, közben kitűnt, hogy nem lesz elég csak keresztyén elvekről beszélni, mert teljes világossággal látuk, hogy ezek az alapelvek egészen jelentéktelenek maradnak, ha nincs olyan közösség, amely ezeket megtestesíti és éli. De volt-e ilyen közösség? Vagy egyházaink olyan messzemenően részeivé lettek az őket körülvevő társadalomnak, hogy többé nem tudták a próféta ígét elmondani? Így a Gyakorlati Keresztyénség világkonferenciája kénytelen volt felvetni maga számára az egyház lényege és feladata kérdését. Az oxfordi mottó: „Legyen az egyház egyház!” — nem a pánikba esett egyházi emberek találmánya volt, akik egyházi intézményeik biztonságába akartak visszavonulni. Csatakiáltás volt ez, amely az egyházakat igazi engedelmességre hívta, mint olyan népet, amely tudja, hogy Ura legyőzte a világot, és amely most a világban arról az életútlásról tanúskodik, amelynek át kell hat-

nia az emberi kapcsolatok minden területét. Nyilvánvaló, hogy ez a látás nagy mértékben hozzásegített ahhoz, hogy megalapozza az 1937. évi két konferenciának, mégpedig a Gyakorlati Keresztyénség és a Hit és Egyházalkotmány konferenciájának azt a nagy döntését, hogy együtt megalkossák az Egyházak Ökumenikus Tanácsát. A Hit és Egyházalkotmány mozgalmát kezdettől fogva az a meggyőződés vezette, hogy szükség van az egyház látható egységére, amely már az egyház lényegéből is adódik, és egyúttal feltétele is világi feladata teljesítésének. Némelyek kételkednek abban, hogy bölcs dolog-e az egyházakra helyezni az ökumenikus mozgalom folytatásának felelősségét. Ezek szívesebben megtartották volna a kevésbé formális és nem hivatalos struktúrát. Ezzel szemben a nagy többség — és ehhez tartoznak vezető helyen az olyan laikusok mint Mott, Oldham és sokan mások, akik szívükön viselték a keresztyénség társadalmi és nemzetközi feladatát — úgy gondolkodtak, hogy a keresztyénségnek bátornak kell lennie arra, hogy belépjen a történelembe, ha hivatását teljesíteni akarja. Ez a történelembe való belépés azt jelentette, hogy igénybe kellett venni az adott történeti eszközöket, vagyis a történeti egyházakat.

Mi nagyon jól tudtuk, hogy ezeknek az egyházaknak minden izükben meg kell újulniuk, hogy a társadalom lelkiismeretévé lehessenek. Az egész háború idején és mindenekelőtt az amsterdami első nagygyűlés alatt a megújulás témája volt az ökumenikus gondolkodás alapmotívuma. Bell chichesteri püspök felhívásában ezt olvassuk: „Amire elsősorban és leginkább szükségünk van, az nem valami új szervezet, hanem a megújulás, vagy sokkal inkább a meglévő egyházak újjászületése. Adja Isten, hogy meghalljuk a Szentlélek hívását.” És az az első nagygyűlés, amely most 20 évvel mögöttünk van, a megújulást Söderblom reménységének fényében látta: hogy az egyházaknak ez a szövetsége lehetővé teszi az egyházak számára, hogy az emberiség életében jobb bizonyágtételt tegyen. Az üzenetben ezt olvassuk: „Hogy itt összejöttünk az Ökumenikus Tanács megalkotására, az hiábavaló kezdeményezés maradna, ha a keresztyén emberek nem szánják oda magukat mindenütt Krisztusnak, az egyház fejének, hogy ott, ahol állnak, megújult törekvéssel legyenek tanítványai, és az ő tanítványainak bizonyuljanak felebarátaik között. Magunkat és minden embert arra kell emlékeztetnünk, hogy Isten a hatalmasokat levetette trónjukról, s az alázatosakat és szelídeket felemelte.”

Az 1925. évi stockholmi konferencia és az 1954. évi evanstoni második nagygyűlés között eltelt majdnem 30 év alatt sokat vitatták a bibliai eszchatológia érvényességének stockholmi kérdését, de nem kísérelték meg erre a témára a közös feleletet formulálni. A második nagygyűlés témájáról, a „Krisztus a világ reménysége” — témáról tanácskozó bizottság kapta azt a nagyon nehéz feladatot, hogy ezt megtegye. Az evanstoni nagygyűlés ennek a bizottságnak a jelentését nem fogadta el. De a jelentés alapját képező lényeges meggyőződések messzemenő elismeréssel találkoztak, és erős hatást gyakoroltak az ökumenikus diszkusszió fejlődésére a következő

években. Evanstonban világosan kifejezésre juttatták, hogy az eszchatológia mint Isten végső üdvözítő tervének és végső üdvözítő cselekvésének dimenziója nem tekinthető a hit függelékének, hanem sokkal inkább át kell hatnia az egyház egész életét. Az igazi eszchatológia nem altatja el az egyházat. Mert — ahogy a jelentésben olvassuk — az egyház „az őrállók csapata, akik mivel meglátták keleten a világosságot, tudják, hogy az új nap közeledik, és ezért megfújják a trombitákat, hogy ezt a többieknek jelentsék. Az egyház az a gyülekezet, amely az eljövendő királyt már most fel tudja ismerni éhezõ, szomjazó, idegen, mezitelen, beteg, fogságba vetett testvéreiben, és így készen áll arra, hogy õket az õ nevében táplálja, megitassa, megvendégelje, felruházza, meglátogassa, és társukká legyen.” Evanston megmutatta, hogy a keresztyén reménység termékeny reménység, és így hozzájárult ahhoz, hogy áthidalja a szakadékot a túlvilág felé tendáló vertikalisták és az evilág felé tendáló horizontalisták között.

Megszűnt ezzel a régi feszültség az ökumenikus mozgalom életében? A következő évek megmutatták, hogy az egyház és a világ viszonyának kérdése örök probléma; hogy sohasem mondhatjuk, le van zárva a diszkusszió; hogy számunkra nem marad más hátra, mint ezzel a kérdéssel együtt élni és mindig újra birkózni.

Ezzel a mai helyzethez érkezünk, mert ami az utolsó években történt, az valójában inkább jelen, mint múlt.

Hol állunk ma?

Úgy látom, hogy a jelenlegi ökumenikus helyzetet csak azzal a paradox mondattal lehet jellemezni, hogy az ökumenikus mozgalom olyan stádiumban van, amelyben bámulatosan gazdag aratást gyűjt be, de éppen ebben az időpontban a mozgalmat komolyabban kérdőjelezi meg, mint bármikor előbb. A probléma magva ismét az egyház és a világ viszonya.

Nem kell arra részletesebben kitérnem, hogy miért beszélhetünk az ökumenikus mozgalom sikeréről. Csak össze kell hasonlítanunk ezt a nagygyűlést a korábbi ökumenikus konferenciákkal. Ki merte volna remélni 1925-ben, vagy akár 1948-ban is, hogy 1968-ban elérjük azt a pontot, amelyen gyakorlatilag minden keleti ortodox egyház megadja a számunkra nélkülözhetetlen részvételét, amelyen Afrika, Ázsia és Latin-Amerika olyan döntő szóval vesz részt a tanácskozásban, és amelyen a római katolikus egyház a szoros baráti kapcsolatok kiterjedt összekötő hálózata révén az ökumenikus kérdésekben való sajátos álláspontjának kialakítása után gazdagítja és ösztönzi megbeszéléseinket! Mi közvetlenül Söderblom ama álmának megvalósulása előtt állunk, hogy a keresztyénség minden egyháza együtt foglalhat állást az emberiség nagy kérdéseiben. És miután most az ökumenikus mozgalom különböző fő áramlatai találkoztak, több alkalmunk van, mint valaha arra, hogy az igehirdetés és a misszió, a hit és az egyházalkotmány, és a gyakorlati keresz-

tyénség terén egyetlen jól koordinált világméretű keresztyén mozgalomként cselekedjünk. De éppen ebben a pillanatban akadnak sokan, az egyházon belül és kívül, és mindenek előtt a fiatal nemzedékben, akik erősen kétségbe vonják az ökumenikus mozgalom hitelességét, és csalódottan fordulnak el tőle. Sikerünk tehát kétértelmű. És ismét az egyház és a világ viszonya az a döntő kérdés, amely a problémák középpontjában áll.

Azt mondják, hogy az ökumenikus mozgalom abban a formában, amelyet az utolsó 40 vagy 50 évben öltött magára, nem képes arra, hogy segítse az egyházakat annak a missziónak az elvégzésében, amelyet világunkban teljesítenünk kell. Azt mondják, hogy a világ radikális megújulásra szorul — de hogyan beszélhetnének az egyházak meggyőzően radikális megújulásról, ha maguk nem újulnak meg radikálisan? Azt mondják, hogy ennek a világnak szüksége van hagyományos struktúráinak mélyreható megváltoztatására — de nem éppen az egyházak mutatják, hogy a hagyományos struktúrák állnak szemben az ilyen átalakulással? Azt mondják, hogy ennek a világnak felelős világtársadalommá kell lennie — de maguk az egyházak felelős társadalomként élnek-e, amelyben teljes szolidaritás érvényesül a szolgálatban és a misszióban, és amelyben minden tag, beleértve minden laikust és nőt is, teljesen részesül a közösségért való felelősség hordozásában?

Ennek a világnak valóságos egységre van szüksége. De az a kapcsolat, amelyben az egyházak az ökumenikus mozgalomban állnak több-e, mint sápadt tükörképe annak az egységnek, amelyben élniük kellene? És a teljes egység felé haladás nem olyan lassú-e, hogy inkább az egységtől való félelmet leplezi le, mint azt a megdönthetetlen és szenvedélyes meggyőződést, hogy Isten népe lényegileg egységet alkot? Nem kell-e ezért elismernünk, hogy az ökumenikus mozgalom ideje elmúlt, hogy mi olyan „post-ökumenikus” korszakba léptünk, amelyben a keresztyéneknek a világért végzett szolgálatukat más, hatásosabb csatornákon kell vezetniük?

Sok helyen tesznek fel ilyen kérdéseket, és minden okunk megvan arra, hogy ezeket komolyan vegyük. Ezek a kérdések kikerülhetetlenül új tanácskozásokhoz vezetnek saját sorainkban is. Újra fel kell vetnünk magunknak a régi kérdést az egyház és a világ viszonyáról, és a keresztyén hit vertikális és horizontális dimenzióinak viszonyáról. Remélem, hogy ez a nagygyűlés ezekkel a kérdésekkel pozitív és ökumenikus módon foglalkozik. Pozitív módon abban az értelemben, hogy mozgalmunknak világos irányt mutatunk. Ökumenikus módon abban az értelemben, hogy valóban hallgatunk egymásra, és másoktól nem vonjuk meg a testvériséget, akik annyira gyengék a hitben, hogy nem érdemlik meg figyelmünket. De ökumenikus módon abban az értelemben is, hogy a nemzedékek nem idegenekként kezelik egymást, hogy az idősebbek nem tesznek úgy, mintha a tulajdonképpeni kérdésekre már megvolna a felelet az ökumenikus történelemben, és hogy a fiatalok nem állítják, hogy az ökumenikus történelem olyan történelem, amelyet ha nem is vala-

milyen bolond, de legalább is a reménytelen intézményszerűség szószólója beszél el.

Ezekről a kérdésekről folytatandó megbeszéléseinkhez a következő négy tételt szeretném megvilágítani.

1. Horizontális haladás nincs vertikális tájékozódás nélkül

Azt hiszem, hogy a nagy feszültségre nézve, amely egyrészt az evangélium vertikális értelmezése, és Istennek az egyesek életében végzett megváltó cselekvésének hangsúlyozása, másrészt az evangélium horizontális értelmezése, az evilági emberi viszonylatok hangsúlyozása között fennáll, végre ki kell kerülnünk a kétféle véglet között való meglehetősen primitív ide-oda ingadozásból. Nem méltó ez egy olyan mozgalomhoz, amely lényege szerint az evangélium igazságát teljességre szerint akarja megragadni. Az olyan keresztyén-ség, amely elveszítette vertikális dimenzióját, savát vesztette, és akkor nemcsak önmaga számára ízetlen és erőtlen, hanem a világ számára is hasznavehetetlen. Viszont egy olyan keresztyén-ség, amely a vertikális dimenzióra való koncentráció folytán elhanyagolná a közösségi élet iránti felelősségét, megtagadná az inkarnációt, Istennek a világ iránti szeretetét, amely Krisztusban nyilatkozott meg.

A keresztyén hit egész titka abban rejlik, hogy az emberre koncentrálódik, mert Isten áll a centrumában. Nem beszélhetünk Krisztusról, mint másokért élő emberről, ha nem beszélünk róla mint olyan emberről, aki Istentől jött, és Istennek él.

Ez gyakorlati igazság. Mert ettől függ a keresztyén bizonyágtétel hitele a világban. Engedjék meg, hogy ezt világossá tegyem egy példán úgy, hogy napirendünk egyik legfontosabb problémáját elemzem.

Mindnyájunkat érinti a nemzetközi szociális igazság problémája, ennek a problémának a különféle vonatkozásai: az éhínség növekvő veszélye, a csekély haladás a fejlődésben a világ nagy részében, és a növekvő feszültség a gazdag és a szegény országok között. Mélyen megdöbrent minket, hogy ennek az égető emberi problémának megoldási kísérletei annyira nem kielégítőnek bizonyultak, hogy amint dr. Prebisch mondta, a fejlődés évszázada a fejlődésben való család évszázadává lett. Nem mintha nem tudnánk, mit kell tenni. A szakértők, akik közül többen részt vettek az egyház és társadalom kérdéséről rendezett világkonferenciákon és az ezt kiértékelő gyűléseken, konkrét terveket dolgoztak ki, amelyek jelentékenyen figyelembe veszik a követelményeket. De ezeket a terveket nem hajtják végre. Miért nem? Mert azt követelik, hogy sokkal nagyobb összegeket bocsássanak rendelkezésre erre a célra, és minden érdekelt nemzet sokkal szorosabb együttműködésre lépjen egymással. A kormányok ez idő szerint nincsenek abban a helyzetben, hogy több segílyt ígérjenek, és szélesebbkörű egyezményt kössenek, mert a közvélemény, amely őket ebben a vállalkozásban támogathatná, nem elég erős és egyértelmű. Mert a közvélemény nyugaton ma már

megunta a fejlesztési problémákat. Azonkívül úgy látszik, elég sok sürgős feladat adódik közvetlen környezetünkben is. Azok az érvek, amelyekkel a fejlesztési segílyt propagálták, erejüket veszítették. Az a gazdasági érv, hogy a fejlesztési segíly a kereskedelem kiterjesztését segíti, nem nagyon meggyőző, amikor a nyugati világ a benne rejlő erők alapján is nyilvánvalóan óriási haladást tehet. Annak a politikai érvnek, hogy nem engedhetjük meg magunknak, hogy a világ gazdag és szegény része közötti feszültség robbanásig élesedjék, kevés súlya van, amikor a néhány nagyhatalomnak megvannak az eszközei arra, hogy a nemzetközi politikai helyzetet uralják. Ezért úgy látszik, arra vagyunk ítélve, hogy magára hagyjuk a dolgok folyását, és gyermekeinknek olyan világot adjunk át, amelyben éhínség és kétségbeesés, és ennek elkerülhetetlen következményeképpen még több erőszakosság lesz, mint amit mi a mi időnkben átéltünk.

Mit tehetnek ez ellen a mi egyházaink? Határozatokat és jelentéseket fogadhatnak el. De ez mit változtat meg? Mi a motívumok, az alapvető magatartások krízisében élünk. A tulajdonképpeni nehézség mélyebben van, mint a politikai és a gazdasági szint. A probléma gyökere abban van, hogy olyan időben, amikor a történelem azt követeli, hogy az emberiség mint összefüggő felelős társadalom éljen, az emberek még mindig vonakodnak attól, hogy embertársukért felelősséget vállaljanak. Természetesen megkísérelhetjük, hogy felkeltjük az inségesek iránt a szolidaritás és részvét érzését. Ezt bizonyos sikerrel tesszük, és továbbra is meg kell tennünk. De ez nem hozza meg a szükséges gyökeres változást. Ez nem vezet a világgazdasági struktúrák megváltozásához. Nem vezet a felelősség olyan maradóképpen való vállalásához, hogy magától értetődővé válnék, hogy a gazdaságilag gyengéket a világ egyik részében meg kell segíteniök a gazdaságilag erőseknek a világ másik részében, ahogyan ez most a mi jóléti államainkon belül történik. Nem, amire szükségünk van, az nem kevesebb, mint az emberiség új értelmezése.

„Új” a jelenlegi helyzethez képest, nem „új” abszolút értelemben. Mert ha az emberiségnek azt a vízióját keressük, amelyre szükségünk van, úgy járunk, mint az a kutató, aki új földet keresett, és a magáét fedezte fel. A mi Szentírásunkban ugyanis az emberiség egysége nagyon konkrét módon van kijelentve.

Az egyházak ezt a kijelentést nem vették elég komolyan. Nagy mértékben vétkesek abban, hogy az a hamis benyomás támadt, mintha a keresztyének csak az egyház ügyvédei volnának, és átengednék a filozófusoknak, a humanistáknak és a marxistáknak, hogy az emberiség ügyét képviseljék. Valójában azonban az emberiség egységének víziója eredeti és lényeges része a bibliai kinyilatkoztatásnak. Évszázadokkal azelőtt, hogy Nagy Sándor oikumenéje a földközi-tengeri embernek azt az érzést adta, hogy egy nagy embercsaládban él, Izráel már leírta azt a látását, hogy minden ember Isten képére teremtett; hogy az embereknek az a közös feladatuk, hogy hatalmuk alá hajtsák a földet; hogy Isten türelmének szövetsége révén, amelyet Noéval kötött, valamennyien összetartoznak; hogy megáldatnak Ábrahámban valamennyien. És Második Ézsaiás már meg-

profétálta az Isten szolgájáról szóló énekeiben, hogy ő lesz az emberi nemzedék szövetsége és a népek világossága. (Mert bizonyosnak látszik, hogy Ézs 42,6-ban az „am” szó valójában „emberiséget” jelent.) Ez a prófécia Jézus Krisztusban teljesedett be. Ő Isten szeretetének megnyilatkozása az egész emberiség iránt. meghalt mindenkiért, és mint második Ádám az új emberiség elkezdője. Ha arról van szó, hogy Isten mindent újjá tesz, ez azt jelenti, hogy Isten Krisztus által újjá teremtí az emberiséget, mint egy olyan családot, amely az ő uralma alatt egyesült. Az emberiség egységet alkot, és pedig nem önmagában, vagy saját érdemei vagy tulajdonságai következtében. Az emberiség egységet alkot mint Isten szeretetének és megváltó cselekvésének tárgya. Az emberiség egységet alkot, mert közös hivatása van. Egységének vertikális dimenziója határozza meg a horizontális dimenziót.

Ezért nekünk keresztyéneknek alaposabb okunk van, mint bárki másnak arra, hogy az emberiségért éljünk. A keresztyének nem abban az értelemben humánusak, hogy kedves dolog más emberekhez kedvesnek lenni. Nem humanisták abban az arisztokratikus értelemben, hogy a kultúra és képzettség minden nép néhány kivételezettje között kapcsolatot hoz létre. A keresztyének az egész emberiség oldalán állnak, mert Isten erre az oldalra állt, és Fia meghalt értük. Ezért nem csüggednek el egyhamar, ha az emberiségért végzett szolgálat sokkal megerőltetőbbnek bizonyul, mint gondolni lehetett volna. Nem ezt mondták: meglesz a gazdasági igazságosságod, ha teljesíted feltételeinket. Mivel a keresztyének Krisztust követik, életük értelme egyenesen az, hogy gondoskodjanak arról, hogy ínséget szenvedő testvéreik megkapják azt, amire szükségük van.

Azt gondolom, hogy jelenlegi dilemmánkban nem segít semmiféle határozat és semmiféle moralizálás, ha előbb nem fedezzük fel újra teológiánk, tanításunk és igehirdetésünk számára az emberiség egységéről szóló tiszta bibliai tanítást, és nem adunk egyházunknak szilárd alapot a világgazdasági igazságosság problémájához vezető új útra, és a fejlesztési segély jobb és meggyőzőbb megindolására. Világossá kell válnia előttünk annak, hogy azok az egyháztagok, akik a világ valamilyen másik részén élő ínségesek iránti felelősségüket gyakorlatilag tagadják, ugyanúgy vétkesek az eretnekségben, mint azok, akik az egyik vagy másik hitigazságot elvetik. Az emberiség egysége nem valami felhőkben járó szép eszme, hanem Isten saját kinyilatkoztatásának szilárd része. Ha valahol, akkor ezen a ponton lényeges az Istentől adott vertikális dimenzió a horizontálisan emberek közötti szinten folyó minden cselekvés számára.

2. Az ökumenikus mozgalomnak és az egyházaknak szükségük van egymásra

Nem nehéz megérteni, miért kérdezik, hogy az ökumenikus mozgalomnak annyira az egyházak kezében kell-e lennie. Az egyházak nemcsak a nagy közös keresztyén hagyományt képviselik, hanem

sok elkülönült és történetileg meghatározott hagyományt is, amelyeknek nincs mindig teológiai tekintélyük. Tiszttára szociológiai szempontból az egyházakat olyan intézményeknek kell tekintenünk, amelyek nyakasan ellenállnak a reformációi és megújulási törekvéseknek. Akkor pedig egy olyan ökumenikus mozgalom, amely mondani akar valamit a gyorsan változó társadalom helyzetére, és az élet minden viszonylatában a megújulás szükségességét hirdeti, hogyan támaszkodhat ilyen nagy mértékben az egyházakra? Nem kellene-e megváltoztatnunk azt az irányt, amelyet az ökumenikus mozgalom az 1930-as években választott? Nem kellene-e ellenkező irányba vitorlázni? Nem kell-e feladni az egyházaknak közös feladataikra való mozgósításért folytatott harcot? És nem kellene-e követni a post-ökumenikus korszak prófétáinak azt a figyelmeztetését, hogy egyedül és kizárólag a világ sürgős feladataira koncentrálódjunk, anélkül, hogy időt pazarolnánk az egyházak megújulását célzó törekvésekre?

Érzem ennek a kérdésnek a jogosultságát. Bizonyos értelemben mi provokáltuk ezt a kérdést, mert minden egyházunkban és az Ökumenikus Tanácsban is sokat beszéltünk az egyház megújulásáról és igazi missziójáról, anélkül, hogy lényeges lépést tettünk volna ennek a megújulásnak a megvalósítására, és ennek a misszióknak valószínű elvégzésére. Úgyhogy ez az ellenhatás kikerülhetetlen. Hiba volt tehát az, hogy megalakítottuk az Egyházak Ökumenikus Tanácsát, és így középponti helyet biztosítottunk az egyházaknak az ökumenikus mozgalomban? Meg vagyok győződve arról, hogy ez nem volt hiba, és hogy az 1937-ben hozott döntés még 1968-ra is érvényes. Az ökumenikus mozgalomban az egyházaktól független mozgalmak mindig jelentős szerepet játszottak, úttörők voltak, és továbbra is a kihívás és az ösztönzés a feladatuk. De egy ökumenikus mozgalom, amelyet nem az egyházak segítenek és hordoznak, légvár volna. Nem olyan mozgalom volna, amely az inkarnációba vetett hitet testesíti meg. Megtagadná az ökumenikus történelem egyik alapvető felfedezését, azt, hogy az una sancta nem szép eszme, hanem Istentől adott realitás, amely az egység konkrét megjelenítését követeli. Nem gyökerezne mélyebben korunk döntő szellemi, kulturális és társadalmi harcaiban. Nem nagyobb mértékben, hanem kevésbé törődne az emberi történelem valószínű világával. A keresztyéneknek, hogy munkálkodhassanak a társadalomban, azonosulniuk kell a társadalmi élet empirikus struktúráival. Ha a világ, ahogyan Stockholmban mondták, túlságosan erős a megosztott egyház számára, akkor egészen bizonyosan túlságosan erős az olyan keresztyének számára is, akik nem kísérik meg, hogy határozott hivatású népként éljenek, és ezért csődöt mondanak abban, hogy teljesítsék azt a megbízatásukat, amelyet Uruktól kaptak. Azokat a nagy döntéseket, amelyeket az emberiségnek a nemzetközi gazdasági igazságosság, a béke és még sok más területen kell hoznia, sohasem fogjuk valószínű befolyásolni, ha nem vetjük be azt az óriási szellemi potenciált, amely még mindig rejtve van a keresztyén egyházakban.

De azonnal hozzá kell tennünk, hogy másrészt az egyházaknak van

szükségük az ökumenikus mozgalomra. Mert mindenekelőtt ez a mozgalom szorítja az egyházakat igazi megújulásra. Isten tudja, hogy szükségünk van erre a nyomásra. Az amsterdami nagygyűlés arról beszélt, hogy az egyházaknak kölcsönösen tanácsot és helyreigazítást kell adniuk egymásnak. Hálával mondhatjuk el, hogy az utolsó húsz év folyamán jelei mutatkoztak annak, hogy a kölcsönös helyreigazításnak ez a folyamata, amelyben az Ökumenikus Tanács döntő szerepet játszhat, valóban megkezdődött. Az egyházak részesítik egymást a Lélek ajándékaiban. Kelet és Nyugat fiatal és öreg egyházai, és a Második Vatikáni Zsinat óta a római katolikus egyház és más egyházak is szolgálnak egymásnak „a test építésére”. Ez azonban mégis csak az első kezdet. Ez idő szerint mindenekelőtt beható dialógusra van szükségünk a keleti ortodox és a nyugati hagyományú egyházak között, olyan dialógusra, amely mindkét oldalon sok fantáziát és türelmet igényel, amely azonban az ökumenikus mozgalom nagy gazdagodásához és elmélyüléséhez vezethet. Ha valóban 1 Kor 12 modellje szerint élnénk, ha a karizmákra valóban közös piacunk volna, akkor nem kellene aggódnunk azért, hogy egyházainkban oly kevés új élet van. Eljött az az idő, amikor az egyházaknak fel kell ébredniük, és fel kell fedniük azt a kimondhatatlan ajándékot, amelyet Isten az együttélés új lehetőségében adott nekik, mint az egy test tagjainak, amely a sok ajándékot az egy Lélektől kapja.

3. Az egyház egysége lényeges

Magától értődő, hogy sokan kérdezik az egyházon belül és kívül, hogy mi, akik az ökumenikus mozgalomban állunk, nem tulajdonítunk-e túlzottan nagy jelentőséget az egyház egysége kérdésének. Némelyeket nem érdekel ez a kérdés, mert az gondolják, hogy az egyházak közötti különbségek amúgy is eltűnnek. Más egyházakban találnak keresztyéneket, akikhez közelebbi rokonságban érzik magukat, mint sokakhoz saját egyházukban. Mások attól félnek, hogy az egyház egysége megerősítené az egyház életében az intézményesedés tendenciáit, és olyan struktúrákat teremtene, amelyek merevbbek, mint a mostaniak. Azt hiszem, ragaszkodnunk kell az ökumenikus mozgalomnak ahhoz az eredeti meggyőződéséhez, hogy egyenesen az Isten népe lényegéhez tartozik az, hogy megbékélt és ezért egy családként éljen, és hogy a bizonyoságtételéhez tartozik az, hogy a világnak felmutassa az új emberiség képét, amely életében nem ismer választófalakat. Még a legjobb együttműködés és a legintenzívebb dialógus sem pótolhatja a teljes közösséget Krisztusban.

De együtt az is kérdem, hogy nem vagyunk-e nagy mértékben magunk is vétkesek abban, hogy olyan sokan az egységen uniformitást és centralizációt értenek, és ezért félnek tőle. Nem kellett-e megtanulnunk az ökumenikus mozgalomban az együttélés évtizedei után, hogy a Szentlélek az egyházalkotmány sok különböző formáját használta az ihletés, a megtérés és a prófécia munkájára? És figyeltünk-e eléggé arra a kétségtelen tényre, hogy az ősegyház-

ban az egyházalkotmányoknak több egészen eltérő típusa volt? Én itt egészen egyszerűen csak azt szeretném hangsúlyozni, hogy semmi-féle valóban kényszerítő okot nem találok arra, hogy az egységet azonosítsam egy azonos egyházalkotmány elfogadásával. Nem fedez-
zük fel a mi fokozott mértékben pluralistává váló civilizációkban, hogy az, ami az egyik világrész vagy földrajzi terület számára hasz-
nos, nem szükségképpen jó egy másik számára is? Nem kell-e arra a következtetésre jutnunk, hogy valóságos közösség lehetséges a hitben és a szentségekben akkor is, ha az egyházak struktúrái el-
térőek?

Mindenesetre az ökumenikus mozgalom feladatának központi ré-
sze marad, hogy arra az álláspontra helyezkedjék, hogy amint Újdel-
hiben mondták, az egység ugyanúgy Isten akarata, ahogyan ajándé-
ka is az egyház számára, hogy az egységet mindenütt láthatóvá kell
tenni, és hogy a hívőknek egyeknek kell lenniük az egész keresz-
tyén közösséggel minden helyen és minden időben. Remélem, hogy
Uppsalában ez a felismerés nemcsak megerősödik, hanem világosan
ki dolgozzuk, hogy mi a tartalma ennek az egységnek, hogy minden
egyház bátorítást kapjon arra, hogy sokkal inkább törekedjék az
igazi egység előmozdítására.

4. Az ifjúság válaszokat vár

Nem láttuk előre, hogy ez a nagygyűlés olyan évben jön össze,
amely az általános és világtávlatú szociális és kulturális krízis évé-
nek a kategóriájába tarozik, mint 1848, 1918 vagy 1945. A krízis
ma mindenekelőtt a nemzedékek egymáshoz való viszonyának kri-
zise.

Nehéz dolog egy olyan általános krízist megérteni, amelyben még
mindenestül benne vagyunk. Mégis azt hiszem, hogy világosan látom,
hogy három szintet különböztethetünk meg benne.

Az első az, hogy nevelési rendszerünk nyilvánvalóan krízisben
van. A diákok joggal követelik, hogy a felelősségből nagyobb részt
vállalhassanak minden olyan döntésnél, amely kiképzésük céljára és
módszerére és az egyetemi élet struktúráira vonatkozik. De ez csak
részkérdés. Mert nagyon világossá vált, hogy a nevelési rendszer re-
formjának követelése mögött egy második mélyebb szinten a kü-
lönböző politikai és társadalmi kormányok politikai struktúráit kér-
dőjelezték meg radikálisan a világ minden részén. Egyáltalában
nem világos, hogy a fiatalabb nemzedék tulajdonképpen milyen tár-
sadalmat akar teremteni. És ezért tapasztalt politikusok, férfiak,
akik a gazdasági élet és a közigazgatás gyakorlatában állnak, és még
az idősebb nemzedék nagyobb része is az államban és az egyház-
ban, arra hajlik a rendtelenségtől való félelmében, hogy ezt a kihí-
vást mint a realitástól teljesen idegen és veszedelmesen felforgató
szándékot elutasítsák. De mégis azt gondolom, hogy ez nagyon rö-
vidlátó beállítottság. Bármilyen elmosódottak ennek az új nemzedék-
nek a céljai, bármilyen durva, önmagát pusztító vagy elviselhetetlen

formát vesz is fel néha a tiltakozásuk, azok a kérdések, amelyeket felvetnek, mégis valóságos kérdések. Joggal vár az ifjúság válaszokat.

És ez vezet a harmadik szinthez. Mindezek mögött a mi civilizációnk teljes beállítottságának kérdése áll. Az ifjúság történelmi funkciót teljesít, amikor szembesít minket közös életünk értelmének kérdésével. Élhet-e az ember egy nagy társadalomban értelmesen, amelyben a termelés és a fogyasztás automatikusan ható erőkké lettek, és amelyben a technika bámulatosan nagy lehetőségei nem valami világos közös célra irányulnak, olyan célra, amely az emberrel, mint személyiséggel, és nem az emberrel, mint termelővel vagy fogyasztóval számol?

Amikor a fiatal emberek az egész világon az élet végső értelmét keresik, fel kellene figyelniök az egyházaknak. A mi ügyünkről van szó. Ha van valami mondanivalónk társas életünk irányáról, az ember hivatásáról, valóban felelős társadalomról és az igazi létfeltételekről, akkor most azt el kellene mondanunk, mégpedig olyan világosan, egyszerűen és közvetlenül, hogy az ifjúság is felfigyeljen.

Nem terveztük, hogy ez a nagygyűlés, amely mindeneknek Istentől adott megújulásáról szól, éppen a társadalom radikális megújulására vonatkozó kirobbanó követelések évében jön össze. De most, amikor minden szándékunk nélkül, ha nem is magasabb vezetés nélkül, ebben a soha nem látott helyzetben vagyunk, nyilvánvalóvá kell tennünk, hogy Az, aki az idők végén mindeneket újjá tesz, a reménység és útmutatás igéjét adja mindenkinek, aki most megújulást keres, mert „az eljövendő világ erői”, amelyekről a Zsidókhoz írt levél szól (Zsid 6,5), már hatnak a mi korunkban.

Willem A. Visser't Hooft

A háború és béke kérdése az Újszövetségben

AIMO T. NIKOLAINEN, a helsinki egyetem teológiai fakultásának dékánja ezt az előadást 1968. június 7-én a budapesti finn—magyar teológiai konferencián tartotta.

A béke érdekében és a háború megakadályozására végzett munka a mi nemzedékünk idejében az egyház egyik legfontosabb feladatává vált. Ezt az alapvetően fontos kérdést tárgyalták is rendkívül sokat teológiaiilag. Amikor a címben jelzett témát választom előadásom tárgyául, azért teszem, mert véleményem szerint a háború és béke kérdését még sem vizsgálták eléggé. Könnyen általános szövegeknél

kötünk ki s nem tudjuk ezt a kérdést azokba a szélesebb összefüggésekbe állítani, amelyekhez tartozik. Az itt következő előadás sem világítja meg minden oldalról a kérdést. Csupán néhány szempontot mutat fel. A hozzászólások kiegészíthetik az előadást.

1. Jézus magyarázata az ötödik parancsolathoz

Sokak véleménye szerint a háború kérdése el van döntve már az ötödik parancsolatban, amely megtiltja mások életének kioltását. Ez valójában nem az Ótestamentum követelményének a tolmácsolása volt, mivel ugyanaz a mózesi törvény ismeri az ún. szent háborút, Izrael ellenségeinek Jahve nevében folyó megsemmisítése háborúját. Ehelyett Jézus az ötödik parancsolatot úgy magyarázza — így értelmezik —, hogy a háború lehetetlen. A kérdést azonban nem lehet ilyen egyszerűen eldönteni. Először is rá kell mutatnunk, mire irányul eredetileg az ötödik parancsolat. Tiltja a vérbosszút és az egyéni elégtételszerzést. Természetesen tiltja Izrael közösségében az egyéb gyilkosságot is, de ezt a parancsolatot különösen akkor vették elő, amikor valaki megölt egy másik izraelitát, vagy családtagját. A büntetés így a közösség dolga volt, s nem az egyéné, vagy családé. Izrael volt az a közösség, amelyen belül a jog érvényesült.

Amikor Jézus a mózesi törvényen alapuló parancsolattal szemben a maga parancsát adta, valójában nem a társadalmi jogba avatkozott be, hatalmi eszközöket használva a jogállapot fenntartására. Ugyancsak nem érintette ebben az összefüggésben a háború és béke kérdését. Természetesen arra is gondolhatunk, hogy Jézus kiszélesítette annak a közösségnek a körét, amelyben az ölés tiltva van, az egész emberiségre tágítva azt. Az ő szemében minden szembejövő: felebarát volt. Jézusnak az ötödik parancsolathoz fűzött magyarázatában azonban másutt rejlik az új. *Jézus a gyűlöletet tiltja*, az emberi szívnek azt az erős érzés- és akarat-tevékenységét, amely a másik ember elpusztítására vezet. Jézus nem tett különbséget jogos és jogtalan gyűlöletkitörés között. A gyűlölet mindig olyan gyűlölet, amely a másik elvesztésére tör. Jézus nem hagyta jóvá a szent haragot sem, vagyis valamely jó ügy érdekében támadt gyűlölet tüzeit. Ez volt az új és ez ma is szinte ismeretlen a keresztyén gondolkodásban.

De ha így van, Jézus mégis érinti a háborút a hegyibeszédben. Ha letépi a szentséget minden gyűlöletről, megítéli a szent háborút is. Mindenekelőtt pedig utat ajánl a háború ellenzésére. A gyűlölet gyökerében fojtja el. Az kétségtelenül igaz, hogy erre nem vagyunk képesek. Jézus szemlélete szerint mindnyájan az ötödik parancsolat megszegői vagyunk, „gyilkosok”. Ez minket Istenhez úz, hogy bűnbocsánatot és életünk megújulását keressük. Jézus szavai azt is közlik velünk, hogy miért olyan gyenge a béke érdekében végzett munkánk. Elfeledkeztünk a fő dologról: a szeretetről. Múltán beszélünk a teológusok dühéről (rabies theologica). A szenvedélyes teológusok nagyon rossz teológusok. Ugyanezt mondhatjuk a dühös

pacifistákról. Hogyan haladhatna előre a békemunka, s a népek egyetértése hogyan erősödhetne, ha a békét ádáz dühvel keresnék, sőt erőszakos módon. Jézus evangéliuma egyáltalán nem elavult. Jézus változatlanul messze előttünk jár.

2. Az Újtestamentum „kard-igéi”

Kitekintést nyújtanak a háború és béke kérdésére azok az újtestamentumi kifejezések, amelyekben *kardról* van szó. Nem azokat a szimbolikus kard-szavakat vesszük elő, amelyek Isten igéjét nevezik a Lélek kardjának (Ef 6,9), vagy kétélű kardnál élesebbnek mondják azt (Zsid 4,12). Képletes értelemben szerepel a kard Mt 10,34-ben is, amely szerint Jézus nem békét hozni jött, hanem kardot. Ez a kifejezés rámutat arra a kemény, de egyáltalán nem fegyveres küzdelemre, amelyet Jézus üzenetének különböző fogadtatása eredményez a családi körökben és más közösségekben.

Az első háborút és békét érintő ige ebben az összefüggésben Jézus tanítása ahhoz a tanítványhoz, aki a Getsemánén kardjával levágta a Jézus elfogatására jött templomőrség egyik tagjának fülét: „Tedd hüvelyébe kardodat, mert akik fegyvert fognak, fegyver által kell elveszniök” (Mt 26,52). János evangéliuma szerint ez a tanítvány Simon Péter volt, akit Jézus e szavakkal fedett: „Tedd hüvelyébe kardodat! Vagy nem kell-e kiinnom a poharat, amelyet az Atya adott nekem?” (Jn 18,11). A Máté evangéliumában közölt jézusi szót egyesek úgy értelmezik, hogy Jézus tiltja, vagy elítéli mindenfajta erőszak alkalmazását, a katonaságot és a rendőrséget is. Ez a magyarázat azonban nem támaszkodhat a textus összefüggésére. Eszerint ugyanis Jézus rámutat a kardnak egy bizonyos jogosságára, amely egy meghatározott életterületen érvényben van, de amely törvényre a tanítványok között nem kell, hogy szükség legyen. Ezt a megkülönböztetést Jézus világosabbá teszi Mk 10,42-ben: „Tudjátok, hogy azok, akik a pogányok között fejedelmeknek számítanak, uralkodnak rajtuk és az ő nagyjaik hatalmaskodnak felettük. De nem így lesz közöttetek”. Jézusnak a kard mellőzésére utaló tanácsát úgy is magyarázzák, hogy az tiltja karddal szembefordulni a hatalommal. Azok, akik karddal kezdenek vívni a társadalom, vagy az állam által képviselt hatalom ellen, kard által vesznek el. Ez a magyarázat másik irányban megy túl messzire, különösen abban, hogy föltételezi Jézus különös figyelmét az államhatalom jogaira. Jézus ügyelt arra, hogy ügyei igaz fegyverekkel haladjanak, s arra, hogy tanítványait megtartsa a helyes úton. Lehet állítani Luther „Két birodalom” tanításával akár az Újtestamentum irányvonalaként is, hogy annak kard-igéi előfeltételezik a hatalom jogát a kard használatára, de ez a szélsőséges lutheránus magyarázat nem támaszkodhat Jézus gondolkodásmódjára, amely nyomatékosan örködni akar az államhatalom jogain. Jézusnak az állam iránt tett engedménye nem valamiféle meleg pártolása annak. Azok, akiknek

hatalmuk van, kell, hogy elvégezzék dolgukat. Jézust a szolgálat érdekelte, nem az uralkodás.

Egy dolog egészen vitathatatlan: Jézus nem látott semmi lehetőséget a kard, a háború eszközül vételére a maga dolgában, Isten országának, az evangéliumnak a terjesztésére. Az egyedül Máténál megőrzött ige a 12 légió angyalról (Mt 26,53) — tehát minden apostol védelmére egy légiót — új, rendkívül érdekes megvilágításba került az 1947-ben feltárt qumráni irodalomban. Ennek, a zsidó remetetársaság Jelenések könyvében, amelyet hol a Háború Tekercsének, hol a Világosság Fiai Küzdelmének neveznek a sötétség fiaival szemben, az angyallégióknak döntő szerepük van a végső események során. Abban a 40 éves háborúban, amelyben a pogány népeket egyiket a másik után legyőzik, a qumráni erők korántsem volnának elegendők, ha az angyalok részt nem vennének a harcban a sötétség fiaival szemben. Ezt a gondolatot Jézus ismerte, de határozottan elvetette. Neki, az Ember Fiának, lett volna joga ezekhez a mennyei seregekhez, de nem használhatta a kardot ebben az értelemben sem ügyének győzelemre vitelében. Jézus alapvetően semmisnek ítéli a szent háború egész ideológiáját.

A másik középponti kard-ige természetesen Pál bizonyágtétele a *hatalomról*, hogy az *nem hiába viseli a kardot* (Rm 13,4). Pálnak ezt a nyilatkozatát Rómának, az Impérium fővárosának és a császár városának hatalmáról, a gyülekezetben az államhatalom tévesen helyeslő értékelésének tartották. Ez azonban alapjában nem tér el az Újtestamentum alapvonalától, amelyről fentebb már szöveltünk. A hatalom Isten szolgálója, diakonosz, a „te javadra”. „Ha viszont a rosszat cselekszed, félj.” „Haragjával sújtja azt, aki gonoszt cselekszik.” (Rm 13,4). Pál ebben a perikopában nem az államhatalom feladatairól és jogairól adott részletekbe menő tanítást. Szavai az egyes keresztyénekhez szólnak, hogy tudják, miképpen kell viszonyulniok ahhoz a hatalomhoz, amely fenntartja a jogállapotot és a rendet. „Mindenki engedelmessédjék a felettes hatalmaknak” (Rm 13,1). De létezik-e még egyáltalán hatalom a régi értelemben? Hogyan értelmezte Pál az *exousia* szót? Nem egyszerűen hatalomról van szó, hanem felhatalmazásról. Az *exousia* nem a hatalom, a föltétlen hatalom dicséretét célozza, hanem annak a hatalomnak a dicséretét, amely felhatalmazáson alapul. Amikor tehát keresztyének engedelmességnak a felsőbbségnek, tudják, hogy a legfőbb hatalom Istené, de azt is, hogy Isten rábízta az államhatalom képviselőire a hatalmat, hogy a rendet és az igazságos állapotot tartsák fenn a társadalomban. A dolog lényege nem az, hogy a „hatalom” állandóan tudja és vallja, hogy fölötte van Isten hatalma. A keresztyének azonban ezt tudják és figyelembe veszik, amikor engedelmességnak. A római császárok uralma minden volt, csak nem keresztyén, de tekintet nélkül erre, Pál megírta, amit megírt. Azt is kérdezhetjük, lehet-e valamely államforma, vagy politika keresztyén? Nem a textus szerint vélekedünk akkor sem, amikor elhatároljuk csak az ún. igazságos hatalmakra vonatkoztatjuk. Pál realista volt

ebben az összefüggésben is és nem túlságosan bizott Róma hatalmában. De azt hangsúlyozza Pál, hogy a hatalom rendeltetésszerűen használja a kardot, amikor bünteti a rosszat és védi a jót. A kard nem arra való, hogy a rosszat jutalmazza és jót elnyomja. Pál azt is feltételezi, hogy a keresztyén ember nehéz ellentmondásokba kerülhet, amikor lelkiismerete alapján kell döntenie. A lelkiismeret ítélőszéke a legmagasabb bíróság, ahová a keresztyén ember minden problémája tartozik.

Pálnak ebből az ígéből le lehet vonni azt a következtetést, hogy nem tiltott és nem keresztyén ellenes a felsőbbség szolgálata annak kardhordozójaként. Az UT emberei nem gondolkozhatnak úgy, hogy katonaként, vagy rendőrként az igazságos helyzet s a béke megőrzése érdekében csak nem-keresztyének működhetnek, mivel a keresztyének ehhez túl jók a feladaton túl. Targyszerűen meg kell jegyeznünk azt is, hogy Keresztelő János és Jézus nem kívánták a katonáktól — akik a tanításukat hallgatták —, hogy változtassák meg hivatásukat. Másrészt pedig Pál döntő jelentőséget tulajdonít a lelkiismeretnek az egyéni meggyőződés számára. A gyenge — a teológiailag gyengének tartott — lelkiismeret is megbecsült. Senkit sem szabad arra kényszeríteni, hogy lelkiismerete ellen cselekedjék. Ez a kérdés rendkívül időszerű sok országban, mivel a békének sok embere hitbéli okokból tagadja meg nem csak a fegyveres, de minden katonai szolgálatát.

3. Apokalyptikus háborúk.

Egy közvetlenül háborúra vonatkozó kard-szót még nem vizsgáltunk meg. János Jelenések 6. részében az első négy látomásban lovasok jelennek meg lovaikon s ezek között az ún. apokalyptikus lovasok között a másodiknak *nagy kardja* volt (Jel 6,4). A vörös lovon lovaglónak feladata volt, hogy elvegye a békét a földről, ahol az emberek ölni kezdik egymást. Ez a hátborzongató látomás az ÚT egyik legközpontibb kérdéséhez vezet bennünket. Vajon a háborúk egyenesen, szükségszerű, kikerülhetetlen apokalyptikus jelenségek? Ha csak a vég előjeleihez tartoznak, akkor nem lehet ellene küzdeni... Legfeljebb annyit mondhatunk, hogy az apokalyptikus hit — amelynek ismét olyan nagy szerepe van — nem képviseli az egész Újtestamentumot.

A Jelenések könyvének apokalyptikus lovasai azokra a csapásokra és szerencsétlenségekre mutatnak, amelyek az embereket a földön érik. Ezek tehát démoni jelenségek, a gonosz lélek alkotásai. Ilyen démoni csapásra mutat az első apokalyptikus lovas is. A fehér ló győztesen érkező lovasa nem az evangélium győzelmének a korát jelenti, és nem is valami más jóét, hanem az imperializmus uralmi vágyát, amelynek éppen következményei a háborúk. Mivel kéjíz épen a pártusok jelképe volt — azoké a pártusoké, akik abban a korban a legjobb lovasok voltak —, a fehér lovon lovaglóban látni lehet a zsidók reménységét, hogy a pártusok segítségével megszaba-

dulnak a római elnyomás alól. János látnoka nem örül a háború belekeveredésének ebben az esetben sem. A pártus fehér lovasregének megindulása kihívja a vörös lovasok megindulását, s a következmény: a népek ölik egymást. A háború lépéseivel más szerencsétlenségek is járnak: elsőnek az éhínség (a fekete lovon lovagló), majd a járványhalál (fakó lovon lovagló), aki a Hádésba vitte azokat is, akik nem estek el a kardtól. Az Újtestamentum valóban nem gyönyörködik a háborúban! Korunknak azok a keresztyénei, akik megtagadják a békemunkát azzal az ürüggyel, hogy a háborúk az Isten által rendelt végső idők rendjéhez tartoznak, nem támaszkodhatnak az Újtestamentumra.

Könnnyű bizonyítani, hogy János jelenéseinek 6. részében a pecsétlátomások szorosan kapcsolódnak az ún. *szinoptikus apokalypszis* képeihez a vég előjeleire és jelentőségére nézve. Mk 13,7—8 említi először a háborúról szóló híradást s ezután egyre szélesebb méreteket öltenek a háborúk, amelyekben nép nép ellen támad és birodalom birodalom ellen. Ennek megfelelője a Jel 6 két első lovasa: a fehér s a vörös lovon lovaglók. Mindkét esetben éhínség követi (Lk 21,11-ben pedig járvány), majd később a Krisztust vallók nyomorgatása (Mk 13,9 és Jel 6,9—11). Az apokalyptikus séma szilárd az ÚT különböző helyein. Tárgyunk szempontjából igen jelentős az a körülmény, hogy a háborúk nem tartoznak Krisztus eljövételét és a történelem befejeződését jelző végső jelek csoportjába. A szinoptikus apokalypszisben, amely végső formáját a zsidó háború idején kapta 66-ban Palesztinában, ezt olvassuk: „Ez csak a szülési kínok kezdete” (Mk 13,8), „Meg ne rémüljete, mert mindennek meg kell lennie, de ez még nem a vég” (Mt 24,6). A háborúk ehhez az elmúló, régi és rossz világkorszakhoz, ajónhoz tartoznak. Az ehhez fűződő szenvedések nem felejtődhetnek el a keresztyének számára egészen más körülmények között sem, amikor a béke uralkodik a földön. Semmiféle háború fölötti örvendezést, vagy helyeslést ez a gondolkodásmód nem tartalmaz. A háborúnak az ÚT-ban kizárólag démoni arca van. A háborúnak még csak átmenetileg sincs pozitív értékelése, mivel nem számítható hozzá Krisztus eljövételéhez és a végső győzelem idejéhez.

A Jelenések Könyve a háború és béke kérdésében más jelentős anyaggal is szolgál. Nem rajzolja-e meg János mégis azt a „végső küzdelmet”, amelybe Krisztus keveredik az Antikrisztussal és annak seregével? Hogyan kell érteni azt a „Népek harcát”, amelynek helyétül Armageddont jelöli, a Megiddó hegységben? Az oly sok spekulációt keltett Armageddonról Jel 16, 12—16-ban olvasunk a harag hatodik poharával kapcsolatban. A pohár kiöntése kiszárítja az Eufrátesz folyót, hogy kelet királyai átjárhassanak. De sehát sincs arról szó, hogy Armegeeddonban nyugat és kelet királyai seregestül találkoznának. Ellenkezőleg, arról van szó, hogy azok a tisztátalan démoni lelkek, amelyek a sárkány (sátán), a vadállat (az antikrisztus) és az ő hamis prófétáinak szájából jönnek, összegyűjtik világszerte a királyokat harcra a mindenható Isten nagy napján. Az Armageddonon összegyűlő egész hadsereg egy oldalon áll, a sátán

s az antikrisztus szolgálatában. Szó sincs a népek harcáról. Egységes ellenség van az egyik oldalon, s csupán a 19. fejezetben olvasunk róla. A háborúnak itt is csupán sátáni vonásai vannak.

Ez az Armageddon-látomás a Jel 19, 11—21-ben folytatódik, ahol végül is megrajzolódik Jézusnak, Isten igéjének (logosznak) győzelmes eljövetele. Most követik a fehér lovon lovagló Királyok Királyát és Urak Urát a mennyei angyalseregek fehér lovasokkal és fehér ruhában. Első megjegyzésünk ezzel összefüggésben az, hogy Krisztus seregéből hiányzik a keresztyének harci csapata. Ha a keresztyének abba vetik reménységüket, hogy egyszer lerohanhatják az istentelenek seregeit és megsemmisíthetik azokat, szomorúan csalódnok kell. Krisztus eljövetele pillanatában sem enged háborút az emberek között. Isten népének szent háborúja hiányzik az egész ÚT-ból. De az angyalseregek sem segítenek Krisztusnak. Megállást parancsolnak nekik, amikor Krisztus egyedül vágat a küzdőtérre. Csak az ő palástja vérződik be, senki másé. A küzdőtéren — ugyanazon Armageddonban — a vadállat (antikrisztus), a föld királyai s az ő egyesített seregeik várnak reá, s most világosan elhangzik, hogy a fehér lovon lovagló, s az ő serege ellen gyűltek össze harcra. De a seregek között nem támad harc. Nem hangzik semmiféle harci kiáltás. De ugyanakkor a vadállat és a hamis próféta foglyul esik, s egyetlen kardcsapással az egész harc eldől. Az a kard, amely eldönti a küzdelmet, Krisztusnak, Isten igéjének szájából jön. Ez a lélek éles kardja. Ezzel a harci képpel János, a keresztyén apokalypszis írója, élesen elválik a régi apokalypszistól, amelyet többek között a qumráni Harci Tekercs oly jól képvisel. Mivel a voltaképeni küzdelem eldőlt Jézusnak, Isten áldozati bárányának halálában és feltámadásában, egyetlen szó elég a gonosz erőinek végső legyőzésére. Luther Márton harci énekében ez cseng világosan, s Luther énekét a Jelenések Könyve tanítása szerint költötte:

„E világ minden ördöge / Ha elnyelni akarna, / Minket meg nem rémítene, / Mirajtunk nincs hatalma. / E világ ura / Gyűljon boszúra: / Nincs ereje már, / Reá ítélet vár, / Az Ige porba dönti.”

4. Boldogok a békességet munkálók!

Az Ótestamentum legközpontibb, leggazdagabb és legpozitívebb fogalma az ismert *salom*, béke. Minden jó, egészséges és boldog, egyéni és közösségi sors benne van ebben a szóban. Ugyancsak újtestamentumi megfelelőjének, az *eirénének*, hasonlóan gazdag a jelentéstartalma. Isten a béke Istene. Ugyancsak az Ótestamentumból származtatható az eljövendő béke korszak és a béke birodalmának leírásai. Amilyen háborúval teli az ÓT, a prófétai jóvendőlései, annyira nem adnak helyet a háborúra biztatásnak. A háborús fegyvereket munkaeszközökké formálja: a kardot és a lándzsát földművelő szerszámokká (Ézs 2, 1—4). A hajítófegyvereket, az íjakat, bármilyen hosszúra kovácsolták is azokat, összetörik. Az ÓT-nak ezek az ismert béke-képei azonban mégsem jelennek meg ugyanígy az

ÚT könyveiben. Az ÚT-nak nem is kell megismételnie az ÓT-ban már elmondottakat. De egy másik megjegyzést is tehetünk. Az ÚT-ban s az őskeresztyén egyház egész gondolkodásában *Jézus személyes hatása* uralkodik. Az, hogy a háború tilos minden formájában, a szent háború formájában is, végső fokon Jézus kijelentésén és személyének hatásán alapszik. Jézus nem torolta meg a rosszat rosszal, az ellenséget is szeretni s üldözőinkért imádkozni tanított, Magát a gyűlölet áldozatául adta. Tanítása a béke munkálásáról gyümölcsöt termelt. Máté szerint a hegyi beszéd egyik boldogmondása így hangzik: „Boldogok a békességre igyekezők, mert őket Isten fiainak hívják” (Mt 5, 9).

Pál ezt írja római keresztyéneknek: „Ha lehetséges, amennyiben rajtatok áll, minden emberrel békességben éljétek” (Rm 12, 18).

Jakab levelében, amelyben bőven visszhangzik a hegyi beszéd, ezt olvassuk: „Az igazság gyümölcsét pedig békességben vetik el azoknak, akik békességet szereznek” (Jk 3, 18).

A Zsid levél is bizonyosága Jézus tanítása utóhatásának:

„Törekedjétek mindenki irányában békességre és a szent életre, amely nélkül senki sem látja meg az Urat” (Zsid. 12, 14).

A béke munkálása, a kiengesztelődés keresése és közvetítése Jézus követőinek nagy feladata volt és ma is az.

Aimo T. Nikolainen Helsinki
(Fordította: D. Koren Emil)

Isten kétféle birodalma és Krisztus uralma

Lelkészek hozzászólása a Lutheránus Világszövetség Teológiai Bizottságának munkatételeihez.

Egyházunk mint kisebbségi egyház mélyen átérzi az ökumenikus kapcsolatok jelentőségét. Részt vesz az ökumenikus mozgalmak életében és munkájában, és különös figyelemmel fordul az ökumenikus teológiai munka felé. Ezért a Lelkipásztor 1967. szeptemberi számában a fenti címen közöltük a Lutheránus világszövetség Teológiai Bizottságának 1966. évi munkatételeit, és részletesen ismertettem a világszövetségben folyó teológiai munkát (1967: 530kk és 556kk). A lelkeszi munkaközösségek országos vezetősége felvette ezt a témát az 1968. évi munkatervbe. Az érdeklődés nagy mértékét mutatja, hogy eddig a 16 egyházmegye közül 13-ból érkezett hozzászólás (csak a budai, a pesti és a somogy-zalai egyház megyétől nem jött eddig hozzászólás), és ezeknek összes terjedelme mintegy 230 írógépelt lap.

A 29 hozzászólás nagyon különböző tartalmú és terjedelmű. Többen célravezetőnek látták a tételek általános ismertetését, s azt egy-

két jelentős tanulmány ismertetésével egészítették ki (9. Gáncs A., 10. Labossa László, 25. Kutyej P.). Rendszerint azonban felvázolták Luther két birodalomról szóló nézeteit is, és a tételekhez önálló értékelést is fűztek (1. Rözse I., 4. Nagy I., 7. Weltler Ö., 8. Sümeghy J., 16. Mesterházy F., 18. Cserháti S., 29. Sólyom K.). Néhányan emellett hangsúlyt tettek a bibliai alapok vizsgálatára (23. Zátonyi P., 24. id. Hegedűs L., 27. Muntag A.). Többen a tételek részletes ismertetése nélkül kritikai hozzászólást készítettek (5. Simonfay F., 13. Szabó J., 14. Bánfi B., 19. Bodrog M., 20. Kun-Kaiser J., 21. Nagybocskai V.), vagy mint korreferensek röviden foglalták össze észrevételeiket (2. Völgyes P., 11. Benkóczy D., 17. Németh T.). Hét egyházmegye a munkatípuson lefolyt vita jegyzőkönyvét is beküldte (3. Borsod-Hevesi, 6. Fejér-Komáromi, 12. Hajdú-Szabolcsi, 15. Vasi, 22. Kelet-Békési, 26. Csongrád-Szolnoki, 28. Pest megyei egyházmegye). A hozzászólásokat a következőkben a név elhagyásával a fenti számok alatt idézzük.

Egyházunkban az elmúlt 25 év alatt sokat foglalkoztunk Krisztus uralmának és Isten kétféle kormányzásának teológiájával, és a mélyreható vizsgálódás és belső tusakodás közben a két birodalomról alkotott felismerések irányították egyházunk döntéseit, életét és szolgálatát. Erről a kérdésről az elmúlt 20 évben számos cikk és tanulmány jelent meg. A kérdés állandóan felmerül hazai ökumenikus munkánk közben is, és csak nem régen folyt róla vita a reformátusokkal a Teológiai Szemlében (református részről Tóth Károly, evangélikus részről Hafenschér Károly, Nagy Gyula szociáletikájával kapcsolatban). Ezért az LVSZ munkatételeit most nem szakembereknek, hanem lelkészeknek adtuk ki, és éppen az az érdekessége a hozzászólásoknak, hogy valamennyi vidéki városi, sőt többnyire falusi lelkésztől származik. Azt mutatják a hozzászólások, hogy nemcsak foglalkoztak ezekkel a teológiai kérdésekkel, hanem a különböző irányzatok és állásfoglalások következményeit is messze-menően le tudják mérni lelkészi gyakorlatuk szempontjából, és élénken reagáltak minden tételre, amely ehhez pozitíve vagy negatíve viszonyul.

Ha figyelembe vesszük, hogy a hozzászólásokat gyakorló gyülekezeti lelkészek írták, nem érdektelenek ezeknek látóhatára sem, amelyet némileg érzékeltet az idézett teológiai irodalom. Többen olvasták és idézték azokat az előadásokat, amelyeket a Teológiai Bizottságban tartottak A. Jepsen, N. A. Dahl, E. M. Carlson, I. Asheim, L. Goppelt, W. Trillhaas, J. M. Lochmann. Ezenkívül gyakran idézik a következő külföldi teológusokat: K. Barth, Fr. Lau., P. Althaus, W. Elert, A. Nygren, G. Törnwall, P. Brunner, E. Seeberg, H. Zahrnt, H. G. Fritzsche, L. Pinomaa, H. Lazareth, M. Noth, G. von Rad, K. Holl. A kiterjedt magyar evangélikus teológiai irodalomból legtöbbször Káldy Zoltán, Nagy Gyula, Pálffy Miklós és Pröhle Károly írásait idézik.

Sokan nehéznek látták a feladatot, nemcsak azért, mert egy világszínvonalon álló testület sokszorosan megvitatott és gondosan formulázott tételeihez kellett hozzászólniuk, hanem azért is, mert

maguk a tételek sűrítettek és gyakran nehezen áttekinthetők. Legkönnyebben tudtak tájékozódni a két birodalomról szóló középső részben, míg a bibliai alapokról és Krisztus uralmáról szóló részeket megfelelő alcímek hiányában áttekinthetetlennek találták. Nehezítették az eligazodást az egyenlenségek és ismétlődések is. Így például a két birodalomról szóló rész Krisztus uralmával kezdődik, és a Krisztus uralmáról szóló harmadik rész E. pontja olyan etikai következtetéseket tartalmaz, amelyeket mi Luther nyomán sokkal inkább a két birodalomról szóló tanítással szoktunk összefüggésbe hozni.

A hozzászólásokon világosan érződik a gyakorlati érdeklődés: mit jelent Krisztus uralma és Isten kétféle kormányzása egyházunk életé és szolgálata számára. Ezért rendszerint ezzel a kérdéssel indulnak el, és nem követik a munkatételek menetét. A hozzászólások kritikai ismertetésénél azonban most az áttekinthetőség érdekében a munkatételek fő címeihez alkalmazkodunk.

A bibliai alapok

Figyelemre méltó különbség a munkatételek és a hozzászólások között, hogy a munkatételekben Krisztus viláгурalmához nem találunk bibliai alapvetést, mert ennek bibliai megalapozását természetesnek tartották. Viszont a hozzászólások nagyobb része nem tér ki a két birodalomról szóló tanítás bibliai alapjaira, mert azt Luther nyomán egészben véve írásszerűnek tartják, és legfeljebb a Luther-nél idézett igehelyekre emlékeztetnek. „Amit Luthertől a „két birodalomról’ tanulhatunk, az felel meg leginkább az Újtestamentum üzenetének.” (15) „Luther az Írással való foglalkozás során, mégpedig exegetikai munkája során kényszerült arra, hogy Isten kétféle uralmáról szóljon, amikor szembekerült a Hegyibeszéd kemény és megmásíthatatlan ígéivel: Ne álljatok ellent a gonosznak stb.” (7) A Hegyibeszéd mellett hivatkoznak arra, hogy Luther álláspontját az Ó- és Újszövetség egymás mellé állítása is alakította. Az Ószövetség nagy emberei mint királyok Isten parancsára tettek olyant, amit Jézus megtiltott. Rm 13 is olyan pont Luther számára, amelyen nyilvánvalóvá válik, hogy a hivatal viselőjének kötelessége a bűn büntetése, míg Jézus megtiltja követőinek a bosszúállást. Anélkül, hogy most itt részletesebben kitérnénk rá, felhívom a figyelmet arra, hogy a munkatételek bibliai alapvetésében nem találkozunk elég nyilvánvalóan azokkal a bibliai igékkel, amelyekkel kapcsolatban Luther a két birodalomról szóló felfogását kialakította és kifejtette. Úgy látszik, ezt a feladatot a Luther-kutatóknak és az exegetáknak közös munkával kell megoldaniuk, hogy kitűnjék, mennyiben áll meg Luther bibliai érvelése a mai tudományos írásmagyarázat fényében.

Annál nagyobb elismerés illeti azokat, akik mégis megkísérelték a bibliai alapokat újra végiggondolni. Az egyik a világ teremtéséből indul ki, amely megalapozza Isten uralmának és az emberiségnek

egységét. Emlékeztet a mózesi szövetségre, amely különleges feladatot és kötelezettséget ró Izráelre. De a próféták mindig azt a látást hirdetik, hogy Izráel Istene az egész világ teremtője. Az Újszövetség arról tesz bizonyoságot, hogy Krisztusnak adatott minden hatalom, de az egyház számára iránymutató az, hogy Jézus nem uralkodni, hanem szolgálni jött a világba (24). Ez a hozzászólás tehát Krisztus uralma teológiájának irányába mutat. Egy másik hozzászólás élesebben különböztet: „Az Újszövetségben Jézus és az egyház mint ténnyel találkozik a világi felsőbbiséggel. A világi hatalom Isten akaratára szerint öntudatlanul is szolgál Isten terveinek. Jézus nem engedi a két kormányzást összekeverni. Jézus politikai váradalmak gyűjtőpontjában volt. A basileia politikai fogalom, és ő meghirdette Isten országát, de nem fegyverbe, hanem megtérésre hívott.” Viszont ugyanez a hozzászólás kevésbé disztingvál, amikor ezt mondja: „Krisztus lelki uralma ma erősen a szívbe írott törvény alapján észlelhető: Rm 2, 15—16; Lk 6, 31.” (23) Mert ha a szívbe írott törvényt Krisztus uralma jelenének tekintjük, akkor nem a lutheri két birodalomnál, hanem Krisztus uralma teológiájánál vagyunk. Egy harmadik hozzászólás kifejezetten a két birodalom bibliai alapjait keresi, éles megfigyelőkészséggel, és sok tekintetben önállóan. Szerinte a két birodalomról szóló tanítás „biblikus szemlélet”, és ezt már „a prófétai történelemszemlélet” is tartalmazza. Mert kimutatható, hogy Isten Izráel népét kétféleképpen kormányozza: „Egyrészt úgy, mint bármely más népet: királyokat ad neki, politikusokat, tanítókat, hadsereget stb.; másrészt azonban egészen sajátos módon, úgy, hogy beleszól Izráel népének történetébe, kiszabadítja Egyiptomból, tulajdonává teszi, és így ettől a néptől sok tekintetben mást kíván, mint a többitől” (27), egyebek között például azzal, hogy királlyá választják, de Isten is királya marad Izráelnek: 1 Sám 8—12 (27).

Egészben véve tény az, hogy „az Ótestamentumban a törvény szövetségi és egyetemes emberi tartalmának történeti alapon való kifejtése még hiányzik, főként a társadalmi fejlődés szempontjainak érvényesítésével. De ezen túlmenően tanulmányoznunk kell az egyetemes emberi és különleges szövetségi szempontok érvényesülését a próféták munkájában. Szinte teljesen hiányzik a Jézus korabeli messianizmus és apokaliptika elemzése, pedig Krisztus uralmának hamis értelmezései kétségtelenül ide nyúlnak vissza. Külön figyelmet kell szentelni annak, hogy Luther a két birodalomról szóló nyilatkozataival kapcsolatban a világi hatalom kegyetlen keménységét gyakran ótestamentumi példákkal igazolja. Ebből a szempontból a tételeknél keményebben kell feltennünk azt a kérdést, hogy az Ótestamentum történeteit és kijelentéseit a világi hatalom teokratikus gyakorlásáról mennyiben módosítja, vagy ejti el az Újszövetség. A tételekben és itt-ott a (Teológiai Bizottságban elhangzott) előadásokban találkozunk azzal a feltételezéssel, hogy az Újszövetség kevéssé van tekintettel korának politikai, gazdasági és társadalmi problémáira. Ha azonban magát Jézust a korabeli messianizmus és apokaliptika megvilágításába helyezzük, vagy az őskeresztyéniséget

a római birodalom politikai és társadalmi helyzete szempontjából nézzük, akkor kitűnik, hogy az újszövetségi etikai sokkal átgondoltabban és szélesebb körben tartalmaz ilyen összefüggéseket, mintsem közönségesen gondoljuk. Mindenesetre elgondolkodtató, hogy az elmúlt kétezzer esztendőben az Újszövetség sokkal többször indított el Krisztus uralmának jelszava alatt forradalmi jellegű megmozdulásokat, mint azt a hagyományos egyháztörténet regisztrálja.” (Pröhle K., *Lelkipásztor*, 1967 560)

Krisztus uralma

Ha a munkatételektől eltérően a bibliai alapok után nem a két birodalomról, hanem előbb Krisztus uralmáról szólunk, ez nem jelenti azt, hogy a hozzászólók többsége is így jár el, sőt ellenkezőleg: túlnyomó többségük Luther két birodalomról szóló tanításával kezdi előterjesztését. Mégis módszeres szempontból ez az elindulás helyes, aminthogy a munkatételek középső része, amely a két birodalomról szól, szintén Krisztus uralmával kezd. A Lutheránus Világszövetség teológiai munkája az ökumenikus teológiához való viszonyát igyekszik tisztázni, és az Ökumenében a Krisztus uralma teológiája van elterjedve, ahogyan azt említett ismertetésemben megírtam (*Lelkipásztor* 1967: 556k). Ezt a hozzászólások is idézik, és helyesen értékelik. De akkor teológiai eszmélkedésünkben a közös alapból, Krisztus uralma teológiájából kell kiindulnunk, és azt kell megmutatnunk, hogy miért kell mégis tovább lépnünk a lutheri két birodalomról szóló felfogás irányába.

Amikor a hozzászólások Krisztus uralmáról szólnak, magától értetődőnek tartják bibliai megalapozottságát. Máté evangéliumának vége valóban egészen egyértelmű, s ez benne él a keresztyéniség köztudatában: „Nekem adatott minden hatalom a mennyen és a földön.” A közvéleményt fejezik ki ezek a mondatok: „A Krisztus uralmáról szóló bizonyoságtételben csúcsonodik ki az Újtestamentumban a megváltás üzenete, az evangélium.” (1) „Isten Jézust a mindenség urává tette. Krisztus királyi uralma a világban nem a keresztyén reménységünk tárgya, hanem már most a jelenben meglévő valóság.” (4) „Nagyon pozitíven ítélnéljük meg azt a tényt, hogy a teológiában a világhalkormányzó Isten helyébe a világhalkormányzó Jézus került. Az egyház hitének krisztocentrikus volta is jobban kifejezésre jut, a krisztológiai szemlélet valóban igeszerű is.” (14) Többnyire külön hangsúlyozzák, hogy Jézus nemcsak az egyház ura: „Krisztus uralmának helye az egyház és a világ.” (4) „Krisztus királyi uralmának az egyházra való leszűkítése az evangélium megcsonkítása.” (3) De rendszerint azt is hozzáteszik, hogy Krisztus uralma a megváltás tényével van kapcsolatban: „Krisztus uralmának a megváltás tényéből való levezetése szűkszerű.” (3)

A hangsúly azonban általában a Krisztus uralmából folyó etikán van. „A Krisztusban megmutatott isteni szeretettel kell a keresztyéneknek résztvenniük a társadalom életében, és hozzájárulni a világ életében mindannak építéséhez, ami jó. Ezért kell munkálni a bé-

két, a társadalmi, nemzetiségi, faji különbségek és ellentétek lebontását." (4) „Krisztus úr, valóban uralkodik, valóban király, de a kegyelem korszakában, eljövételétől visszatéréséig, szeretetével szolgál, és szeretetének jó hírével, az evangéliummal szolgáltatja egyházát a világban. Jézusban kétségtelenül elérkezett az Isten országa, amelynek modellje ő maga." (16) Ebből azután mindenütt a szolgálat etikáját vezetik le, a személyes segítettől az emberiség javát szolgáló mozgalmakban való részvételig. Arról nem kell külön szólnom, hogy az igeszolgálat és a szeretet szolgálatát együtt és egyensúlyban tartják, mert az évek során nálunk ez átment a köztudatba.

Viszont többnyire ugyanezekben a hozzászólásokban jelentkeznek azok a szempontok, amelyek Krisztus uralmát megkülönböztetik a világi értelemben vett uralkodástól. Az egyik hozzászólás már az elnevezést is kifogásolja. „A múltban feudalisztikus, eléggé le is járatott, a jelenben pedig egyre inkább operettfiguraszerűen hangzó király névvel ma semmit sem tudunk kezdeni. Az úr, uraság, uralom szócsoport a történelem folyamán olyan riasztó tartalmakat kapott, és olyan leterhelten hitelvesztetté lett, hogy Jézus Krisztus névével való kapcsolását helytelenítenünk kell." (13) Helyette inkább a hatalom szót ajánlja, de kérdés, hogy ez mennyivel kevésbé leterhelt, mint a kifogásolt, de hagyományos és bibliai elnevezések. Mások inkább a tartalomra figyelnek és hangsúlyozzák, hogy Krisztus uralma lelki uralom, és nem látható, rejtett uralom: „Nem azt a Krisztust látják, aki töretlenül, mindenki számára nyilvánvalóan uralkodik, kozmikus és evilági, természeti és történelmi, angyali és démoni hatalmak felett, hanem azt a Krisztust, aki halálával és feltámadásával lett úrrá, de akinek uralma ma még rejtett." (14) „Krisztus a bűnbocsánat által uralkodik, uralma szolgálai forma alá van rejtve." (8)

Ezzel bizonyos feszültségben némelyek Krisztus uralmának nyilvánvaló tételét is várják a híveiktől: „A keresztyén ember feladata a krisztusi élet felmutatása a világban. Éli a szeretetet krisztusi értelemben, nem vár jutalomra, készséggel megbocsát, és számot ad hitéről, ha megkérdezik. Ezzel a szolgálatával Krisztus lelki uralmát valósítja meg, és azon van, hogy ez az uralom egyre inkább megvalósuljon." (2) Szórványosan az is előfordul, hogy a világon minden jó és igazságos szempont érvényesülését Krisztus uralmára vezetik vissza: „Krisztus uralma nem felvillanó fény, de benne van a békesség harcosságainak igazságkeresésében, a szeretet térhódító vágyában, uralma benne van a szülői szeretetben, a tiszta családi életben, ott ékeskedik a gyermekeket imádkozni tanító szülők felett, izmosít a becsületes munkában, az embertárs gyámolításában." (24) Ez már súrolja annak a krisztomonizmusnak a határát, amely ellen nemcsak a Teológiai Bizottság irata, hanem a legtöbb hozzászólás is kifejezetten állást foglalt (14, 20, 29). Persze ha Krisztus uralmát differenciálatlanul akarjuk érvényesíteni az egész világra nézve, akkor kénytelenek vagyunk minden jót, ami a világban mutatkozik, krisztusinak minősíteni. Mert különben nem kerülhetjük el a krisztokrácia és az ekkleziokrácia valamilyen formáját, amely azután

végső fokon logikusan követelhetné a világ krisztianizálását. Márpedig ezt megint határozottan elutasítják a hozzászólások. Az egyik hozzászólás ezt ilyen keményen fogalmazza meg: „Ha Krisztus uralma valóság, akkor minden krisztianizálás értelmetlen. Nem nekünk kell megvalósítani Krisztus uralmát. Továbbá a krisztianizálás mögött mindig az egyház nagyhatalmi törekvése húzódik meg, ami ellene mond Krisztus uralmának. Krisztus uralma a szolgálat uralma, és az egyház akkor követi urát, ha szolgál a világnak.” Magyarázatul hozzáteszi még, hogy a krisztianizáláson nem az evangélium hirdetését és a diakóniát érti, mert ez magától értetődő feladata az egyháznak (26).

Az idézetekből kitűnik, hogy akik Krisztus uralmának a teológiáját alapjában elfogadják, többnyire érzékelik a vele kapcsolatos problémákat, és azt a kettősséget, ami valamiképpen mégiscsak mutatkozik a hívő ember számára. De nagyon sokan úgy látják, hogy Krisztus uralmának és Isten kétféle kormányzásának eszméje mégis egyeztethető. A megoldások eltérőek: „Krisztus királyi uralma teológiai gondolatát nem lehet elválasztani Isten kétféle kormányzásától, hiszen Jézusnak a hatalma Istentől, ill. az Atyától kapott hatalom, vele együtt és vele összhangban gyakorolja.” (1) „Nem látom a tételeknél azt, hogy a két elvnek egymást kizáró mivolta érvényesülne. A törekvés inkább csak arra irányul, hogy egyik a másikat korigálja, kiegészítse.” (15) „Krisztus hatalma szolgáló hatalom marad az idők végéig, Krisztus nem önmaga érvényesítése érdekében, hanem az emberért munkálkodik, a tanítványoknak nem karhatalmat ad, hanem a pusztá igét, és Krisztus hatalmának kozmikus méretű erejét csak az igeszolgálat közben érezhetik. Tehát továbbra is érvényes Luther kétféle kormányzásról szóló tanítása.” (21) A legegyszerűbb egyeztetés természetesen az, hogyha Krisztus uralmát azonosítják Isten lelki kormányzásával, de ezt is az egész világra kiterjedőnek tekintik. A részletek azonban itt homályban maradnak. Az is megtörténik, hogy Krisztus uralmát Isten mindkét kormányzásra kiterjesztik: „Krisztus-szemléletünknek tágulnia kell, elsősorban az univerzalizálás irányában. Nem azért, hogy teológiánk fantázia kalandokba kezdjen, s ige hirdetésünk a fellegekben járjon, hanem hogy annál nagyobb legyen nekünk itt a kozmikus Krisztus, akinek teljessége úgy fogja át Isten kétféle birodalmát, hogy mindkettőben egy-ként szolgálhatunk engedelmes örömmel.” (13)

Sokan érzékelik azonban, hogy a kétféle eszme mögött mégiscsak kétféle teológia szokott állni, s ezek egyeztetése nem magától értetődő: „Krisztus királyi uralma más, mint amit az Isten királyi uralmával kapcsolatban elmondhatunk. Nem másokon való uralom, hanem másokért való szolgálat. Nem követel, hanem ad. Az ő uralmát elfogadni nem azt jelenti: normáinak eleget tenni, hanem ajánlékaival élni.” (15) „Krisztus világkormányzásának módja homályban marad Krisztus királyi uralmának perspektívájában. Ez egyrészt a határvonalak, másrészt a törvény és az evangélium alkalmazásának összekeveréséhez vezethet.” (14) A legszélsőségesebb kijelentés így szól: „A tételek elolvasása után keserűség töltött el. Tényleg az

egyvezető teológia van munkában, és ezt még meg is mondják?” (20) Több hozzászólás Krisztus uralma és Isten kétféle kormányzása teológiájában látja a ma legdőntőbb különbséget evangélikusok és reformátusok között, és erre egyebek között H. Zahrntot is idézik (7). Itt-ott megkísérlik a másik álláspont megértését: „Krisztus uralma református tanítás szerint azt jelenti, hogy Krisztus is részt vett a teremtésben (Ján 1), s így a teremtés és a megváltás Krisztus személyében egyesült. De más dolog Krisztussal kapcsolatban a látható megváltásról, és más a teremtésben való részvételéről beszélni, amely számunkra láthatatlan.” (3)

Értékesek azonban azok a hozzászólások, amelyek a már említett módon Krisztus uralmának eszméjéből indulnak ki, és így kérdezik, hogy milyen kinyilatkoztatási vagy valóságos tények mutatnak valamilyen kettőződés irányába: „A második világháború után Krisztus uralmának totális igénye került előtérbe, s éle az állami mindenhatóság ellen fordult. Majd amikor a világ új problémák elé került, Krisztus uralmát tekintették a világ reménységének (Evanston!). Krisztus uralmának ebben a lényegében optimista felfogásában hamarosan törés állott be. Súlyos ellentmondás alakult ki az egyházak hite és életének valósága között. Amilyen mértékben erősödött az egyház megnyilatkozásaiban a Krisztus uralmába vetett hit, olyan mértékben került ki a világ élete a szekularizáció hatására a keresztyének befolyása alól. A helyzet megfordulásra készítette a teológiai gondolkodást. Míg idáig azon fáradoztak, hogy az általános emberrel szemben a krisztusit mutassák fel mint a világ reménységét, most a krisztusi magatartásban az igazi humánumot igyekeznek megmutatni. Az igazán krisztusi és igazán emberi tehát egy. Krisztus ügye az ember ügye: így mindenütt, ahol az igazi emberi méltóságért folyik a küzdelem, Krisztus van a kormányruznál, ott is ahol nem egyházi keretekben folyik ez a küzdelem... Ha azonban Krisztus uralmát így a keresztyénektől és az evangéliumtól függetlenül is lehetségesnek vélik, akkor elkerülhetetlenül belesodródunk abba a problematikába, amelyet a kettős kormányzás teológiája vet fel. Ezért nem adhatja fel a lutheranizmus minden további nélkül a maga látását.” Ugyanez a hozzászólás a következményekre is rámutat: „Krisztus uralmának differenciálatlan eszméjével elhordozhatatlan terhet rakhatunk a keresztyén ember hátára. A krisztusi normák követelésével bocsátjuk el őket egy más feltételekhez igazodó életbe, s valójában egy krisztomonista etika nevében taszítjuk őket kettősségbe, úgyszólván vagy a krisztusi elvekkel alkuszunk meg, vagy a világgal hasonlanak meg.” (18) És még egy kritikai megjegyzés: „Akik a kétféle kormányzás gondolata helyett Krisztus királyi gondolatával közelítik meg a problémákat, azok kénytelenek segítségül venni azt a megkülönböztetést, hogy szólnak Krisztus uralmáról az egyházban és az egyházon kívül. És ez mennyivel jobb a kétféle kormányzásnál?” (27)

Mindehhez még hozzáteszem: „Jobban hangsúlyoznám azt is, hogy legalább ennyi, ha nem még több félreértés, félremagyarázás,

visszaélés és vér tapad Krisztus világoralmának teológiájához, tehát ez is csak megfelelő kritikával használható.” (Pröhle K., Lelkipásztor 1967: 560)

Isten kétféle kormányzása

Az eddigiekből világosan kitűnik, hogy a hozzászólások általános iránya Isten kétféle kormányzásának lutheri gondolata felé tart. Ez nemcsak abból következik, hogy lelkészeink teológiájának szerves részévé és tájékozódásának alapjává lett ez a reformatori látás, hanem maga a teológiai alapirat is kiváltotta a hozzászólásokat kritikai megjegyzéseivel: „Úgy látszik, hogy főként a második világháború mutatta meg a két birodalomról szóló tanítás megbízhatatlanságát.” Ez a megjegyzés nyilvánvalóan K. Barth Luther-kritikájára céloz, aminthogy a Teológiai Bizottság ülésein elhangzott előadások és a róla készített beszámoló kifejezetten emlékeztetnek is K. Barth kritikájára. Ez nálunk egyébként is széles körben ismert, de többen újra ismertették. Többen határozottan visszautasítják azt a feltételezést, hogy a hitlerizmust Luther két birodalomról szóló tanítása inspirálta: „Akik Luthernek és a lutheranizmus szemére vetik, hogy a német nemzeti szocializmus szálláscsinálója volt, elfelejtik azt a történeti tényt, hogy annak bölcsője a katolikus Bajorországban ringott, s ami még ennél is fontosabb, a totális állam zsarnoksága ellen sehol olyan éles és eredményes harcot nem vívtak, mint az evangélikus Dániában és Norvégiában.” (7) Az egyik munkaközösségben elismerték, hogy a hitlerizmussal kapcsolatban sokszor hivatkoztak Lutherre, és ezzel sokakat megtévesztettek. De ezzel szemben mások arra hivatkoztak, hogy a legszembetűnőbb eszmével is vissza lehet élni (12). Nagyon sokan a meggyőződés erejével beszéltek arról, hogy a kétféle kormányzásról szóló tanítás az egyetlen teológiai koncepció, amely az evangélium és a keresztyén etika sajátosságának csorbitása nélkül ad útmutatást a keresztyénség helyére és feladatára nézve a szekularizált világban. Hivatkoznak arra, hogy Luther két birodalomról szóló felfogása a maga idejében is forradalmi jelentőségű volt, mert szabaddá tette a keresztyénséget a világi hivatás teljesítésére (16), de még mindig „hatalatlanul modern” (3), és ma is „kibírja a kritikát” (11).

A hozzászólások azonban szerencsére távolról sem merülnek ki Luther apológiájában. Mivel a Teológiai Bizottság munkatételei feltételezik Luther ismeretét, és inkább a félreértések elhatárolására koncentrálnak, többen megkísérlik Luther álláspontját kifejteni munkái alapján. De általában itt is érezhető az a kritikai szempont, hogy Luther mennyiben szolgálhat útmutatásul a mi helyzetünkben. Ebből magától adódik egy kétirányúság. Egyfelől vizsgálják Luther felfogásának igei alapjait, mert hiszen saját tájékozódásunknak is szilárd alapokon kell állnia. Másfelől különösen a két birodalomról szóló tanítás etikai következményei állnak a figyelem középpontjában.

ban. Érthetően, mert a mi világunkban nem lehet következmények nélkül teologizálni.

Luther tanításának bibliai alapjairól egy előző pontban már szövegtünk. Most még hozzátesszük, hogy a két birodalomról szóló felfogás gyökerét többen a megigazulástanban látják: „Nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy Luthernek ez a tanítása elsősorban az evangélium természetének ismeretéből fakad, nem pedig, mint sokan gondolják, középkori örökségből. Ez a tanítás szervesen következik a megigazulásról szóló tanításból. A hit Isten szuverén cselekedete, s ezért az ember nem kormányozhatja az evangéliummal a világot. Az evangéliumból eredő új valóság nem válhat emberi programmá. Ez a tény határt szab az egyház hatalmának, de a világ lehetőseinek is. Ha feladjuk az Isten kettős kormányzásáról szóló tanítást, akkor ezzel ellentétbe kerültünk a hit által való megigazulás bibliai és lutheri alapjaival.” (18) Ez persze csak az egyik szempont. A másik szempont: „Luther exegetikai munkája során kényszerül arra, hogy Isten kétféle uralmáról szóljon, amikor szembekezdül a Hegyibeszéd kemény igéivel: Ne álljatok ellene a gonosznak stb.” (7)

Sokkal részletesebben foglalkoznak a hozzászólások a két birodalomról szóló felfogás másik összefüggésével: az etikai következményekkel. Joggal hivatkoznak arra, hogy ez volt Luther tanításának eredeti tendenciája is. Luther nem elméleti érdekből, hanem a középkori egyház és a rajongók ellen folytatott harca közben alakította ki nézeteit (7. 8. 15). Érdekes, hogy amikor a hozzászólások ezt a történeti tény megállapítják, meg sem kísérlik Luther tanítása mellett a középkori egyházi és a rajongó álláspont átvitelét, ill. megkeresését a mai világban. Pedig nem csekély mértékben azért aktuális Luther koncepciója, mert a középkori és a rajongó álláspont új változatai is eleven erővel hatnak a mi világunkban. A Luther elleni modern kritikák mögött is rendszerint ilyen álláspontok rejtőzhetnek. Ennek felderítése még külön feladat volna.

Az adott teológiai helyzetben érthető, hogy Luther tanításával kapcsolatban kiemelik Isten kétféle kormányzásának egységét, amint az adva van Istennek és a hívő embernek a szemszögéből: „Franz Lau könyvében azt mondja, hogy a két birodalom két ponton találkozik egymással: fenn és lenn. Althaus pedig teológiai és etikai egységről beszél: mindkét birodalmat Isten rendelte és tartja fenn. Mindkét birodalomban ugyanaz az Isten van jelen, és munkálkodik, csak más eszközökkel. Mindkettőben Isten szeretete és jósága tevékenykedik.” A keresztyén ember hite által a lelki birodalomban, hitéből folyó szeretete által pedig a világban él és szolgál (7). Az egyik hozzászólás egyenesen ezt mondja: „A kétféle kormányzásról szóló tanítás megvédi a keresztyéneket attól, hogy élet- és tudathasadás álljon elő náluk.” (1) De az egység hangsúlyozása után szinte sztereotip módon visszatér az a lutheri kijelentés, hogy az evangéliummal nem lehet kormányozni a világot (1, 8, 24, 25). Emlékeztetnek arra, hogy emögött Luthernek az a felismerése áll, hogy a világon nem mindenki keresztyén. Míg a hívő ember olyan Luther sze-

rint mint az almafa, amely magától terem jó gyümölcsöt (25), ad- dig az embereket általában nem lehet arra kényszeríteni, hogy Krisztusba vetett hit nélkül az evangélium szerint éljenek. De itt is megfigyelhető az a furcsa eset, hogy tanulságosan hamar váltanak át arra a hangra, hogy Luther keresztyén világot tételez fel, de az- óta a világ képe megváltozott, ezért Luther felismerései nem vihe- tők át közvetlenül a mi szekularizált világunkba. Pedig Luthernek ez a felismerése nemcsak evangéliumi, hanem modern is, éppen azért, mert a modern világot tételezi fel, amelyben a hívők a nem hívőkkel élnek együtt. És lényegileg a lelkiismereti szabadság elvét is kimondja, amikor hangsúlyozza, hogy hit nélkül senkit sem lehet az evangéliumból folyó életmódra kötelezni.

A hozzászólásokban a pozitív következtetés is világosan kirajzoló- dik azután a negatív kijelentés után, hogy a világot nem lehet az evangéliummal kormányozni. A világ a maga világi formáiban is Isten világa, benne Isten végzi a maga munkáját, lelki és világi kor- mányzása által, amely azonban mindkét esetben túlmegy az egyház és az állam keretein (4, 7, 7.). Az ember Isten munkatársa, miközben világi munkáját végzi. Ez a lutheri reformáció nagy felismerése. „Amikor családban, munkahelyen, népünk közösségében felelősség- gel vállaljuk és végezzük feladatainkat, akkor Istennek a világi kor- mányzásában munkatársai vagyunk. A szeretet, amelynek át kell hatnia egész életünket és minden cselekedetünket, bizonyásgtétel Is- ten lelki kormányzásáról.” (1) Vannak, akik a keresztyén felelősség következményeit megvonják egészen konkrétan a családtól az euró- pai biztonsági, az atomsorompó egyezményig és a szegény-gazdag ellentétig (4).

Ezen a ponton azután többeknél ismét egy jellegzetesen lutheri vonás jelentkezik, amikor hangsúlyozzák, hogy a világi dolgokban döntő szerepe van az észnek. Ezt különben a munkatételek is hang- súlyozzák, mégpedig Krisztus uralmának értelmezésével kapcsolat- ban. „A világi birodalomban élők életét, biztonságát, nem a hit és a szeretet, hanem a jog és az ész biztosítja. A világi élet területén a jog és a ráció az irányadó.” (4) Az előzőkből ez magától értetődően következik, hiszen a nem hívő világot nem lehet a hitből folyó sze- retet etikáira kényszeríteni. Ez eddig világos és egyértelmű. Sok- kal kevésbé egyértelmű a hozzászólásokban a válasz arra a kérdés- re, hogy mi a keresztyén ember különleges feladata a világban. Az egyik hozzászóló tiltakozik az ellen a tétel ellen, hogy „az ember Isten képére teremtett, és nem juthat el igazi emberséghez terem- tőjével való megbékélés nélkül.” (8) Hivatkozik arra a tételre, hogy a hívő ember jócselekedete az, hogy hivatását betölti, vagyis hogy valóban emberré legyen. De akkor hogyan állunk a Hegyibeszédnek azokkal a követelményeivel, amelyek Luthert éppen arra indították, hogy különbséget tegyen a kétféle kormányzás között? Erre kétféle feleletet kapunk. Az egyik: „Az embernek, a keresztyén embernek józan eszére figyelve kell konkrét esetekben meghozni döntéseit, de a hívő embernek Isten igéjének a fényénél kell döntenie.” (4) A má- sik: „Felül kell vizsgálnunk a bizottságnak azt a megállapítását,

hogy a világ dolgaiban az észnek van a döntő szerepe. Az emberi együttélés normáiban a hézagokat egyedül a szeretet tudja észrevenni és betölteni. A szeretettől áthatott értelemnek kell újra és újra megkeresnie az élet reális valóságának figyelembevételével a helyes utat.” (18)

Vannak, akik itt is pontosabban disztingválják, és különbséget tesznek a keresztyén ember önmagát érintő döntései és másokra kiható döntései között. „Isten emberei, akkor, amikor saját ügyükről van szó, Istennek a rájuk vonatkozó sajátos akaratahoz tartják magukat, de amikor mások ügyéről van szó, akkor figyelembe veszik azok természetes jogát és adottságait. Például Ábrahám lemond a neki jogosan járó zsákmányrészről, de az emberei élelmét és szöveteségestársai zsákmányrészét megkéri (1 Móz 14, 21kk).” (27) Eredeti módon szemlélteti ezt az egyik hozzászólás az irgalmas samaritanus példázatának eredeti továbbfejtésével: „Amikor az irgalmas samaritanus a rablók kezébe esett embert felkarolja, szállásra segíti, ott ápolja és még pénzt is ad felépülésére, azzal a maga részéről valóban mindent megtett, amit tennie kellett. De tegyük fel, hogy az illető jerikói tanácstag vagy jeruzsálemi képviselő is lett volna, akkor feladatát még semmiképpen sem teljesíthette volna. Át kellett volna fésülnie a veszélyeztetett területet, a rablókkal szemben fegyvert ragadnia és használnia, és mindez ugyanabban a szeretet iránti engedelmességben történt volna, amellyel a samaritanus azt az embert felkarolta és megmentette.” (7) Tudjuk, hogy a személy és a hivatal megkülönböztetése veszedelmes, ha úgy értelmezik, hogy az ember mint magánszemély krisztusi szeretetre, mint hivatalos személy kegyetlen szigorúságra van kötelezve. De nyilván nem erről van szó. Jól szemlélteti ezt Luther hasonlata a kocsisról, amelyet az egyik hozzászólás így idéz: „Aki kocsit hajt, annak másképpen kell haladnia, mint a gyalogosnak. A gyalogos tetszése szerint járhat, de ha az ember kocsit hajt, alkalmazkodnia kell a kocsiúthoz, és az útra kell ügyelnie. Ha egy vezető csak a maga kénye-kedve és buta feje szerint kormányoz, akkor hasonló a kocsishoz, aki nyílegyenest hajt, árkon-bokron keresztül, hegyen-vízen, dombon-völgyön át, nem figyelve az útra és a hidakra, de az ilyen nem is fog messze jutni, mert mindene összetörik.” (23) Nyilvánvaló a hasonlat mondanivalója: az ember az élet különböző viszonylataiban kötve van a közösségi együttélés feltételeihez, s annak keretein belül észszerűen kell megtalálni azt, ami a köz javát szolgálja. Aki nem így jár el hivatásában, annak „összetörik mindene.” De nagy különbség van aközött, hogy valaki személyes és közösségi katasztrófákból és tragédiákból tanulja meg az emberi együttélés szabályait, vagy a Krisztus evangéliumából kapott szeretet viszi az emberi közösségekbe, és így lesz sója a világnak.

Az elmondottakból téves volna azt a következtetést levonni, mint ha a hozzászólások túlnyomó része egyszerűen Luther tanításának a reprisztinációjára gondolna. Ezt még azokról sem lehet mondani, akik a hangsúlyt Luther tanításának az ismertetésére teszik. Sokan nemcsak ismétlik Luther felfogásának ismert bírálatait és nézeti-

nek hibás magyarázatait, hanem azt a kérdést is felvetik, hogy ha a két birodalomról szóló tanítás olyan nehezen értelmezhető, és olyan sok és súlyos félremagyarázásra ad lehetőséget, akkor nem volna-e helyesebb, igazságtartalmának és felismeréseinek megtartásával újrafogalmazását megkísérelni. Többen a világ megváltoztatásával érvelnek: „Mivel a keresztyén tanítást mindig korszerűsége is jellemzi, feldolgozásánál nem lehet elkerülni a történeti szituáció elemzését.” (5) „A kérdés számunkra az, hogy Luther tanítását meg tudjuk-e szabadítani a középkor köntösétől. Egész más volt akkor a szituáció. akkor a klerikalizmussal állt szemben, és az evangélium tisztaságára kellett visszaállítani az egyházat. Ezen volt a hangsúly. Ma a szekularizmus a nagy probléma, és az a feladatunk, hogy hétköznapjainkat visszaállítsuk Isten törvénye alá, mert nincs két terület. Most egy olyan vonalat kell kidolgoznunk, amelyet talán elhanyagoltunk: megfelelő szociáletika kidolgozása az igazságot kereső szeretet vonalán. Jó alapunk van ehhez Luthernél.” (6) Valamivel tovább megy egy másik hozzászólás: „A munkatételek célja a mai szociális felelősségű korszakban nyilván az volt, hogy a keresztyén-ség felelősségét mozgósítsák. Az etikai cél világos. Ezt az irányt tekintve, nem lett volna-e célszerűbb a vizsgálódásokat a teremtés-megváltás viszonyában folytatni.” (8) Vagy egy másik kísérlet: „Igyekszünk transzponálni a magunk helyzetére és terminológiájába a lényegét: Isten megújító kegyelme megóv az apokaliptikus és a szekuláris rezignációtól ugyanúgy, mint az apokaliptikus és a szekuláris rajongástól. Viszont felszabadít arra, hogy a bűnbocsánat erejével hálásan szolgáljunk az emberi közösségekben a tőle kapott szeretettel, hogy alázatosan és testvéri módon, de mindenekelőtt Istennek engedelmeskedve gyakoroljuk a kritika diakóniáját, ahol és amennyiben arra szükség van, hogy elképzeléseinket és gyakorlatainkat egyaránt készek legyünk felülvizsgálni a jobb és szeretetlevesebb szolgálatért.” (19) Az ilyen kísérleteknek feltétlenül megvan az az értéke, hogy nem reprodukálnak mechanikusan megszokott tételeket, de hátrányuk, hogy egyéni jellegük miatt kevésbé ismert egyházi tanítások helyes értelmezésével és kifejtésével.

Dr. Pröhle Károly

A megdicsőült Krisztus tanúi

GOTTFRIED FITZER, a bécsi egyetem teológiai fakultásának professzora ezt az igehirdetést Csepelen 1968. május 23-án, mennybemenetel ünnepén Cs. 1,1—11 alapján tartotta.

Sokféle emléknap van, és az embereknek szükségük van ilyenekre. Emléknapjai vannak a népeknek, az egyes embereknek, az egyháznak. Ha egyszer valami nagy dolog történt, arra mindig visszagondolunk, különösen az évfordulón. Az ilyen emléknapok olyanok, mint egy híd pillérei: az egyiktől a másikig feszül az ív, és mi átmehetünk rajta, bizsónsággal, nyugalommal, veszélytelenül, még akkor is, ha alatta mélység tátong, vagy zúg a folyam árja, amely veszélyes, életveszélyes.

Mennybemenetel ünnepe is emlékünnepe: csatlakozik a többi keresztény emléknaphoz, és átvezet minket az élet bizonytalanságán és veszélyén.

Nehéz dolog a mi időnkben elképzelni Krisztus mennybemenetelét, mert a felettünk levő légi térben repülők száguldanak, és az úrhajósok talán nemsokára egészen a Holdig repülnek. De nem az a döntő kérdés, hogy Krisztus hogyan ment a mennybe, hanem sokkal inkább az, ami Mennybemenetel ünnepén a tanítványokkal történt, és ami velünk történik általuk.

Mennybemenetel ünnepe az értelme Krisztus feltámadása felől adódik, a feltámadás értelme pedig az ő emberré létele felől: „Az ige testté lett, és közöttünk lakott, és láttuk az ő dicsőségét.” Isten volt Krisztusban!” Isten az emberben — ebben a világban. az emberi történelemben, a történeti Jézus Krisztusban. Ez a döntő valóság: a történelem. Az emberek megölték Jézust, és ebben együttműködtek a hatalmasok és a kegyesek. De Isten nem engedi magát kiszorítani az emberiség történetéből, még ott sem ahol emberek rátámadtak arra, akit ő küldött hozzájuk. A feltámadás azt jelenti, hogy Isten nem lehet kiszorítani az emberiség történetéből. Krisztus mennybemenetele pedig azt jelenti, hogy Istennek az a munkája, amelyet Jézus Krisztusban végez, tovább folytatódik az emberi élet történetében, mégpedig a mi életünk történetében. Hogy megértsük Krisztus mennybemenetelének jelentőségét, figyeljük meg, mi történik a mennybemenetel előtt és után.

I.

A Feltámadott Isten országáról beszél tanítványainak. Jézus meg-

jelent nekik, megláttatta magát előttük, láthatóvá lett. Pál is ezt mondja, Jézus „megjelent” neki (1 Kor 15). Ezt is mondja: „Nem vagyok-e apostol, nem láttam-e az Urat?” (1. Kor. 9.)

a) Egészen biztos az, hogy itt nem pusztán lelki jelenségekről van szó, hanem hívő tapasztalatokról. Egészen biztos az, hogy ezek nem víziók, képzelődések, illúziók, hanem valóságosan testi módon a történelemben végbement dolgok. Krisztus test szerint van a világban, mégpedig úgy, mint aki Isten testbe öltözött igéje, Isten az emberben. Jézus Krisztus többféleképpen van jelen: az egyházban, a gyülekezetben, a hívő emberben, aki Isten igéjétől újjászületetten Jézus Krisztust követve él a világban. Jézus Krisztus jelen van és érzékelhető a készségesen hordozott szenvedésekben is. Gerhard Pál „A Bárány elhordozza mind terhét a nagy világnak” kezdetű énekében így beszélteti Jézust: „Atyám én mind elszenvedtem, amit rám mér hatalmad: mint akarod, úgy légy velem, engedek szavadnak!” Volt egy ember, aki karján vitte béna kezű és lábú gyermekét, s egy egyszerű asszony, egy tehéngondozó, ezt mondta neki, miközben a gyermekre mutatott: „Ez Isten az otthonban”. Ha helyesen értjük, Jézus Krisztus a szenvedésben is látható ebben a világban. Csak látni kell tudnunk őt, csak hallani kell tudnunk őt, és ezt is meg kell tanulnunk.

b) Jézus Krisztus, mint Feltámadott, azokról a dolgokról beszél tanítványainak, amelyek Isten országára vonatkoznak. Isten országa Isten uralmát jelenti, amely sokszor el van rejtve, és mégis jelen van. Az ige mutat rá. Jézus Istennek arról az uralmáról beszél, amelyet életével mutatott meg nekik: igéjével és gyógyító tevékenységével. És Istennek ez az uralma ma is ugyanígy valósul meg: az igében és gyógyító cselekedetben. Ha a segítséget és a gyógyítást Isten uralma jelének értjük, akkor ezek a jelek ma is csodákká lesznek. „Amit tettetek eggyel az én legkisebb testvéreim közül, azt velem tettétek!” Ezek a legkisebbek, a betegek és a szenvedők, az éhezők és szomjazók, akiknek nincs ruhájuk, akik nyomorúságban és kétségbeesésben élnek. Luther pozitív módon magyarázza az 5. parancsolatot: „Felebarátunkat minden testi bajban és életveszélyben segítsük és támogassuk”. Amikor Jézus Krisztus övéinek Isten országáról szól, akkor nem olyan dolgokról beszél, amelyek a holdban, vagy a hold mögött vannak, hanem a mi életünkről, és erről a világról, és a mi történetünkről.

II.

Tanítványainak, nekünk mondja: „Tanúim lesztek nekem.” Azoknak, akik őt látják, akik az Isten országáról szóló ígét hallják, azoknak mondja: „Ti lesztek az én tanúim Jeruzsálemben és egész Júdeában, és Szamáriában, és egészen a föld végső határáig!” Ez a küldetés átfogja a világot, és átjárja az időket. Nincs korlátozva, ma is érvényes, itt Magyarországon is. És a saját világunkban és az otthonunkban kezdődik. A tanítványok számára Jeruzsálemben és Júdeában és Szamáriában, vagyis ott, ahol a te lakásod van, ott van a küldetésed, és ott kell elkezdened, hogy tanúja légy annak, hogy Jé-

zus Krisztus a történelemben elkezdett valamit, ami még ma sem fejeződött be. Elkezdődött az ő igéjével, és az ő munkájával, és azzal, hogy ő elszenvedte az erőszakos halált, azzal, hogy megfeszítettet, és az a halál értünk és helyettünk történt, és ezzel legyőzte a halált, hogy ne kelljen nekünk többé a halál félelmében élni. És ő hallható és látható, ha van szemünk a látásra, mert az ő története folytatódik egészen a mai napig. A nagyok azok, akiken ő látható, Pál és János, Augustinus és Luther, és rajtunk kicsinyeken is, akik által ő ma beszél, és ma valósággá válik.

III.

Természetesen nem a mi erőink által, hanem „a Szentlélek erejével”. Mielőtt a tanítványok vállalkoznak valamire, várniuk kell. Ez különös eset. Éppen az imént kaptak egy világtávlatú küldetést. Buzgón foghatnának hozzá a munkához, hogy felépítsenek egy nagy szervezetet, olyan vállalkozást létesítsenek, hogy mindenki ámul rajta. De egyelőre semmit sem szabad tenniük hanem várniuk kell. Várniuk kell, nem a bizonytalanra, hanem egy egészen határozott eseményre. Arra, hogy a magasból erőt kapnak, a Szentlelket. Ahogyan Isten volt Krisztusban, úgy fogják most ők Isten Lelkét kapni, hogy ne hasznossági szempontok szerint, hanem Isten igéjére hallgatva, Isten lelkétől indítatva cselekedjenek. Mit jelent ez a számukra, és mit jelent az a mi számunkra?

a) Isten Lelke értelmet ad minden létezőnek: új idők tervét adja élénk. „Ő vezet titeket minden igazságban”, mondja Jézus János evangéliumában a Lélekről, akit ott a Vigasztalónak mond. A keresztyének nem hátrafelé néznek, hanem előre. A keresztyéneknek tervet kell kidolgozniuk a jövőre. A keresztyének a földi létnek az értelmét is megtalálják — még akkor is, ha az embert sorscsapások érik, betegséggel, szeretett emberek elvesztésével, vagy olyan körülményekkel, amelyek életét olyan irányba viszik, amelyet ő maga nem akarna. Az élet értelmét mindig újra megtaláljuk abban a feladatban, amelyet Isten az ember elé állít, egészen konkrétül minden pillanatban. Mi gyakran szenvedünk életünk értelmének kérdése alatt. És gyakran értelmetlenné látszik az ember élete, mert bele van szorítva egy megváltoztathatatlan természeti folyamatba. A Szentlélek megmutatja feladatainkat, környezetünkben élő emberekkel kapcsolatban, a családban, munkahelyünkön, népünkben, a világban. Mutassátok meg egymás iránt a szeretetet azzal, hogy egymásért éltek, egymást segítve.

b) A Szentlélek betölti az embert. A Lélek emberei alakítják a történelmet. A rajtunk kívül álló erők természetesen sokszor erősebbek, mint mi. Nemzedékeken keresztül uralkodtak a törökök pl. ebben az országban. De nekünk keresztyéneknek tudnunk ell, hogy Jézus Krisztus benne volt a történelemben, és Isten az emberek történetében válik láthatóvá, hallhatóvá és valóságossá. Ezért mi magunk felelősek vagyunk a történelemért. A történelem nem ott alakul, ahol az emberek éppen csak esznek és isznak, alusznak és fel-

kelnek, vagyis ahol a természetes életfolyamatok végbemennek, hanem a történelem ott történik, ahol valami újat alakítunk. Tegyük fel a kérdést: nem lettünk-e mi keresztyének Európában messzemenően csak egy régi hagyomány hordozói? Kérdezzük: nem kezdett-e Luther az ige által új korszakot? Nem kell-e nekünk is nyitottnak lennünk az idő és a világ haladása előtt? Sőt nem kell-e magunknak is hozzájárítani, és Isten lelkétől indítva és Krisztus szeretetével a mi világunk alakításán együttműködni?

c) Amikor ezt tesszük, semmi esetre sem azért tesszük, hogy jöjünk legyen beleszólni a dolgokba, hanem azért, mert fontos számunkra Isten országa, mert szükség van arra, hogy a mi világunkban „Isten képe” az ő „képmásán”, az emberen ismét láthatóvá legyen. Gondoljatok a múlt század hívő keresztyéneire, Löhere és Bodelschwingre, Wichernre és Gossnerre, és mindazokra, akik itt Magyarországon Krisztus nevét nagygyá és láthatóvá tették. Ők Krisztus munkáját folytatták, akik ugyanúgy, ahogyan Krisztus az Isten képmása volt, most a maguk részéről olyan emberek, akik Isten képmását a maguk korában láthatóvá tették. Ha nem is vagyunk nagy emberek, ha a mi időnk nagyon meg is változott, mégis a mi szerény helyzetünkben és a mi helyünkön mindenki a maga módján ugyanúgy az Isten képmása, és azt mutatjuk meg a mi korunkban, amit Krisztus jelent számunkra, emberek számára.

A megdicsőült Úr irányítja szívünket: Krisztus mennybemenetele lezárja az ő földi életét, de elindítja az ő követőinek történetét ebben a világban.

A Szentlélek erejével, a feltámadott Jézus Krisztusba vetette bizonyos hittel, aki most az Atya jobbán van, és ott közbenjár értünk, bátran járjuk utunkat és életünk bizonyágtételével mutatjuk fel a mi világunkban azt, hogy Krisztus él és mi övéle — mos és örökké.

Dr. Gottfried Fitzer
Bécs

Kevélyen?

Ez az igehirdetés a szárszói üdülőben hangzott el 1968. június 30-án.

1 Pt 5, 5b—7

Valamennyien bibliaolvasók vagyunk. Ki az Újszövetséget szereti, ki az Ószövetség iratait. Azok, akik az Újszövetség hivei, sokszor különbséget tesznek e nagy könyv egyes írói között. Vannak, akik csak az evangéliumokat olvassák, sokan vannak olyanok, különösen és ecclesiolás hívek között, akik Pál leveleiért rajonganak.

Szívesen választottam a mai napi igehirdetése anyagául Péter felolvasott néhány sorát. Meg kell valljam, hogy Péter írását két okból szeretem nagyon. Szemtanúja volt két nagy eseménynek. Először annak a hegyi jelenetnek, amikor Jézus Krisztus együtt volt Mózes-sel és Illéssel. De szemtanúja volt Jézus Krisztus feltámadásának is. Erről a két eseményről való bizonyoságtétele, számomra a legboldogítóbb üzenet a Szentírásból.

De szeretem Péter írását azért a szóért, amivel a mai versünket bevezeti. Ez a szó: a kevély. Ma már alig vagy ritkán használt szót, beszélgetésünkben, igehirdetésünkben alig lehet hallani.

Ezzel a szóval kezdem beszédemet, s ez lesz az alaphangja elmélkedésemnek is.

A nagy író díszkötéses könyveit mutogatja látogatóinak. Kevélyen. Ezek az én nagyszerű műveim. Itt a kevély szó nagyobb hangsúlyt kap, mint maguk a művek. Lehet, hogy némelyikre nem is lehetne kevély. A nagy és ünnepelt színész társaságában nem tud másról beszélni, csak saját magáról, s minden szava, kevély szavai így hangoznak: Milyen nagy voltam ezekben és ezekben a nagy szerepekben. Keményen és kevélyen csengnek szavai. A sikereket aratott sportember a nagy tablón elhelyezett érmeit mutogatja, nagy kevélyen. Ezek voltak az én nagy sikereim. Minden szava, ahogy egyenként mutogatja érmeit: csupa kevélység.

Beszéljünk magunkról inkább. A világ legnagyobb egyháza tele van kevélységgel. Bangha páter a Magyar Kultúrában írta egyszer, hogy a nap minden percében miséznek valahol a világmindenség területén. Az alázatos jezsuitában, amikor e kevély sorokat leírta, mennyi kevélység volt. Egyháza soha senki előtt nem alázta meg magát, s minden megnyilatkozása inkább kevélység volt, mint keresztyéni megalázkodás. A protestantizmus berkeiben is találunk ilyen jelenségeket. Baptisatus sum: milyen kevélyen hangoztatták évszázadokon keresztül, s lehet, hogy különben alázat nélküli keresztyének voltak. Megtért testvéreink, megtérésükről olyan kevélységgel nyilatkoztak, úton-útfélen, hogy csak szomorúan lehetett rájuk figyelni. Újászületett testvéreink a rég múltban születésnapjuk helyett, újászületésük napját ünnepelték szűkebb társaságaikban. S egyházunknak néhány méltatlan papja, akiknek a hithez közejük volt, hányszor hirdették fennen másoknak: mi vagyunk az az egyház, amelyben az Igék tisztán hirdettetnek és a szentségek híven szolgáltatók ki, de életük és egyházközségi vezetésük teljesen elhibázott volt sok-sok éveken át. Mennyi kevélység volt az egyházi emberek között is.

Istennek legyen hála, van már perspektívánk mindezeknek megítélésére. Nem ítéljük el ezeket a megnyilatkozásokat. Isten eltemette ezeket a mondatokat. Korunk szellemi életéből vett két ténnyel folytatom mindezekre a választ. A ma divatos és egyházunk teológiájába is betört existenciális filozófia Isten hatalmát, ha nem is dicsóíti, már ti. maga a filozófia, de a teológia olyan teocentrikus fogalmazásokban próbálja az igehirdetést, magát az egész egyházi életet megformálni, majdnem az mondtam megreformálni, hogy az új

kor, azaz a mi korunk gyermekei Isten valóságos hatalmának és kegyelmének minden tényét mindenben ismerje fel. Ezt nemcsak mi mondjuk, akik ebből a teológiai gondolkodásból néhány sort átvettünk, hanem más valaki is.

Azt is mindjárt megmondom, miért állítom ezt. Néhány hónappal ezelőtt jelent meg egy magyar könyv, amelyben érdekes sorokat olvastam. A könyv írója Gyurkó László. A könyv címe: Lenin. S ebben a könyvben olvastam ezt a sort: A világban két hatalmasság van: a kommunizmus és a kereszténység. Igaz. Szemem szinte könnybe ázott e sorok láttán. Ők elismerik azt, amivel szemben mi néha gyáván viselkedünk. Hatalmasság a kereszténység a mi korszakunkban. Ehhez tartozunk. Hiszem, hogy mi, akik itt vagyunk, boldogan hallgattuk ezt az idézetet. S milyen jó, hogy a túlsó oldalról jött írások is erősítenek minket. Ezért nem akarunk egymással szemben ellenségeskedni.

S korunkban, az utolsó emberöltőben annyi Istenellenes lázadás volt s egyházainkban is annyi sömörögzés volt, hogy éppen ezért sokszor kell gondolnom az univerzális bűnbocsánatra. Lehetetlennek látszott, és lehetetlennek hisszük, hogy annyi bűnt lehet elkövetni, amelynek szemtanúi vagyunk, s amelyeknek megítélésére szintén van perspektívánk. Meg van a véleményünk mindezekről a bűnökről, s mert az egész vajúdo világ s ezt boldogan hirdetem meg, ma jobban mint valaha ismeri el Isten dicsőségét — ha sok esetben titokban is — s milyen öröm volna számunkra, ha most beszédem hallgatása közötti elábrándozásokban arra a tételre ébrednétek fel: nekem van Istenem.

Ezt nem göggel, s nem kevélységgel lehet immár hangoztatni. A XVI. század evangélikusai feljegyzések szerint kevélyen hirdették, hogy megváltottak, s bizonyosak üdvösségük tekintetében. Mi már nem így beszélünk, hanem Istenünkre s megváltó Jézus Krisztusunkra alázattal tekintünk fel. Hála Istennek megalázott minket Isten. Boldogan hisszük és valljuk ezt. Ebben az alázatosságban van ma sok reménységünk.

Nincs ma itt közöttünk senki sem, aki nagyon jó sorában, vagy szenvedésekkel eltelt éveiben, ebben a percben az ige és a beszéd hallatára ne hálaérzéssel nézne és gondolna az ő Istenére, aki mind-ehdig megtartotta, s alázatos szolgálai állapotában mégis boldoggá, hívővé és reménykedővé tette.

Boldog vagyok abban és azért, hogy az Isten öregségemben sokszázszor megalázott, de hiszem, hogy tőlem soha el nem távozott, engem el nem hagyott. Titeket sem. Íme, együtt vagyunk. Élünk Isten kegyelmével. Boldogok vagyunk, hogy itt és együtt voltunk Istennel szemben való hálás alázattal. Ámen.

Dr. Gaudy László

Az igehirdető műhelye

SZENTHÁROMSÁG UTÁN 21. VASÁRNAP

Zsid 12, 1—6

Általános megjegyzések

Nem ártana a prédikációban valamit a levélről és annak feliratáról elmondani. A gyülekezetet ugyanis foglalkoztatja maga a címfelirat. Miért van az Újszövetségben egy „Zsidókhöz írt levél”? Valóban zsidókhöz írták? Ha zsidókhöz szól, miért olvassuk és prédikáljuk mi?

A címfelirat később keletkezett. A görög szöveg szerint „hébereknék” szól. A héber szó pedig vándort jelent. A levél Käsemann szerint azt akarja tudatosítani olvasóiban, hogy a keresztyének „Isten zarándok népe”, a keskeny út vándorai. A keresztyén élet nem tétova bolyongás, hanem tudatos haladás kitűzött cél felé.

Középkori hagyomány feltételezte a levél páli szerzőségét. A levél szerzője azonban ismeretlen. Ez az újszövetségi könyv „apa nélkül, anya nélkül, nemzetség nélkül való” (7, 3) — írja Marxsen Overbeckre hivatkozva (Einleitung in das NT — 1963). A szerző jól ismerhette Pál gondolatvilágát, de önálló. Fegyelmezett gondolkodó. Szép görögsséggel ír. Levele nem valamely héber szöveg fordítása.

A Zsidókhöz írt levél tulajdonképpen nem is levél, inkább homília, traktátus. A befejező versek alapján (13, 22—25) feltehető, hogy ezt a lelkipásztori hangú iratot levélként küldték el.

Kinek? Nehéz konkrét gyülekezetre gondolni. Marxsen szerint a „kortársakhoz szól”. Kísértésekkel küzdő keresztyéneket akar bátorítani és erősíteni, hogy ne csüggedjenek. A levél szándéka megegyezik az Apokalypszisével az előadásmódban mutatkozó eltérés ellenére. „Az olvasók megfáradtak. Térdük inog. Kísértést idéz fel bennük Jézus Krisztus földi megjelenésének alázatos szenvedést hordozó alakja (2. fejezet), de azok a szenvedések is, amelyeket Krisztus követése közben hordozniok kell (10. 32. és köv. 12. 3. és köv.), és végül az is, hogy csalódtak az örök üdvösség kora eljövételének késlekedése miatt (Pl. 10,36; 3,14; 6,12).” (Das NT Deutsch 3,63 — Strathmann). A keresztyén élet liturgia, a legszelebb értelemben vett istentisztelet — de csak akkor, ha megállunk a hitben, és nem tévesztjük szemünk elől a célt (10, 19). A csüggedés fáultságot, keserűséget (12, 15) idéz elő, és letargiába visz.

Megjegyzés a szöveghez

1. v. A „tanúbizonyosságok” az Ószövetségnek azok az alakjai, „akikre nem volt méltó a világ” (11, 38), akiknek az élete arról tanúskodik, hogy mire képes az ember „hit által”. Ne csodálkozzunk azon, hogy az ószö-

vetségi példák meggyőző erővel hatnak a levél olvasóira, hiszen az első keresztyének frott igéje, Bibliája az Ószövetség volt.

1. v. *Küzdőtér* — *agora* — a sportéletből átvett kép. Pál apostolhoz hasonlón (1 Kor 9, 24—27) úgy látja textusunk a keresztyéneket, hogy életüket nem üvegházba, vagy múzeumba zárta be Isten, hanem küzdőtérre állította. A küzdőtérrel lelátó veszi körül. A már futásukat bevégző, győztesek serege — a bizonyságok fellege — szorongva és érdeklődéssel nézi helytállásunkat. Erre utal Pál apostol is, amikor arról szól, hogy „látványosságaivá lettünk a világnak, mind angyaloknak, mind embereknek” (1 Kor 4, 9).

1. v. *állhatatossággal* — *hypomone*-val kell rendelkezünk. Ez nem csupán szívós kitartás és türelem. Szó szerint: alul maradni. Ne akarjak bölcsőbb lenni Istennél, ne akarjak fölébe kerekedni. Isten ígéreteinek biztató és fegyelmező ereje alá kell rendelni életemet.

2. v. *nézzünk* — *aforontes* — Nem szemlélődésről van szó. Szemünket rajta tartani.

2. v. *fejedelem* — *archegos* — Jézusra vonatkozik. Kettős jelentésű szó: az új rk. fordítás „szerző”-nek fordítja. Strathmann 2,10-ben a „hit fejedelmének” veszi Jézust, 12,2-ben pedig „a hit elkezdőjéről és bevégzőjéről” szól. Ez esetben Jézus úgy áll előttünk mint a kezdet és a vég, mint az Alfa és az Ómega, aki nemcsak startvonalhoz állítja életünket, hanem eljuttat a célhoz, a teljességhez.

4. v. *tusakodás* — antagonizmusról beszél a görög szöveg. A hit antagonizmust hoz létre az ember és a bűn között.

4. v. *vérig* — a régebbi fordításban hibásan szerepel helyette ez a szó: „végig”. Életre-halálra kell küzdeni a bűn ellen. Bűn mind az, ami Isten akaratával szembe fordít, ami „a reménység megvallásától” eltántorít (10, 23), ami lazítja Jézusról szóló hitvallásunkat (4,1; 3,1)

5. v. *intés* — *paraklesis* nemcsak figyelmeztetést, vigasztalást is jelent.

Meditáció

Amikor hitre jutunk, nem csak megigazít bennünket Isten, hanem meg is szenteli életünket. Nem élhetek úgy mint eddig. Nincs jogom arra, hogy olyan legyek mint más. Isten az ő minden ember javát szolgáló tervei szolgálatába állítja életemet. Engedelmességre kötelez el. *Új életstílust* kell kialakítanom. Ez az, amitől meghökkenünk. Ettől riadtak meg azok a számunkra ismeretlen keresztyének, akikhez buzdító és intő szóval fordul ez a levél, akik időszámításunk első százada végén a kisebb-ségi egyház életét élték. Nekik is az volt a problémájuk, mint a miénk: Isten népe akartak lenni anélkül, hogy ennek teljes következményeit is viselnék. Isten az ilyen gondolkodásmódot megítéli, azokat, akik így gondolkoznak, megfenyíti. Nem azért teszi, hogy kedvüket szegje, hogy fokozza keserőségüket és csüggedésüket, hanem hogy felrázza őket. Eszméltet, mert szeret, és nem néz ránk olyan pesszimistán, mint ahogyan sokszor mi nézünk reá.

Textusunk a sportéletből vett kifejezéseket használ. Azt akarja bemutatni, hogy amint a sport sportszerű életet, a hit is hitszerű életet igényel. Továbbá arról akar meggyőzni, hogy teljesítőképeségünk sokkal nagyobb, mint ahogyan gondoljuk. Aktívabb, eredményesebb, hatékonyabb életet élhetnénk. Végül, hogy az új életstílus sokkal érdekesebb mintsem gondolnánk. A lelátó közönsége a sportteljesítményeket izgalommal szurkolva kíséri. A keresztyén életstílusnak is vannak szurkolói, Isten népének azok a láthatatlan tagjai, akik már „futásukat elvégezték”.

akiknek földi élete biztató példa számunkra, és akik érdeklődve figyelik, mire visszük mi.

Így lehetne összefoglalni textusunk tartalmát: hit által új életstílusra hívtunk el, de ez az új életstílus csak akkor valósul meg, ha nem húzódunk a hit harcától.

1. *Mi határozza meg az új életstílus tartalmát?* Egy nagy bizonyosság: Isten ígéretei be fognak teljesedni (10, 36). „Aki eljövendő, eljő és nem késik” (10, 37). Az új életstílus csak úgy alakul ki, ha a hitünk reménység is, hitünk középpontjában Isten áll, aki Jézus Krisztusban kinyilatkoztatott nagy szeretetével az egész emberiséget átfogja, és egyszer mindent újjá tesz. Egyéni üdvösségem felől is akkor jutok bizonyosságra, ha engedelmesen beleilleszkedem Isten egész világot átfogó üdvtervébe. A 11. részben felsorolt ószövetségi „hithősök” hite reménység is volt. Magatartásukat ez határozta meg (11,1), ez tette képessé őket rendkívüli teljesítményekre. Így váltak a „bizonyosságok fellegévé” (12,1).

2. *Mi akadályozza az új életstílus kialakulását?* Egy szóval: *a reménytelen hit*. Reménytelenné válik hitünk, ha nyugtalanít, hogy mások vagyunk, mint mások, és lázongunk amiatt, hogy noha mások vagyunk, mégis az életnek ugyanazon törvényei alatt kell élnünk, mint bármely más embernek. — Reménytelenné válik hitünk, ha idegenkedünk a földtől, a földi élet sokszor bonyolult és kínos kérdéseitől távol tartjuk magunkat, vagy ha földhöz ragadtan élünk, nem látjuk az összefüggéseket, nem látunk ki a problémák tömkelegéből. — Reménytelenné válik hitünk a szolidaritás hiánya miatt is, de attól is, ha azt gondoljuk, hogy nekünk kell megváltanunk a világot. A reménytelen hit következménye a meglankadás, fásultság, keserűség; forrása a bűn: hiúság, érzékenység, elbizakodottság, mohóság. Az előzők megterhelik, az utóbbiak megkörnyékezik, behálózzák életünket. Így alkalmatlanná válunk a küzdelemre (12, 1).

3. *Mi szükséges az új életstílushoz?* — *Edzés*. Az igével való foglalkozás, a szentségekkel való élés, az ének és az imádság — tehát a gyülekezet istentiszteleti élete — edzés, felkészítés a küzdelemre. Itt válunk állhatatossá, itt fordulunk szembe bűneinkkel, itt térít magához Isten fenyítése.

4. *Honnan vesszük az erőt?* Abból, hogy figyelemmel kísérik tevékenységünket. Sokak szeme tapad ránk. Nem mindegy hogyan élünk. De még inkább meríthetünk erőt abból, hogy mi tarthatjuk szemünket Jézuson, aki a startvonalhoz állított bennünket, megnyitotta számunkra az utat, előttünk jár, követhetjük, és vár a célnál, mint hitünk elvégzője (12, 2). nem csak példánk a küzdelemben! A 2. és 3. vers krisztológiáját meleg, pásztori hangon kell kifejtenünk a csüggedés letörésére.

Benczúr László

Laikus kérdések és szempontok Zsid 12,1—6-hoz

A mai embernek idegen a „tanúbizonyosságok fellege”. Az egyháztörténeti múlt távol esik, a jelenben nem látjuk a bizonyosságtevők tömegét. Pálnak is úgy kellett kiásni Izráel múltjából a hitben nagyokat. (19) — Mindig megfogott a „hit fejedelmével”, a kereszt Krisztusával való érvelés, aki vállalta a szenvedést. Aki igazán szereti a Krisztust, annak semmi szenvedés nem sok. — Számomra pedig idegen az a magatartás, hogy ha valaki az előtte levő öröm helyett a gyalázatot és keresztet vállalja. Aligha választanám a nehezebbet, ha a tisztességes könnyűt választhatom. — Micsoda szenvedés az, amit itt említ a levél szerzője? Ha a vétkeinkért

szenvedünk, az nem *a* szenvedés. De ha a „jót cselekedve” kell mégis szenvednünk, akkor a Hegyibeszéd boldog-mondása lesz érvényessé. (19) — Jézus nem azért a hit Királya, mert eltúrta a megostoroztatást. A hit ennél sokkal valami nagyobb. Minek prédikálnak a papok mindig arról, hogy a hithez hozzátartozik mások gonoszságának az elszenvédeése? — Jézus Krisztusban nem a szenvedés, ill. annak eltűrése nagy, hanem a hite: hitt abban, hogyha meghal, is él. (8) — Sok mélypontig eljuttat Isten addig, amíg igazán gyermeke leszek! „Megostoroz”: úgy vélem nem a fizikai szenvedésre utal, hanem a lelkire. — Ma túlérzékenyek az emberek, nehezen fogadnak el dorgálást. Hát még Istentől! — Szomorú jelenség a „túltapintatos” lelkipásztor. Elzárják a hívek elől Isten szeretetének egy nagy területét! (19) — Nem hiszem el, hogy Isten ostorral fogad fiává. Mást akarhat itt mondani az ige. Az olyan Isten, aki övéit mindig bántja, nem Isten! (8) — Szeretnék egyszer egy nem papos prédikációt hallani! (8)

SZENTHÁROMSÁG UTÁN 22. VASÁRNAP

2 Kor 2, 3—11

A korinthusi gyülekezetről

Pál apostol második missziói útja során jut el Korinthusba. Másfél éves működésével olyan eleven keresztyén közösséget hagy maga után, amilyenről tanúskodik az első korinthusi levél. Ebből a levélből viszont az is kiderül, hogy miután eltávozott Pál a gyülekezetből, ott tanításbéli, de főleg magatartásbéli problémák merültek fel (Pröhle: Úsz. Bev. Kéz. irat). Komolyak voltak ezek a kérdések, de érdekes, Pál mégis engedékeny, elsimító hangot üt meg, sőt mintha az ügy kedvéért meg is hátrálna, v. ö. 1 Kor 3,5 és 3,21 kk (G. Bornkamm: Die Vorgeschichte des sogenannten Zweiten Korintherbriefes). — Az események egyszerűen csak felgyorsulnak, és más irányt vesznek. A korinthusi gyülekezetben mélyülni és szaporodni kezdenek a negatív jelenségek. Ezért terven kívül az apostolnak Korinthusba kell mennie (a 2 Kor levélben már *harmadik* utazását készíti elő, v. ö. 2 Kor 2,14. és 13,1 k.), amikor megrázdó események történnek vele: a gyülekezet egy része nyíltan szembehelyezkedik, egy valaki külön is megbántja. Pálnak akkor hamarosan távoznia kell, anélkül, hogy bármit elrendezett volna. Ezután írja meg az ún. könny-levelet (Tränenbrief — v. ö. 2 Kor 2,4), amelynek szenvedélyes vitaanyagából feltehetően (W. Marxen: Einleitung in das NT) részleteket találunk a 2 Kor levél utolsó fejezeteiben (10—13). A közelebről ismeretlen második korinthusi útra reagáló, „sok könnyhullatással” megírt levél elvesztett, csupán részleteit vélik felismerni a kutatók a 2 Kor levélben. Fel-tűnő, hogy az említett levélrészlet (2 Kor 10—13. fejezetek) hangvétele, kíméletlen, szinte gúnyolódó harciassága (v. ö. 2. Kor 11,5 és 12,11: hyperfőapostoloknak nevezi itt Pál ellenfeleit) nem egyeztethető össze azzal a csendes és békülékeny hanggal, amely textusunkban és a hozzátartozó levélrészletben (2 Kor 7,5—16) olvasható (W. Marxen és G. Bornkamm i. m.). Oka van a kétszeri hangváltozásnak. Először a kiéleződésnek: a megromlott gyülekezeti helyzet (1 Kor 3,5 és 3,21 kk v. ö. 2 Kor 10—13 fejezetekkel), azután az imént említett megenyhülésnek: Pál megtudja Titustól (2 Kor 7,7 kk), hogy a gyülekezet szigorúan rendreutasította megsértőjét, aki most szegényenli, Isten előtt bánja magatartását (2 Kor 7,9 kk). *Ezután íródik az egész konfliktust pásztori szeretettel lezárni akaró ún. kibékülési levél* (2 Kor 1,3—2,14; Marxen), amelynek legszebb szakasza,

csattanója éppen alapigénk. (Textusunk jó megértése kedvéért ismét-
ten szeretnék hivatkozni az írásmagyarázók álláspontjára, amely szer-
int a második korinthusi levelet Pál apostoltól származó levélrészletek-
ből szerkesztették — későbbiekben — egy nem logikus gondolatmenetű
egységé.) (De ez csak feltevés! Szerk.)

Megjegyzések a szöveghez

3. v. „Azért írtam”: Utalás az ún. „könny-levéltre”, amelyet szívesebben
írt meg, mintsem hogy mégegyszer büntető prédikációt kelljen tartania
(ez történt ugyanis második korinthusi otlétekor). „-mikor odamegyek”:
harmadik útját készíti Pál (v. ö. 2 Kor 12,14 és 13,1 k).

„ — meggyőződtem” a perf. akt. igealak („pepeithós”) nem kész bizo-
nyosságot, inkább remélt helyzetet fejez ki.

4. v. „ — sok könnyhullatással”: innen az elveszett levél neve, amely
nemcsak belső vívódással, hanem a külső szorongatottságok („thlipsisz”)
közben, valószínű Efészusban az ötvenes évek derekán íródott, a két ko-
rinthusi levél közti időben. Megírása éppúgy, mint a harmadik út halo-
gatása az apostol szeretetének bizonyítéka.

5. v. „ — nem engem... titeket mindnyájatokat”: A sérelem kiterjesz-
tése fokozást jelent: a személyes bántáson túl apostolságát is kikezdték.
Ezt főleg „valaki” tette: itt a gyülekezet egy tagjáról van szó.

6—7. v. A megtörtént büntetésről Titus hozott hírt (2 Kor 7,5 kk). Ez a
büntetés jó hatással volt az illetőre és a gyülekezetre is — ezért is le-
gyen „elég”.

„ — a túlságos bánat”: nem a bánat nagyságára, inkább kísérő jelensé-
geire (szégyenkezés, félelem, lelkiismeretfurdalás) kell gondolnunk. Túlzás
volna itt „szabályos” bűnbánatot keresni, az apostol arra indít, hogy
a hatásos büntetést kövesse a feloldás.

„ — meg ne eméssze”: a passzív igealak az ingoványban történő lassú
süllyedésre emlékeztet. Az egyházi fegyelmezés feloldás nélkül hamar
idevezet!

8. v. Ez a szeretet nyerjen jogi (tételes, nyilvános) megfogalmazást is
(„kuroó”) — így teljes a feloldás!

10—11. v. Pál buzdításai megbocsátásra, vigasztalásra, szeretetre itt
nyilvánvalóan egy egészen más esetet érintenek, mint az első levélben
említett parázna ügye (1 Kor 5,5). De még ott is (!) a feloldás útját ke-
resi az apostol („hogy a lelke... megtartassék”). — A „Krisztus színe
előtt” álló apostol és gyülekezet számára az egyházi fegyelmezés célja
sohasem a közösségből történő kizárás, hanem a bűnök elrendeződésén
(bocsánatán) keresztül a közösség helyreállítása. A gyülekezetből kizárt
bűnös valóban a Sátán prédája lesz.

Meditáció

Alapigénk olyan kérdéssel foglalkozik — az ún. egyházi fegyelmezés-
sel — amelyet szövegre vinnünk textusszerű is, szükséges is. Igénk
problematikájából két irányba adhatunk választ, útmutatást.

1. Az egyházi fegyelmezés csak a hit aktusaként gyakorolható. A fe-
gyelmező és a fegyelmezendő egyaránt a hit szabályainak van alárendel-
elve — jogi lépéseknél is. — A korinthusi eset megismertlödik napjaink-
ban is és a lelkeseknek, gyülekezeti közösségeknek (elnökség, presbité-
rium stb.) a feladata, hogy megtalálják a megoldást. Ilyenkor a gyüleke-
zeti (egyházi) törvényes rend érvényesítése mellett, azt kell megfontol-
nunk, vagyunk-e olyan hitbeli közösség, akik fegyelmezhetnek, — és a

vétkesnek volt-e olyan hitbéli közössége velünk, ami ehhez a fegyelmezéshez alapot szolgáltat. Vagyis, milyen alapon fegyelmez az a gyülekezet, ahol a közösséget egy pontosan, vagy pontatlanul vezetett gyülekezeti névsor szimbolizálja csupán? Jobbik esetben, ahol a templomi (igehallgató, szentséggel élő) közösség egymás mellett ülő *idegenekből* tevődik össze? Nemcsak városi, falusi gyülekezeteinkre is gondolhatunk, ahol egymást ismerve, mégis idegenként élünk egymás között. Biztató felismerésünk, hogy az evangélium és a szentségek szolgálata teremti az egyházat (CA VII.), de ehhez az Újszövetség mindig hozzágondolja a test és a tagok egymásért élő eleven közösségét. Ez utóbbi hol van a mi gyülekezeteinkben? Ismétlem: lehet-e ilyen hitbéli közösség nélkül fegyelmezni?

2. Az előbbi gondolatok arra intenek, nincs okunk sietni az ún. fegyelmező eljárásokkal. Ha mégis sor kerül rá, nem lehet célunk a kizárás (névsorból kihúzás, kiharangozás, megkülönböztetett harangozással való megbélyegzés, úrvacsorától eltiltás stb.). Viszont legyen célunk a megelőző kapcsolatnál előbb közösséget munkáló meghívás és befogadás. Ebben segít, ha átgondoljuk: a megtévedt egyháztagok valóban olyan vétkesek, vagy inkább gondozatlanok (!), pásztor nélküliek, akik azt se tudják, „honnét estek ki”, és mitől szakadtak el. *Igénk szerint nincs nagyobb fegyelmező erő a megbocsátó szeretetnél!* Hogy ezt a megbocsátást miféle és mekkora „bánat” (v. ö. 7. v.) előzze meg — erre nincs szabály, de „Krisztus színe előtt” (10. v.) lehet kapni erre is választ.

Az igehirdetés gondolatmenete

Manapság is előfordul, hogy gyülekezeteink átéli Pál apostol és a korinthusiak „szomorúságát”. Ilyenkor kezdődik el a komoly beszélgetés — presbiteri vélemény nyilvánítás — hogy mit csináljunk a megtévedt. Kézenfekvő az egyházi fegyelmezés gondolata: négy szemközti feddéstől az úrvacsorai közösségből való kitiltásig (kapcsolópont a vasárnap evangéliumához: Mt 18, 15—17). Igénkben világos, a korinthusi gyülekezet Pál apostol tanácsára komolyan megbüntette a vétkest (6. v.), aki megbánta tettét (7. v: „túláságos bánat”). *Ezekután* írja az apostol, szeretné bizonyosan remélni, hogy az **Ő ÖRÖME AZONOS A KORINTHUSIAK ÖRÖMÉVEL** (v. ö. 3. v. végével). — Miféle örömről lehet szó, egy ilyen szomorú eset után? (5. v.)

1. Pál öröme: a gyülekezet feddése hatásos volt, s *most következhet a megbocsátás, a teljes visszafogadás*. „Krisztus színe előtt” (10. v.) minden ilyen „szomorú” eset eljutni igyekszik az őszinte kézfogásig, átölelésig, a gyülekezeti közösség helyreállításáig.

2. Ha nem ez a fegyelmezés célja, akkor máris valószínűleg van a Sátán szándéka (11. v.). Talán észre se vesszük ezt, amikor sietve nyúlunk a kiharangozás kötele után. Tévedés (v. ö. a meditáció 1. pontjával) Pálra hivatkozni: 1 Kor 5,5. Ahhoz páli szituáció kellene.

3. Az elhamarkodott, presztizs-fegyelmezéseknél elfelejtjük a következőket: a) Fegyelmezni csak a hit szabályai szerint lehet, hitben élők (ez történt Korinthusban is). Krisztus nevében mire intjük az olyat, aki nem ismerte az Urat? b) Ha pedig a hit közösségében élünk, a fegyelmezéseknél nagyon szeretne és tud is nyerni a Sátán („diabolos”) c) Egy értelme és célja van a keresztyén feddésnek: a vétkes *ne szakadjon el!* Krisztus a megtört és nem letört nádnak a pásztor, a pislogó és nem az eloltott gyertyát gondolja! A megkegyelmezettek e téren sem lehetnek kegyetlenek. (Mt 18,17: „legyen előtted olyan, mint a pogány és

a vámszedő” — de milyen volt a „pogány és a vámszedő” Jézus szemében?!)

Valósuljon meg gyülekezeteinkben Pál és a korinthusiak öröme.

Simonfay Ferenc

Laikus kérdések és szempontok 2 Kor 2, 3—11-hez

Világosan kitűnik, hogy az első gyülekezetek sem voltak ideális közösségek. Talán ez az egyetlen hasonlóság a mai és az akkori gyülekezetek között. Más vonatkozásban szinte minden megváltozott. Ezért az alapige közvetlen alkalmazása a mai gyülekezeti életre csak erőltetett lehet. (1a) — Miért ír Pál szorongatgatás és aggodás közepette? A körülményei okozzák a szorongatott helyzetet, vagy pedig azért, mert nem tudja, hogy levele célba talált-e, megfogadják-e intéseit, tanácsait? — Milyen a „kiváltképpen” való szeretet? Nem értjük az 5. verset! (13) — Milyen bűnről, ill. milyen büntetésről beszél Pál? (1a) — Milyen volt a többség részéről mért büntetés? Lehet-e napirendre térni a bűnök felett, s a bűnöst befogadni, mintha semmi sem történt volna, vagy megtért bűnöséről van szó? Hol van az a pont, amikor már a bűnbánat „túlságos” és így káros lehet? A bűnbocsánat fontossága a fegyelmezővel szemben előtérbe kerül! (13) — „Mindenben való engedelmesség” követelésével nem esett-e Pál túlzásba? Protestáns hitünk tiltakozik az ilyen „pápai” igény ellen. — Mit jelent az, hogy a Sátán megcsalja a gyülekezetet és mi a Sátán szándéka? (1a) — Mit jelent az, hogy „tiértetek” bocsátottam meg? — Pál a gyülekezeti élet tisztaságáért harcol, a gyülekezetet akarja építeni a hit és a szeretet (megbocsátás) által. (13)

SZENTHÁROMSÁG UTÁN 23. VASÁRNAP

2 Tessz 3, 10—13

A textus

A 10. vers szállóigévé lett kijelentése elsősorban nem a kinyilatkoztatástól független általános igazságot akar megszólaltatni. Pál itt is Istennel kapcsolatban látja az embert. Szavai nem Istentől függetlenül társadalmi vagy szociáletikai jellegűek, hanem a gyülekezet tagjainak életrendjére vonatkoznak. A gyülekezetben voltak, akik rendetlenül éltek (11. v.). Az „ataktos” kifejezés igei alakja (atakteo) lustálkodni, kötelességet elhanyagolni, rendetlennek lenni. Ez a rendetlen életmód tehát nem valami általános feslettség, alkohol-rabság, sexuális szabadosság stb., hanem dologtalanság. A gyülekezetben lábrakapott az a hiedelem, hogy már érkezett a Krisztus visszajövetelének napja (2,2). Ez indított egyeseket arra, hogy munkájukat elhanyagolják, s az emberi élet Istentől adott fenntartási módját semmibe vegyék. Magatartásukat a 11. vers végén a „periergazomenous” kifejezés jellemzi. Az ige olyasmivel való foglalkozást jelent, amihez az embernek semmi köze, vagy amivel nem érdemes foglalkozni. Két dologra gondolhatunk: a) amelyre Luther s részben Károlyi is enged következtetni: más dolgába avatkozó, más ügyeit intéző s ezzel a gyülekezet harmóniáját megbontó rajongókra, b) amire a zürichi biblia alapján gondolhatunk: vallási spekulációk, hiába-

való okoskodások és viták folytatóira. Persze ez a kettő érintkezik egymással, sokszor együtt jár. Bizonyos azonban, hogy a reménység nem azonos a rajongással. Az eschaton bekövetkeztének hiedelme csak ürügy azoknak, akik saját dologtalan, mihaszna életfolytatásukat akarják igazolni. (1 Tessz 4, 11 is mutatja, hogy a munkához való viszonytal már akkor baj volt, amikor még a gyülekezetben egészen más volt a probléma — a holtak felől való reménység és nem a vég közelsége.) Rájuk nézve jelenti ki az apostol, hogy „ha valaki nem akar dolgozni, ne is egyék”. Ha valaki azt az egyetlen módot, amelyet Isten az emberi élet fenntartására adott, megveti, elveszti a jogot arra is, hogy fenntartsa azt. Szavai nem vonatkoztathatók munkaképtelenekre.

Ezért hirdeti ki újra a parancsot a 12. versben, (parangello — nemcsak rendelkezni, hanem hirdetni, felszólítani is. A törvényerővel bíró rendelkezések közhírré tételét juttatja az ember eszébe.) Magyar fordításaink gyengítik az eredeti szöveg értelmét, s az apostol szavainak kérő, szinte könyörgő színt adnak. A „parakaleo” ige jelentései között ott van az int, felszólít is. Az „en kúrio Iesou Christo” nem „a mi Urunk Jézus Krisztusra”, hanem „a mi Urunk Jézus Krisztusban”. A magyar fordítások értelme az, hogy az olvasók Jézus Krisztusért cselekedjenek így, az eredeti szövegnek pedig az, hogy Pál cselekszik Krisztus nevében, képviselőben, sőt vele egységben. A helyes ez utóbbi.

Az ottlétkekor hirdetett isteni akaratnak újbóli nyomatékos meghirdetése az apostol ajkán a „csendesesen” szóval kap minősítő jelzőt, az előbbieken elítélt hangoskodó, feltűnő, sőt kirívó magatartással szemben. Míg ennek a magatartásnak az egyik oldalon a csendes munka az ellentéte, a másik oldalon a dologtalanságnak és kötelesség elhanyagolásnak a jó cselekvése. Nyilván többről van szó, mint a felebarát felé forduló irgalmas szeretetről. Természetesen beletartozik ebbe ez is, de egyáltalán mindennek megtevéle, amire azt mondhatjuk, hogy jó. Az új megszólítással: „Ti pedig, testvéreim” — Pál a gyülekezet egésze felé fordul. Eddig látószögében elsősorban a rendetlenül élők voltak. Nemcsak nekik írt, de róluk írt. Most az egész gyülekezetéről ír, s ennek életfolytatása általánosságban mégis egészen más (1, 3—4). Életükben ott van a jó cselekvésének igyekezete. Csakhogy ebben el is lehet fáradni, kisértések és támadások tüzeiben elkedvetlenedni. „Enkakeo” nem annyira megrestülést, eltunyulást, mint elfáradást, elcsüggedést jelent. Luther: „el ne kedvetlenedjetek.”

Meditáció

A vasárnapi evangéliumi ige (Jn 17, 11—19) Jézus főpapi imájából való szakasz, amelyben tanítványainak a világban való megőriztetéséért könyörög. Itt az a tanítvány áll szemünk előtt, aki a világban él, hiszen nem jött még el a Krisztus napja. Reménységgel várja a jövődőt, de ez nem teszi érdektelenné a jelent. A jövődő alapja földi értelemben is a jelen, hitünk szempontjából pedig reménységünk valóra válása, s amit itt vetettünk, annak learatása. Egyszerre vagyunk két világ polgárai, de nem úgy, hogy e kettőnek egymáshoz semmi köze sincs! Nemcsak mindkettőnek ugyanaz az ura: Isten és a mi Urunk Jézus, hanem e kettő életünkben egymásra kölcsönösen hatással van.

Igénkben a justitia civilis-ről van szó! Könnyen abba a hibába esünk, hogy pusztán negatív formában látjuk ezt is: a világi törvényekkel szembe nem állni, amit tiltanak, el nem követni stb. Pedig sokkal többről, a jó cselekvéséről van szó. Mindannak elvégzéséről, ami a teremtő és gondviselő Isten akaratára szerint való ezen a földön. Hűséggel elvégzett

munkánkkal így válunk a szüntelenül munkálkodó Isten eszközeivé és munkatársaivá, a mi gazdasági és társadalmi rendünkben is. A munka ilyen szempontból nem teher, amelyet le akar rázni az ember, hanem lehetőség, amely e világon tartalmat ad életének. Hivatás, mélyre maga Isten rendelt bennünk. De még ennél is több. Utat nyit a másokkal való jótétéményre is. Ennek igazságát még az eschaton intő és sürgető közelsége sem másítja meg. Ismeretes Ltuher mondása a facemete elültetéséről! Így lesz a mindennapok egyszerű munkája az élet istentiszteletévé.

Istenre néző hitünk nem biztosíték arra nézve, hogy kudarcok ne érjenek munkánk végzése közben. A hétköznapi munkája hamar szüntelenedik, s kedvetlenség, szürke egyhagúság olyan taposómalommá változtatja, amelyben elfárad és felörlődik az ember. A megoldás csak az lehet, hogy megerőtlenedett hitünk kap új erőre, s az értünk a bűn terhét hordozó Krisztus ad új erőt, hogy cselekedjünk akaratát újra örömmel, míg el nem jön a teljes váltság ideje.

Az egyházi eszendő végén reménységünk beteljesedése felé szöktük fordítani tekintetünket. Most is ezt tesszük, s ez mégis itt, ebben az életben mozgósít minket csendes és hűséges munkára.

Igehirdetési vázlatok

Éljünk mennyei polgárságunkhoz illően!

Bevezetés: *Mi illik.* Minden helynek, alkalomnak meg van a maga illendőségi szabálya. Más az, ami illik üdüléskor, mint ünnepélyes alkalomkor. Kor szerint is változik. Más illik a gyermekhez, mint a felnőttöz. Illik, ami hozzánk való, testhez álló, megfelelő.

I. Két világ polgárai vagyunk. Hogy mi illik hozzánk keresztyénekhez ez utóbbi értelemben is, azt az határozza meg, hogy személyünk egyszerre érdekelt ebben a világban és a másikban. Polgárjogunk alapja itt születésünk, amott váltságunk és a keresztség által való újjászületésünk.

II. Illik minden jó cselekvése. Tesszük másokért, a társadalomért, haladásért, vagy könyörülő szeretetből, mert erre készítet minket a szüntelenül jót cselekvő Urunkkal való közösségünk. — Nem illik a mások kárát okozó rossz cselekvése, intrika, a társadalom és egyének kis és nagy dolgaiban való nem törődömség stb.

Illik a hűséges munka. Erre Isten maga tanított. Ő szüntelenül munkálkodik. Gondviselésének eszközeül, életünk fenntartására adta. Munkatársai lehetünk általa. — Nem illik a dologtalanság, kötelességeink elhanyagolása, rossz munka, mások kihatásának stb.

Illik a csendes életfolytatás. Krisztussal közösségben ezt ismerjük meg az Ő akaratának. — Nem illik a más dolgába avatkozás, feltűnni akarás, nyughatatlankodás stb.

III. Erre hív az ige. Mennyei polgárságunknak csak ez felel meg. Nem vagyunk büntelenek, tökéletesek. Elfáradunk a jóra való igyekezetben. Pedig csak így leszünk emberek előtt megpróbáltak, Isten előtt kedvesek. Ezért hív az ige: *Éljünk polgárságunknak megfelelően.*

Befejezés: Közeledik a reggel. Az egyházi év vége oda irányítja szemünket. Hajnalban már az új reggel világosságában járunk. *Éljünk már most annak a reggelnek világosságában, hozzá illően.*

Reménységünk igaz életre indít.

Bevezetés: A versenyző azzal a reménységgel indul, hogy elsőnek ér célba. Mi is célhoz szeretnénk érni. Célunk az üdv.

I. Krisztus elkészítette és megszerezte nekünk. Még csak hitben a miénk. A hit reményessége életformáló erő. Jó cselekvésére ösztönöz.

II. Ez megvalósul: a) Isten akarata szerinti hűséges munkában, b) a segítő szeretet cselekedeteiben, c) csendes életben.

III. Így leszünk megpróbáltak, emberek, kedvesek Isten előtt. Különb-
ben elmarasztaltunk. Itt is, ott is.

Befejezés: Győztesen csak teljes erőbedobással lehet célhoz érni. „Min-
dent bele” a hűséges munkába stb.

Bánfi Béla

Laikus kérdések és szempontok 2 Tessz 3, 10—13-hoz

Mintha a textus két különböző részre oszlana. Az első három vers egy magától értődő emberi és társadalmi kötelezettséget állapít meg, az utol-
só pedig a speciálisan keresztyén „plusz-munkára” hívja fel a figyel-
met, a „jó cselekvése” ugyanis már nem tartozik a kötelező napi 8 óra
keretei közé. (4) — Az igehirdetésnek lehet komoly mondanivalója a
munkahelyemen eltöltött időre vonatkozóan is, engem mégis az érdekel-
ne jobban, mit tudnak szólni az egyre inkább növekvő szabadidő kérdé-
séhez. (4) — Nemcsak a semmittevésnek, hanem a munkának is vannak
veszélyei a kicsiny részmunkát végzők nem értik az összefüggést, el-
vesztik az alkotó célt a szemük elől, elidegenednek a munkájuktól. Több
időt töltenek munkatársaik, mint családjuk körében stb. (4) — Az idei
miskolci kisfilm-fesztivál egyik nyertes filmje („Meddig él az ember?”)
egy öreg munkásról szól, aki belesorvad nyugdíjaztatásába, mert — bár
erről maga sem tudott — életének szinte egyetlen értelme a munka volt.
Igen szuggesztívan ábrázolja, hogyan veszítenek talajt öregemberek, akik
nem tanultak meg élni, „csak” dolgoztak egész életükben. Az munka az
életnek csak egyik — nem is a legkellemesebb — része! (4) — Az első
vers és a szinte közmondásként elterjedt tétel között egy szó különbség
van: „akar”. A betegre, munkanélküliekre, öregekre nyilvánvalóan nem
vonatkozik. Mi volt egykor az oka az ottaniak semmittevésének: egyál-
talan nem lehet összehasonlítani a mai „lógással”. (4) — Nem lesz köny-
nyű erről a textusról a papoknak prédikálni, mert eléggé elterjedt az a
nézet, hogy a papok nem dolgoznak. (4) — Az ismert „Tücsök és a han-
gya” meséből én ma már azt az egyre realisabbá váló tanulságot von-
nám le: dolgozni is kell, de énekelni is! (4) — Van úgy, hogy az ember
egy életbevágóan fontos, sürgős és bonyolult munka elvégzésénél kimon-
dottan érzi Isten „belesegítését”. Akkor boldog a munkahelyemen végzett
munkám, ha összhangba tudom hozni életem általános elvével, a jó cse-
lekvésével. (4)

SZENTHÁROMSÁG UTÁN UTOLSÓ VASÁRNAP

Jel 21, 6—8

Exegézis

6. v. A beszélő: Isten. Miután a trón körül állók (angyalok, szeráfok)
elmondták a rájuk bízott üzenetet, megszólal maga „a királyi székben
ülő”: Isten. Alighogy kimondta a mindenség megújításának nagy ígére-

tét: „Íme mindent újjá teszek!” (5. v.), máris hozzáfűzi: „Meglett!” János apostol és a könyve olvasói számára ezek még a jövő dolgai, de Isten szemében az általa kimondott már meg is történt. (GEGONAN, perfektum). Jézus is így jelentette ki a kereszten: „Elvégeztetett.” (TETELSTAI, szintén perfektum). A kereszten a világ megváltása történt meg, az utolsó időben a világmindenség megújítása. Az utolsó dolgok Isten újjáteremtő művének a dicsőítésével végződnek. A Krisztus-központú történelemszemlélet végül Isten-központúvá csúcsosodik.

Isten az idő Ura. Ő az alfa és az ómega, a kezdet és a vég. Nem úgy, hogy Isten története és az idő egybe esik (Culmann), hanem úgy, hogy Isten szabja meg az időt: a kezdetet és a véget (Nikolainen). Istennek ez az uralma az idő felett mégse jelenti azt, hogy ő az emberi világon kívül, vagy a felett volna. A Jelenések kve történelemszemlélete emberközeli, azaz üdvösségeközpontú. „A szomjazónak adni fogok az élet vizének forrásából ingyen.” (V. ö.: Ézs 55, 1; Jel 7, 17).

7. v. A „győztesek” ígérete az istenfiúság: az Izráelnek adott ígéret végső beteljesedése. Talán abban is őstestamentumi fogalmazás ihleti a szerzőt, hogy Istenről mégse úgy beszél, mint „atyáról” („annak Istene leszek”). Az atya-fiú kapcsolat Jézus esetében teljesen egyedülálló: Egyszülött Fiú. Ez Jézusért és Jézus által lesz csupán a hívő ember örökségé is.

Vajon a szomjazók és a győztesek ugyanazokat jelentik-e? Nem valószínű. Az egyik kifejezés hiányt, nélkülözést, sóvárgást jelöl, a másik eredményt, sikert. A kettő alkotta pár mutatja igazán, hogy a történelem utolsó jelenetében Istennek nemcsak a győzelmesen célhoz érőkhöz van elismerő szava, hanem a szükségét szenvedőkhöz, a hiányt panaszlókhoz is van biztatása.

8. v. A jutalomoztathoz elmarasztalás is kapcsolódik. Istennek az utolsó szava se csupán kegyelemhirdetés, hanem ítélet is. A bűnlajstrom élére talán éppen azért kerültek a gyávák és a hitetlenek, mert az utolsó idők próbatételei leginkább hitet és bátor vállalást kívántak (Benzúr L.).

A gyávák, hitetlenek, gyilkosok, paráznák, bálványimádók és minden hazugok része „a második halál”. Ez sem a teljes megsemmisülés. „Már az első halál a Bibliában — a bűnesetkor — az Istentől való elszakadottság állapotát jelenti. A második halál, a kárhozát sem lesz a mai ember oly gyakori elképzelése szerinti teljes megsemmisülés, hanem az első halálnak a kiteljesülése: a végleges és teljes elszakíttatás Istentől.” (Ferdinánd I.)

Vázlat

A jövőndő

Egy parasztleány elmondta, hogyan ismerkedett meg a Bibliával. Serdülő fiú korában sokat kellett pástorkodnia, tanyájuk mellett disznókat, teheneket legeltetnie. Szeretett olvasni, azért mindig vitt magával valami könyvet a legelőre. Egyszer egy kopott Újtestamentumot tett a tarisznyájába. Nagyon megszerette. Attól kezdve nem vitt más könyvet, csak ezt. Újra és újra végigolvasta. Csak azt sajnálta, hogy nem volt teljes az Újtestamentum. A végéről hiányzott néhány lap: a Jelenések könyvének hét utolsó fejezete. Nagyon bántotta, mert szerette volna ezt is elolvasni. Annál is inkább, mivel az előzményekből gyanította, hogy az a jövőndőről szól. A tanyájukon nem volt más Biblia, ezért évekig

meg kellett elégednie ezzel a csonka Újtestamentummal. Egyszer egyik rokonának a padlásán talált egy teljes Bibliát. Abból nem hiányzott semmi. Le se jött a padlásról, amíg végig nem olvasta az utolsó hét fejezetet.

Az egyházi esztendő ünnepsora is végig akarja olvastatni a Bibliánkat. Ha nem is versről versre és fejezetről fejezetre, de legalább fő mondanivalójának a menete szerint. Azért olvastat az anyaszentegyház az egyházi esztendő utolsó vasárnapján a Biblia utolsó könyvéből. Hadd ismerjük a teljes kijelentést, a jövőre szólót is. Érdekel-e bennünket annyira, mint azt a parasztfiút, aki a padlásgerendán ülve falta a verseket és a fejezeteket, mert nem akart tudatlanságban maradni a jövődő felől.

I. Mit hoz a Biblia utolsó lapjai szerint a jövődő?

1. *Beteljesedést.* A jövőt kutató keresztyén ember is gyakran áll táncstalanul a vég előtt: milyen lesz az? mit hoz? Nem vész-e minden ködös homályba? A Bibliának a jövőre mutató kijelentése nem álmodozás, nem utópia, hanem megvalósulás. „Meglett!” — hangzik Isten szava mai szentírókban. És éppen arra a nagy ígéretre tesz pontot: „Íme, mindent újjáteszek!” A jövődő számunkra Isten újjáteremtő munkájának a megvalósulását hozza: szabadulást a fájdalmak és szenvedések öleléséből, megtisztulást a bűntől és a szennytól, megújulást a romlásból, fáradtságból, elhasználtságból. És nem bizonytalanul és szétfolyóan, hanem biztosan és befejezetten: Meglett! A jövőben is Isten dolgai mennek végbe. És végbemennek! Annyira, hogy a kinyilatkoztatás ősi okmánya is csak prefektumban tud róla beszélni: befejezett tény, vitathatatlanul kész dolog: Meglett!

2. *Kielégülést.* Itt sok minden bizonyult csonkának, torzónak. Az ígéreteket is csak tört szárnyú reménység ölelte magához. Csak töredéket. Ezért „mi is, a Lélek szengéjének birtokosai, mi magunk is sóhajtozunk magunkban, és várjuk a fiúvá fogadtatást, testünk megváltását.” (Róm 8, 23) Szomjúhozzuk az igazságot (Mt 5, 6), mert nincs igazságunk. A jövődőből felcsendül a hívás: „Én a szomjazónak adni fogok az élet vizének forrásából ingyen.” A jövődő nyitja meg az utat az élet fájához (Jel 22, 2), az élet forrásához, és hozza meg a kielégülést, a teljességet, a győzteseknek a jutalmat: a fiúságot. Isten milyen személyes viszonyt akart a végkifejléskor is az emberrel: számon tartja bukásait, sóvárgását, harcait és győzelmét! Ő nem végső ok, utolsó magyarázat akar lenni akkor sem, hanem atya, aki fiait gyűjti maga köré: a gyengéket és a botladozókat is, és mindvégig megállókat, a győzteseket is, ingyen kegyelmére.

3. *Ítéletet.* Az utolsó nap se hoz csupa kiegyenlítődést, a korlátok ledőlését, a gonoszság, a mocskok, a bűn nagyvonalú felejtését, hanem ítéletet. A fiúvá fogadtatás mellett eltaszítatás is lesz, az élet fája és az élet vize üdítése mellett a második halál is szedi áldozatait. Ez is beteljesedés lesz, végleges elvettetés, ez is aratás lesz, aki a testnek, a bűnnek vetett, az abból arat majd veszedelmet. A gyávák, a hitetlenek, a törvénytprók akkor döbbennek majd rá életük nagy tévedésére.

(Konkretizálás? Jézus világosan beszél azoknak a „nagy tévedéséről”, akik hallgatják beszédét, és mégis gyávák, hitetlenek és törvénytprók, mert nem törődnek embertársaik bajával: Mt 25, 31kk. És mit jelent ez a mai keresztyénség számára? Szerk.) Rosszul számítottak, rossz üzletet kötöttek. És fizetniük kell örökké.

II. Mi a garanciája annak, hogy ez a jövőendő megvalósul?

1. *Isten maga.* „Én vagyok az alfa és az ómega, a kezdet és a vég” — mondja igénk. Nagyon sok embernek az Istene csak a kezdetnél van ott: a teremtésnél, az élet elindításánál. De aztán elmaradt a mindenségből és rábízta annak haladását biztos természeti törvényekre, vagy a szeszélyes véletlenre. A Biblia Istene az utolsó is, az ómega, a vég. És ha anynyi bölcsességét, szeretetét, hatalmát látjuk a kezdetnél, ugyanez meg fog mutatkozni a végnél is. Hihetünk benne és várhatunk reá.

2. *Isten szava.* Alapigénket megelőző versben olvassuk: „Ezek a beszédek hűek és igazak.” Minden keresztyénnek kell tapasztalatának lennie Isten igéje megbízhatóságáról. Annyiszor vettünk belőle figyelmeztetést, vigasztalást, szabadítást, hitre biztatást, bátorítást és éltetést életünk eddigi folyamán. Így bízhatunk az utolsó időkre vonatkozó kijelentésben, a boldog, üdvösséges jövőendő ígéréteben is.

A vallás dolgaihoz negatív módon viszonyuló tudós hallott egy művelt nőről, aki hitt a bibliai kijelentésnek. Találkozni kívánt vele, mert nem tudta elképzelni, hogy művelt ember hihessen a Bibliának. Mikor alkalom adódott a találkozásra, meglepetve látta, hogy az illető csakugyan művelt, tájékozott, éleselméjű. Csodálkozva kérdezte: „Hisz ön a Bibliának?” — „Igen!” — hangozott a nyugodt felelet. „Hogyan teheti ezt, amikor ismeri a tudomány legfrissebb eredményeit?” — „Évek óta ismerem Őt, aki a Biblia Igéjén keresztül szól hozzám, és teljesen megbízhatónak találtam.”

Egyedül Isten a garancia, és az ő szava. De aki ismeri Istent, annak ez teljesen elég is.

Csepregi Béla

Laikus kérdések és szempontok Jel 21, 6—8-hoz

Egy idősebb gyülekezeti tag számára az egész textus — mint maga a Jelenések könyve — igen homályos, „elvont”, le kellene „fordítani” a gyülekezetnek. — Fiatal értelmiségi a következőkben reflektál az alapigére. A modern embert is állandóan foglalkoztatják ezek a kérdések: Honnan jöttem, mi vagyok, hová megyek? Mi a célja földi életemnek? — stb. E sok kérdésre emberi vívmányokkal válaszolni nem tudunk. Bár az ember tudása tágul, mégis ismeretlen, beláthatatlan nagy és áttekinthetetlen a körülötte vonagló világegyetem. Az ember HIT nélkül elveszne, „beleőrülne” a létbe. Nagyon hangsúlyosnak és mindig időszerűnek érzem a textus 6. versét. Isten öröktől fogva van és örökké lesz. A bűnös embernek Életet ad Jézus Krisztus által. Ezzel az ajándékkal élni kellene, de az emberek többsége erre nem képes. Fokozatosan kell eljutnia az egyénnek odáig, hogy rádöbbenjen „szegénységére” és szomjúhozza Isten országát. Önismeretre kellene szert tennie, csak az emberek *félnek* magukba nézni, rádöbenni a megrendítő igazságra, hogy életük gyakorlatában Istent és Krisztust, a szeretetet, a megértést, a jóságot, az önzetlenséget mellőzték. A mai ember nem ismeri önmagát! Önismeret nélkül pedig nem tud eljutni a felismeréshez: kérem Istent, segítsen rajtam!

(12)

ÁDVENT 1. VASÁRNAPJA

Cs 17, 22—32

A *Lelkipásztor* 1958 eleji számaiban textusunkhoz vágó igetanulmányt találunk. A beszéd *hitelességével* kapcsolatban H. W. Beyer (NTD): „Kitűnő hagyománynak kellett alapjául szolgálnia. Épp az szól ugyanis valódisága mellett, amit ellene hoztak fel, hogy *nem* szokásos páli formulából áll. Nem is egyszerűen pogányok előtti missziói beszéd mintapéldánya, hanem teljesen egyszerű jelenség, minden szavában illeszkedik elmondásának helyéhez és ahhoz, hogy kiket szólít meg.”

Exegetikai megjegyzések

22. v. „Mindenben *nagyon vallásosoknak* látlak titeket”: rendkívül finom és szellemes kettős értelme nemcsak támogatja az „Athéniek” megszólításba burkolt elismerés érzését, de bántó él nélkül kaput is nyit a kritikára. 23. v. A terepszemlén fölfedezett „Ismeretlen istennek” felirat egyes számára archeológiai, vagy irodalmi támasz nincsen. Pál vagy értelemszerűen, szabadon élt a nyersanyaggal, „mivel nem több ismeretlen istenre volt szüksége, hanem csak egyre” (*Bengel*), vagy pedig akadt ilyen oltár is a sok közt, csak nyoma nem maradt.

26. v. Megteremtette egy (ember)ből az emberek minden népét — a „vér” hiányzik a régiebb kéziratokból. Lényeg: „egysütetű” az emberiség, nincsenek felsőbbrendű fajok, vagy népek. Másik fordítási lehetőség: „azt tette, hogy az embereknek egy embertől való minden népe lakjék a föld egész színén, meghatározva elrendelt idejüket...” (1967, próbafüzet.) Utóbbi felmondattalán a legátfogóbb értelemben az egész emberi létre vonatkozik (*de Boor*). 27. v. A „kitapintás” mintegy középut keresés és találás között (*Bengel*).

28—29. v. *Vergilius*: „Jupiterrel van tele minden.” *Kálvin*: „Pál anyagot igyekszik találni a tanításra. — Az emberek mindig lefelé mennek, s az Istent érzéki módon akarják felfogni, míg Isten felfelé emeli őket igéjének vezetésével s *csak lépcsőknek tekinti a jelképeket.*” „Istenség” (*to theion*): egészen általános, direkt a konkrét hallgatóság fogalmi és képzetvilágának szánt kifejezés. 30. v. *Apangellei*: hirdeti; értelemszerűen: parancsolja. (Amit a király heroldjaival meghirdet, az parancs.) — Mostantól fogva nagyobb a kegyelem, de az ítélet is élesebb (*Bengel*).

31. v. „Mind komolyabb, mind kérlelhetetlenebb lesz Pál igehirdetése”. (*Beyer*) „Az ítélet realitását és közelségét azzal a ténnyel húzza alá, hogy a bíró máris ki van nevezve, s megkapta megbízatását.” (*de Boor*) Más fordítási lehetőség: „... és mindenkinek hitet kínált fel azzal, hogy feltámasztotta...” 32. v. A mérsékelték szavai udvarias kitérést éppúgy jelenthetnek, mint valamelyes érdeklődést. 33—34. v. Pál nem szalad utánuk, Isten pedig nem statisztikus. Van eredmény mégis! *Schlatter*: „E történet nem abban a hiszemben hangzik el, mintha Pál itt valami új bölcsességgel, vagy tanító móddal tett volna kudarcba fulladt kísérletet.”

Homiletikai szempontból alapvetően fontos, hogy ne egyszerűen Pál beszédéről prédikáljunk, hanem a magunk hallgatóságát szólítsuk meg ugyanazzal az igével. (A továbbiakban *Lüthi* igemagyarázatát használtam még fel.)

Athén az akkori kultúra csúcsát jelentette. Nem hiába görög eredetűek ezek a szavak: politika, filozófia, poézis, technika, muzsika — mert történelmük, kiművelt szellemük és művészetük olyan kiemelkedő rangot biztosított nekik, hogy az mind máig tiszteletet ébresztő fogalom, s a maga nemében felülmúlhatatlan. Ennek tudata kimondatlanul is benne vibrált Pál szavában, amikor így szólította meg őket: Athéniék! Mintha csak azt mondta volna: Hősök, szellem-óriások, utolérhetetlen művészek unokái! Hozzátok szólok!

Amennyire mai fogalmat alkalmazhatunk egykori történésre, azt mondhatjuk: *a modern világgal találkozott akkor az evangélium*, a mai ember életigenlésével, képességeivel és — gyengeségével. Mint Goethe mondta, „Görögországban álmolta az ember a legszebben az élet álmát” — ám volt ebben a gyönyörű álomban egy minduntalan előtolakvó, kiktathatatlan lidércnyomás: a mulandóság, a halál. A kiváló görögök ezzel épp úgy nem tudtak mit kezdeni, mint a mai ember egetvivő lendülete, és csak dermedten néztek az Ismeretlen Semmi üreges szemébe, mint nyúl az óriáskígyóra. Vallották a lélek halhatatlanságát, de vajmi keveset vártak tőle, hiszen — mint a közbeszéd mondta — „Inkább legyen rabszolgá a földön, mint király az alvilágban”. Biztonság után tapogatóztak, jóban akartak lenni isteneik sokaságával — „vallásosak” voltak hát nagyon, hogy mentsék, ami menthető. Tettrejük, eszük, művészi fantáziájuk klasszikus csúcsokat alkotott, de szívük ugyanabban a megigézettségben vonaglott, ami Szabó Lőrincet „Ramzesz kolosszusán” töltötte el: „... úgy száll fölöttem az idő, mint egy szakadatlan temetés. — És egyre jobban félek, egyre jobban szorongat valami, amit akkor elhessegettem, s most se merek kimondani: — Gyerekek gyerekeskedése minden!... — nevetek fanyaran, de belül szédülök, kiáltok, sikítok, mint aki zuhan.”

S nem vagyunk máris a mi korunkban? Sőt: a saját szívünk mélyén?!

1. *Nekünk is van amolyan „biztonsági oltárunk”, mely lelkünk végső ínségéről, tanácstalanságáról tanúskodik, hiszen az ilyesmit épp a bizonytalanság termeli ki. Mi jellemzi ezt?*

Megfoghatatlan vágy valami örök és isteni után. Számunkra talán szokatlan szavakkal, de megragadóan vall erről József Attila „A kutya” c. versében: „...egyszer csak előbúvik nappali rejtekéből, belőlünk az az oly-igen éhes, lompos, lucskos kutya és istenhulladékot, istendarabkát keresgel.” Szabó Lőrinc kislánya számára „A bagoly” volt a mindenható lény, (nem is igen véletlen, hogy épp a tudás jelképében, az éjszaka „titokzatos” madarában öltött testet a gyermekszív mélyén lappangó isten-öskép.) s amikor az apa engedte magát „meggyőzni” a Bagoly léte mellett erősködő gyermekétől, aki bizonyítékul maga állt be bagolynak, óriási felszabadultság lett az eredmény: „... és Lóci, mire visszatértünk, már bent volt, ugrált, kacagott, s szemében ragyogott az isten, aki a lelkében lakott.” Vegyük most hozzá ehhez, hogy az egyik legnagyobb modern lélekgyógyász, C. G. Jung az emberi léleknek Isten felé irányuló ős-ösztönről beszél, amelyet a lélek veleszületett szükségességének és alapfunkciójának tekint, s amelyet — mint mondja — nem lehet mellőzni, vagy megsérteni a pszichikai egészség súlyos károsodása nélkül. (Jacobi: *Der Weg zur Individuation*, 125. o.)

De hogy ragadható meg ez a kívánatos biztonság? A görögök grandiózus templomokat, istenszobrokat — és vallásbölcseleteket alkottak. S hozzá vallásoskodtak. Áldozatok, szertartások, megmiegymás. És mindezzel annyit értek, mint egy halálosan szomjas vegyész a víz képletével.

Gondolatok és szertartások hálójába szeretnénk fogni az Istent! Vallásos eszmék és cselekmények radarjával próbálnánk bemérni: ki ő, és hogyan nyerhetnénk meg, illetve egyáltalán mit gondoljunk róla, mit kezdhethetnénk vele. Nem vagyunk-e sokszor úgy a vallásosságunkkal, mint az a néger, aki egy afrikai nagyváros szélén árokparton halt éhen, s a nyakában egy kis rézkereszt mellett *amulettként* — nyilván a keresztet kiegészítő, „biztonsági” amulettként — jókora nyersgyémántot találtak. Nem így vagyunk-e Krisztus keresztjével és feltámadásával: „ragaszkodunk” hozzá, mint őseinktől öröklött, drága amuletthez, de valóságos értékéről fogalmunk sincs?! És csizolására sose is gondoltunk, mert jók vagyunk magunknak, ahogy vagyunk, hát az Isten is hagyjon csak meg olyanak?! Tulajdonképpen adni szeretnénk a Mindenhatónak vallásosságunkban, hogy bőkezű viszonzásban részesüljünk! Hiszen „mi tartjuk az egyházat, nélkülünk üres lenne a templom” — talán maga az Isten is zavarba jönne „nélkülünk”? Pál kimondta akkor, amit ma sem tudunk elég komolyan venni: *hogyan Isten nem szorul ránk!* Nagyszerűen megvan nélkülünk! Csakis és kizárólag szeretetből keres és hív!

Bocsánat az erős szóért: *nem a legyek tartják a plafont!* Nem mi „tartjuk” a vallást, sőt Uram bocsá’, az Isten evilági pozícióit, egy-két hídfőállást, úgy-ahogy. Ő tart minket!

2. *Ő kerített be minket!* Ott van körülöttünk a természet nagyszerűségében — elrejtetten, pro és kontra bizonyíthatatlanul, képletbe foglalhatatlanul! Ott van a szívünk mélyén, de anélkül, hogy valami teológiai-szellemi erőfeszítéssel onnan „kivonatolni” lehetne. Lelkünk szomjú titkai Isten után sikoltanak. S *Ő megtérésre* szólít, hogy a biztonsági oltártól eljussunk az élő Krisztusig! Hogy Őrá, emberszeretetére hangolódjunk rá: hiszen ott áll az utunk végén, Őreá vagyunk ítéltre — első ádventje óta időszerű a végső, a nagy finálé, mely számunkra vagy az ítéletet, vagy az Isteni Tökéletességet hozza. De ha útjára rálépünk, annak a fénye *egész hosszát* beragyogja, hétköznapostól-mindenestől!

Athéniek! — kezdte Pál. Pestiek, görögök, gyulaiak! — mondhatjuk ma. Isten hatalmába akar venni benneteket, hogy áldásközvetítői, energiahordozói legyetek ma, a modern világ óriási lehetőségei és szívszorító veszélyei közepette. Saját szívetek sötét mélységei felett.

De az irgalmas Isten célig vivő erejével!

Bodrog Miklós

Laikus kérdések és szempontok Csel 17, 22—32-höz

Régen könnyebb volt biznyságot tenni Jézusról, mert volt kapcsolópont: az ismeretlen Istennek szánt oltár, a pogány vallásos költők idézése. Ma sokan nem mondhatók vallásosnak és mégis sóvárognak valami „biztosat” tudni Istenről. A biznyságtétel régen is, ma is abban áll: az ismeretlen Istent hirdetni. (9b) — A megkérdozettek szellemesen nagyszerűnek tartják Pál módszerét. A mai igehirdetőnek is meg kell keresnie a jó kiindulási pontot, hogy mondanivalójára felfigyeljenek. (15) — Ma is lehet kapcsolópontot találni: minden kapcsolópont lehet, ami vitát vált ki. (9b) (Igaz ez? Szerk.) — Az igehirdetésben meg kellene keresni a mai emberek oltárát. Azokat a pontokat, ahol talán öntudatlanul is, de kitetszik az ember Isten-keresése. Ez az idősek véleménye szerint leginkább a betegágyon, vagy ravatal mellett nyilvánul meg. (15) — A régi kor emberének a tudatlansága: ismeretlenül akarta tisztelni Istent. A mai kor emberének a tudatlansága: ismeretlenül akarja megtagadni Istent.

A mai keresztyénség tudatlansága: Istenről alkotott elképzelései miatt nem hallja meg Isten üzenetét, aki a tudatlanság idejét elnézte és ma is elnézi, hogy lehetőségünk legyen a megterésre. (9b) — Egyik férfi úgy véli, hogy Pál nyomán az élet értelméről, céljáról kellene beszélni. Ez a cél az Isten keresése. Arra is felhívta a figyelmet, hogy ennek a keresésnek tulajdonképpeni ígérete az, hogy az Isten is keresi az embert: „Bizony nincs messze egyikünktől sem”. (15) — Egy másik megkérdezett férfi szerint az igehirdetésben az ismeretlen Istenről kell beszélni. A fiatalok ezzel kapcsolatban megjegyezték, hogy le kellene leplezni, mint Pál tette, a hamis isteneket. Ilyen lehet a kocsi, a pénz! Egymás közötti vita után megállapították, hogy ezzel ők természetesen nem vetik meg a világ dolgait, csak ha valaki „bele van bolondulva” a kocsiba, pénzbe stb, azt helytelenítik. (15) — Amit az Istenről elmondhatunk, az nem lehet filozófia. Isten nem ábrázolható és emberi kategóriákba nem szorítható, de közel van hozzánk, kapcsolatban van velünk, s nekünk ezt a függést, kapcsolatot el kell ismernünk: „hogy keressék az Istent” 27. v. „parancsolja, hogy térjenek meg” 20. V. (15)

Közel!

KÉSZÜLES ADVENTI IGEHIRDETÉSEKRE

A közellétnek

van öröme és van félelme. Az öröme a személyes szeretetből és bizalomból támad. Együvé tartozást jelent, a másikban megtalált biztonságot, erőt, a tanácsot. Élővé teszi a közösséget a családban, a gyülekezetben, ahol ennek következtében az ember jól érzi magát, mert egyenrangúságban él. De ha alávetettségben is vagyunk, lehet a közellét öröm azzal a feljebbvalóval szemben, akit tisztelünk, megbecsülünk, akiről tudjuk, hogy számíthatunk rá, ő pedig reánk, az engedelmisségünkben, szolgálatkészségünkben. Ez a közellét mindig aktív, és sokszor emberfeletti érzelmek, képességek kifejtésére ösztönöz. Akinek a közellétben nincsenek ilyen személyek, azok csak az egyedüllét szürkéségét és ürességét, a magány sivár sorsát hordozhatják.

Van a közellétnek félelme is. Az egyikben tombol a cezaromania és kisebbségi érzést teremt a másikban. Következménye a kisebbnek a kényszer-szolgálata, a némasága. Nemcsak azt nem mondja el, ami kritikus, de azt sem, ami mindkettő számára építő lehetne és használna az ügyeknek, a jónak. Ebből a közellétből menekül az egészséges érzésű ember, ha lehet. Ez a közellét valójában messzeség, mert félelem váltakozik a közönyösséggel.

A messzeség,

a távolság lehet szép romantikus személyek között. De ez a helyzet telve van bizonytalansággal, határozatlansággal, erőtlenséggel. Hiányzik belőle minden intimitás, amelyet a szép szavú írás sem pótol, ha nincs benne remény a találkozásra. Elmossa az arcok, alakok vonását és formáját, sőt lassan a lényegét is. Elfogynak az érzések, nincs már sem sze-

retet, sem félelem. Lezárttság, nem lehet benne és általa semmi újat sem kezdeni.

A „közel” és a „messze” lehetőségei között tart az adventi várakozás. Nem általában, hanem a mi várakozásunk. Az, amelyikben a keresztyén ember teljes existenciájával részt vesz és akkor uralkodó benne a „közellét”, vagy nem vesz részt, és akkor uralkodó a „messzeség”, a lelki távolság. Mi magunk határozzuk meg várakozásunk tartalmát. Ez azonban nem valami ad hoc, pillanatnyi döntés, magatartás, hanem hitünk (vagy hitetlenségünk) állandó kifejezése, következménye. Attól tartok, hogy ha elhagynánk advent minden kedves külsőségét, magát ezt a misztikus, varázslatos szót is, még kevesebbeknek jelentene valamit is a karácsony előtti időszak. Pontosan csak azoknak, akik a mindenkori adventet az ítélő-kegyelmező Jézus Krisztus visszatérésének a bizonyosságában, a Krisztus-közellét érzésében élik át.

Jézus Krisztus visszatérése csak riasztó lehet a felületes, átlagos „hivőknek”. Az élő hitűeknek egyetlen reménység és vigasztalás. A hamis hitűeknek ez a visszatérés mindig „messze” van, hiszen a Föld még sokáig forog, talán évmilliókig, holott ez a jézusi ígélet nem tartozik az idő kategóriájába, és az ember életideje nem azonos a teremtett világ életidejével. Az élő hitűek „időszámításának” az a titka, hogy ők a visszatérő Jézus Krisztust jelenvalónak hiszik, sőt így tapasztalják. Nem arra várnak, hogy Jézus Krisztus majd valamit hoz, hanem átélik azt, amit ma ad. A bűnbocsánatban ma ugyanazt adják, mint az utolsó ítéletkor. Ez az Úr közzéléte ma, a felszabadulás a bűn mérhetetlen ereje alól.

Az advent jellegének egyik megfogalmazása, hogy az *előkészület a karácsonyra*. Van ebben igazság is, félreértés is. Általában beletorkollik a „Jézuska-születés” gondolat- és érzelmvilágába. Azután lefoglalja az ünnepséget az örjögésig, bosszúságig fokozódó vásárlási, ajándékozási kampány. Ebbe a lázzal, idegességgel igényekkel, pénzzel teli pusztaságba kell belekiáltani a szót Istennek emberré válásáról. A karácsony a legnagyobb mesterséges gondok ünnepe a készülődés miatt s az igehirdetőnek, ezt tudva, kell felkészülnie advent négy hetében, hogy felkészíthesse a gyülekezetet arra, amit a karácsony üzen. Ennek szolgálatába kell állítanunk minden alkalmat, az istentiszteletek mellett a bibliaórákat, szeretetvendégségeket, presbiteri ülést s más alkalmakat is. De minden cselekvésünk, előkészületünk és előkészítésünk legyen hitünknek és reménységünknek a kifejezése.

Közel az Úr!

(„...riadóval, arkangyal szavával...”)

A Jézus személyességének és a személyes közösségnek a kérdése vetődik fel. Ez nem azonos az egyháztagsággal, a vallással, a templommal, a szertartással, a formalitással, a kerettel. Nem azonosítható a lelkes barátságával, még a bibliaórai vagy akár imaórai gyülekezettel sem. Nem pótolja a bibliaismeret, a történetek, leírások, példázatok, szép erkölcsi tanítások ismerete sem. Se a kereszt a hálószobában, vagy a falitábla.

Néhány igeidézet ezt a személyességet és vele a közzéléte jelzi. Zs 34, 19: közel az Úr az összetört szívűekhez; Zs 85, 15: közel a segítség azokhoz, akik Őt félík; Zs 145, 18: közel az Úr azokhoz, akik Őt hívják; Fil 4, 5: közel az Úr! Mindegyik idézetnek csak akkor van értelme, ha ez az Úr személyes Isten. Nem állíthatjuk tehát életünk perifériájára, ahonnan szükség esetén „behívható” akkor, amikor nekünk van rá szük-

ségünk. Nem lehet statikus, passzív figura, akit mi mozgathatunk, irányíthatunk, mert akkor kisebb lesz az embernél is. A személyes Jézusnak csak akkor van értelme és jelentősége, ha megtölti az életünket, hatalmába veszi azt.

Jézus személyességének kérdése keresztyén életünkben éppen olyan, mint maga az Isten-kérdés: változásoknak van kitéve úgy, ahogyan mi is és a korszellem is változik. Legtöbbször nagyonis primitív a róla való felfogásunk, kezdve a „Jézuska” elképzeléstől a temetők sírkő-Jézusáig, amely — akár művészi, akár giccs — legtöbbször az emberi elégtétel, jóvátétel kifejezése az elmaradt hívő élet helyett. De bárhogyan is van, a személyes Jézus, a bűnbocsátó Jézus élménye csak azok számára valóságos, akiknek az életébe a valóságos bűnbánat beköszöntött.

Közel van a bűn is. Rm 7,20: „bennem lakozó” és így személyesen gonosz erő, amely Isten ellen, a felebarát ellen és magam ellen is cselekszik. Ezt csak a hasonlóan személyes de a bűnnél nagyobb erő tudja megdönteni. A bűn kérdésénél is vannak nehézségeink, mert lényegét az ember mindig inkább „átértékeli” és ezzel elveszi romboló hatásának a lényegét. A legtöbb igehirdetésből hiányzik ma a bűn megnevezése, egyben a törvény hirdetése. (Megdöbbször, amikor egy papi úrvacsoránál a 10 parancsolat szövege után a liturgus elhagyta 2 M 20, 5—6. verseit. Megdöbbször, mert hajlandó lettem volna én is erre az igecsonkításra.) Hiába prédikáljuk az evangéliumot, ha nem prédikáljuk, hogy az mire nézve evangélium.

Ézs 55,6: „hívjátok, amíg közel van”, figyelmeztető arra, hogy *Jézus közelelte kegyelem jele*, és nem egy időtlen időnkig biztosított lehetőség. Lehet vele élni, lehet vele visszaélni a magunk kockázatára. Az igehirdető nagy terhe, ha a gyülekezet előtt nem hirdette a közellét teljes tartalmát. A ki nem mondott szavak és mondatok is bűnnek számítanak Isten előtt.

Zsid 3, 13-ban van a kifejezés: „amíg tart a „ma” (vagy: „ma, ha az Ő szavát halljátok...”). Nyilvánvaló, hogy nem egyszerűen arról a mai napról van szó a maga 24 órájával, amelyet éppen élünk, hanem arról a lehetőségről, amely tegnap, a múltban talán még nem volt és holnap, a jövőben nem lesz. Most tehát teljes mértékben érvényes, de lejár, eljár, mint alkalom s a Jézus-közellét elérhetetlen messzeséggé változik.

Az Úrra való ádventi várakozás eszchatologikus tartalmú. Ez ellene mond a folyton visszanéző és csak a történeti Jézust látó, emlékeztető szemléletnek, mint az időtlen ideának, amelyhez a földi történet egy bizonyos pontján közel vagy még inkább attól távol vagyunk, — írták Stählin is, Thurneysen is. Mindketten Bewegung-nak, mozgásnak jelezték életünket, mint akik *útközben vagyunk* azzal a bizonyossággal, hogy a Cél közelebb jön, és mi eléje megyünk az Eljövendőnek. Az Úr közel! Ez ítélet is, kegyelem is egyszerre. Szóljon az igehirdetés riadója mindaddig, amíg „maga az Úr fog leszállani az égből riadóval, arkangyal szavával és isteni kürtzengéssel” (1 Tessz 4, 16).

Közel az ítélet!

(Bíró az ajtó előtt)

Sajátságos kép. Az „ajtó előtt” kifejezi, hogy közel van, de mivel még nem nyitott be az ajtón, ez a Bíró várakozását jelzi. A várakozás hosszútűrés, és nem tétovázás. A jellegét Mt 3,10 fejezi ki Keresztelő János szavában: „A fejsze a fák gyökerére vettetett”.

A *Bíró* — *Jézus Krisztus*. Visszatérő alakja, cselekvésének részletei, megjelenésének hogyan?-ja ismeretlen előttünk. De ismerjük személyét,

mert Ő az, akit a világ megvetett, akit az ember keresztrefeszített, elhagyott volt és néma, mint a bárány (Ézs 53). Isten az ítéletet neki adta (Jn 5,22; 5,27; Rm 2,16) egészen. Az egész világ felett ítél (Rm 3,19). Ítélete igazság Rm 2,2; Jn 8, 16). Ítéletében nincsen személyválogatás (1 Pt 1,17). Az ember minden titkát napvilágra hozza (Rm 2,16; 1 Kor 4,5) A néhány idézett ige elég ahhoz, hogy megértsük a lényegét, mert nem az a lényeg, hogy „de mikor?”.

Ugyanígy a lényeghez tartozik, hogy a Bíró az — én ajtóm előtt áll. Senki sem kivételezett, amikor az egész világot ítélete alá vonja. Ítélt, tehát egy ügyet végérvényesen lezár, a saját adatai, ismerete alapján és igazságának abszolút mértékével. Nem tévedhet. Nincs is fellebbezés.

A gyökérre verő fejsze képe életfára utal és egyben a fa értéktelenségére, gyümölcstelenségére. Erről szövege maga Jézus is. (Mt 7,16—20; Mt 25, 41—66; Jn 15, 1—5 és a terméketlen fügef.) Az ítélet tehát a hitre és a cselekedetekre vonatkozik.

Az ítélő és az ítélet igazságával szemben a bűnös ember csak egy erőt tud felvonultatni, de azt bőségesen, a — *hazugságot*. A hazugság sohasem gondol a jövőre s ezt úgy cselekszi, hogy letakarja azt. Nevezhetjük kifogásnak is, mentegetődzésnek is, a lényeg ugyanaz. Nehéz ennek a kísértésnek ellenállni, mert amint követi egyik a másikat, mindig könnyebbnek és valóságosabbak tűnik. Ez rejti el az ítélet félelmetességét és amit erről Lk 21, 25—36-ban (ádv. 2. vas.) olvasunk, csak fantasztikusnak tűnik. De a *dobzódo élet* (lásd u. o.) nem véletlenség, hanem a felejtés szükségyszerű feltétele. Az ember a szörnyőség küszöbén hirtelen becsukja szemét vagy elfordítja a fejét, de ezzel csak a szörnyűség, a szerencsétlenség képe tűnik el, maga a tény megmarad. Van másik kísértés is, a *gond*. A vele való küzdelem nemes küzdelem és a jövőért való, benne az otthonról, családról, betegekről és öregekről, kenyérről és ruháról van szó s Jézus sok beszéde igazolja, hogy nem érzéketlen mindezzel szemben. De ez a kísértés bűnné lesz a gondviseléssel szemben és elnyomja a hitet, az örömet is és a hálaadást is. Hamis öröm és megcsaló gond csak az emberi hazug önáltatásnak a többféle változata. Közel az ítélet!

Közel a kegyelem is! A megrepedt nádat nem töri el az a Bíró, aki Elítélt volt és így vette magára az Őt elítélők számára készített ítéletet. Az ítélet lezártság, a lehetetlenség, a „nincs tovább” állapota (a külső sötétség), de a kegyelem az új lehetőségeké, a megnyitottságé, az újra való kezdése. Ünneprontó ugyan ádventben az ítéletről prédikálni, de szükséges ahhoz, hogy szívünk közelébe jusson el a Bíró szeretete — még idejében. Így kaphat egy évet a terméketlen életfa, alkalmat arra, hogy kizöldüljön, erővé, áldássá, táplálékká legyen mások számára is. Csak az ítélet okozta félelem útján lehet eljutni a kegyelem által adott öröme. Ez nem egyszerűen Isten módszere, sémája, hanem Isten alkalmazkodása a kemény szívhez. Az Ő módszere inkább az, ha jelképesen akarunk beszélni, hogy az utolsó ítéletkor „eljön a felhőkkel” (Jel 1,7), de ezt jóval megelőzi az a felhő, amely az Ő népét, a vándorló népet, a pusztában vezette az ígéret, beteljesülés, a hazaérkezés felé.

Az ítélet félelmét csak a kegyelem öröme győzheti le.

Közel az öröm!

(... töltsétek meg a vedreket...)

Előre kell bocsátanom, hogy amikor elolvastam jó néhány írásmagyarázatot, főképpen Fil 4,4-ről, nem sok örömet találtam azokban. Néhány

okos mondatban összefoglalják az „Úrban való öröm” jellegzetességeit, de hiányzik az, amit a magam számára is kerestem, a valamivel több, a gazdagabb. Szinte figyelmeztetés ez arra, hogy a keresztyén életnek is kevés öröme van vagy sok félreismert öröme, ami nem az igazi. Csak szembeállításokkal tudjuk megközelíteni, de persze nem is vállalkozhatom arra, hogy most teljesen, összefoglalót adjak erről.

Az bizonyos, hogy *a keresztyén életnek éppenúgy tartalma az öröm, mint a bűnbánat, mint a hit és szeretet.* Nem valamilyen humorizálásról van szó, kicsattanó „keresztyén nevetés”-ről (ilyen nincs is), de természetesen, hogy a keresztyén ember is tud jókat nevetni és nevetetni. Szóval nem a hirtelen öröm pillanataira gondolunk, amelyet azonnal felválthat az ellenkezője is. (Vígjáték után a moziból kijövők pár percig még emlegetik a remek jeleneteket, azután már bosszankodnak az egymást lökdöső emberek vagy a latyakos utca miatt.) Inkább ilyen szavakat mondanék: belső biztonság, a bizodalom nyugalmi állapota, a másokkal való együtt-örülés tiszta képessége, a hálaadás érzése, félelem és aggodalom nélküli élet. Mindenképpen *tartós lelki állapot.* Ha pedig jelzőként vesszük az „Úrban” kifejezést, akkor ez jelenti: az Ó útján vele jární és nem ellene, neki engedelmesskedni. Különös: Laetare (böjt 4. vas.) igéi között Fil 4,4 nem található, holott oda kínálkoznék, de a vasárnap jellege (Az élet Kenyere) arra utal, hogy az Úrban való öröm olyan, mint a kenyér mindennapisága. Mindennap szükséges, áldását szinte csak akkor vesszük észre, amikor hiányzik.

A keresztyén életöröm igazi alapja az ígélet és bizonyosság, hogy közel az Úr! Az Úr közel, tehát mindenütt jelenvaló — vallotta Augustinus. („Itt az Isten köztünk”). Ebből származik a fiducia providentiae divinae, a bizalom az isteni gondviselésben — írta Kálvin. („Az Úr gondot visel”, 371. ének). G. Steck: Der Herr ist wirklich, az Úr igazi, valóságos Úr, akinek a számára se idői, se térbeli távolság nincsen. P. Brunner: Isten jelen van minden istentiszteleten és az úrvacsora szentségében s ez a jelenlét mozgás, történet, Isten cselekvése a bűnbocsánat hirdetésében, a gyülekezeti összegyűjtésében és abban az erőben, amellyel a gyülekezet a mindennapi élet felé indul. *Nem a karácsony van közel, hanem az Úr!*

Ezért az Úrban való öröm az — *Úrtól való öröm.* Ezzel a ténnyel az élet nívója és az öröm nívója megváltozik, lelket kap az élet és az öröm. (Ne legyen úgy, mint a 718. ének 2. versében olvashatjuk... „földi fény tűnik, fakul az öröm...”). Ez az öröm elnyeli a sok panaszt, elégedetlenséget, keserűséget, sőt annyira gazdag, hogy jut belőle másoknak is. Az Úr éppen ezért adja, hogy másoknak is tudjon örömet szerezni azzal, hogy hívjuk az öröm közösségébe, a gyülekezetbe. Az „örüljetek” többes száma figyelmeztet, hogy *nem öröm a kizáró jellegű,* elhatároló, az tehát, ami csak egy bizonyos csoportra, bizonyos emberekre vonatkozik és a többiek elől szinte szomorú arccal eltitkoljuk. Ez a biztatás úgy is megszólalhat, hogy „ne rontsd el mások örömét”, ha már te nem tudsz örömet ajándékozni. Az Úrban való öröm tehát mindenképpen túl mutat egy emberen, a közösségre tartozik, annak az ügye. Ha nem, ha valaki magába zárhatja és ezt akarattal cselekszi, nem is igazi az öröme. Csak így elevenedik meg és elevenít meg az az öröm, amely fölötté áll minden örömnél.

Fil 4,4-ben a „*mindenkör*” szóval is találkozunk. Szenvedés idején is? A chairete azt is jelenti: Isten veletek!, Isten legyen veletek! Legyen közöttetek, a közeletekben — s így lesz ez biztatás, erő a szenvedő számára is. Mert a keresztyén embernek is van könnye és egy bibliai idézettel nem lehet azt letörölni. Erőre van szüksége, a szeretetünk erejére és —

mondhatnám így is az igét: bízzatok az Úrban, — bizodalomra. Az Úr legyen benned nagyobb erő, mint a terhed.

Ahol közel az Úr, ott közel az öröm.

Közel a testvér

(...arra ment egy pap...)

Vannak testvéreink, akik egy természetes körön belül élnek a közelünkben, családban, rokonságban. Részben kaptuk őket, részben kaptak minket. Részben mi választottuk őket sok más ember közül, részben ők választottak minket. Ezek olyan adottságok, amelyeken nem tudunk szaktítás nélkül változtatni. Szülőket, testvéreket, rokonokat nem cserélhetjük ki. Olyanok, amilyenek. Vagy harmonikus az együttlétünk, távollét esetén is vagy az ellenkezője. Nehéz jó gyermeknek, jó szülőnek, jó testvérnek lenni. A farkasréti temetőben áll egy márványsírkő ezzel a felírással: „Aranyszívű Apikánknak”. Milyen lehetett, milyen egyéniség, volt-e szigora vagy elnézett mindent, hogyan nevelte a gyermekeit, hogy aranyba vésték a szavakat? Ez azonban kivétel. Amikor temetéseket jelentenek be, hacsak nem merül ki a jellemzés szegényes szavakban, általánosságokban, akkor sok minden bűn, baj kiderül. Azt hiszem ezért is olvasható a legtöbb sírkövön csak a név és két évszám. Halál utáni bizonyítvány, amelyet az élők állítottak ki.

Hogy milyen *nehéz testvérnek lenni*, mutatja a „lelkésztestvérek” közössége, a fraternitás. Sokkal többen vannak távol egymástól, mint közel. Tudja ezt mindenki. — Azután itt vannak a gyülekezeti tagjaink, akiket megszólítunk „kedves Testvéreim az Úrban!” Akkor a kenyerünk, amekkorát ők adnak. Vannak lelkészek, világszerte, akiket már régen nem vesz körül népszerűség, de ebbe beletörődnek a helyzeten való javítás szándéka nélkül. Nincsenek közel, senki nem kopogtat a lakás ajtaján? Ki lehet bírni.

Távoli testvérek? Ha a közeliak nem lehetnek közel, a távoliak sem lehetnek közeliak. (Mindig gúnyosan hallgatom, amikor valaki egy távoli nép iránti szeretetről prédikál és itthon nem fér meg senkivel.) Szóval: nehéz eset, vastörvény, vaskapu, ne feszegessük egy hajtűvel.

De mi lesz a hirdetett igével? A szeretet törvényével, a csodálatos megbocsátással, az újrakezdéssel, az ébresztő evangéliummal? Azzal, amit hetenként legalább egyszer, de általában többször is prédikálni kell? Hol a hitele a kimondott szónak? Hogyan folytatódik ez a szó a pásztori gondozásban? Mi lesz a gyülekezet elhagyottjaival, akiknek a szeretet nagyszerű közellétére kell, az — élő testvér? Hogyan indítjuk el az erősebbet a másik, a gyengébb felé? Tegnap és holnap kérdések ezek.

Gondolhatná a kedves Olvasó, hogy hamis vágányra mentem a gondolatmenettel, mert arról kellene írnom: mit prédikálunk ádventben. Csak-hogy ehhez (persze nemcsak ádvent idején) mindig tudnom kell, hogy mit mond nekem az ige és kiknek prédikálok. Rá kell állnom az ige mérlegére, végig kell gondolnom a gyülekezetet, arcokat, személyeket, sorokat családokat úgy, ahogyan ismerem őket (ismerem őket?) és amikor ez tisztázódott, akkor kerülhet sor arra, hogy kimondjam: közel a testvér! Közel akár ott áll a gyülekezetben fáláiuultan, akár a gyülekezetten kívül fekszik. Mind a kettőnek nagyon *nagy szeretetre van szüksége* és ami a különös: *éppen az enyémre* a szavaim hullámhosszán keresztül, utána pedig a cselekedeteimen keresztül. Az életének az életemre van

szüksége. Nem egy szentre van szüksége, aki a szószékről egyenesen a felhők fölé emelkedhetnék, hanem a vele azonosra, akinek olyan sebei vannak, mint amannak, csak éppen Isten Lelkét hordozza, a menteni akaró szeretetet. Ahogyan — úgy érzem — a példázatban Jézus a samaritánus, de a félholtra vert és elhagyott ember is, úgy élem át az élet nyomorúságát, a rabló-bűnök következményeit, de a samaritánus nagylelkűségét is. Ennek kellene megszólalnia a példázatban.

Közel a Testvér! Nemcsak úgy, mint aki segítségre szorul és szeretetre, hanem úgy is, hogy *segít és szeret engem*. Lehet, hogy évek óta betegen fekszik, lehet, hogy elköltözött kövülekezetbe vagy ki tudja hol él, de az imádságával láthatatlanul is közel van hozzám.

A Krisztus-várás döntő tényezője ez, hogy *Jézus Krisztusra nem várhatok egyesegyedül*, csak másokkal együtt, hívőkkel, hitetlenekkel együtt. Egyik oldalról tehát felelősségre int, másikról hálaadásra. Úgy kell mások terheit hordoznunk, hogy közben mások is hordozzák a miénket. Persze mindezt mindig megterheli a mindenki múltja, a mulasztások, sérelmek, elfáradás és sok más bűn. De aki még nem élte át Isten bűnbocsánatát és nem gyakorolta azt másokkal szemben, az vessen el minden reményt afelől, hogy tolmácsolni tudja ádvent üzenetét. Az ádventi várakozás tartalmát csak ádventi várakozók tudják hirdetni a Lélek erejével. Ezt is úgy, hogy lábukkal itt állnak a mindenki és senki földjén, de hitükkel a feltámadás és utolsó ítélet eseménye felé fordulnak, annak teljes bizonyosságával, hogy Jézus Krisztus valóban visszatér, hogy ítéljen élőket és halottakat felett. Az igehirdetők felett is!

Közel a testvér! Közel, hogy őrizzem, mert különben vére kiált utánam. Közel, hogy megmentsem, mert lehet, hogy legközelebb ő fog engem megmenteni. Közel, hogy szeressem, mert különben gyűlöltre indítottam őt. Közel, hogy evangéliumot hirdessek neki, mert különben talán ő fog tanúskodva ítéletet mondani fölöttem.

A testvér azért van közel hozzám, mert közel az Úr, aki Bíró is, de Testvér is.

Utószó

Amikor ennek az írásnak a végére érek, tudom, hogy lesznek szolgatársak, akiknek semmit sem tudtam segíteni. Abban azonban bizonyos vagyok, hogy sokat vívódom igehirdetésünk és lelkipásztori szolgálatunk kérdésével, gyengeségével, és mindig a magaméből indulok ki, a tapasztalatnak én vagyok első forrása és nem mások. Így jutok el mindig, sokakkal együtt, a közhelyhez (ha szabad Keresztelő János, Jézus és az apostolok tanítását ennek nevezni), hogy *személyes megújulás nélkül nincsen közösségi, gyülekezeti megújulás*. Ha ma valamiféle emberi magokat vetünk, milyen lesz a holnap gyülekezete? Az egyház jövőjét realisan és hittel kell szemlélünk. A hamis optimizmus irrealitása, a rutin, megszokott szójátékok semmit sem segítenek, csak elkábítanak. Az élő, az ádventi gyülekezet életének a kezdete mindig az igehirdető imádsága és igehirdetése. Voltaképpen ebbe az irányba szerettem volna ébresztetni s ahol ez megtörténik, ott már a legegyszerűbb szavú ádventi prédikáció is eléri célját — kegyelemből. Folytonosan igehirdetésre készülő lelkipásztoroknak nem is lehetne erőteljesebb biztatást adni, mint ezt az egyet: az Úr közel!

Várady Lajos

TARTALOMJEGYZÉK

CSENDBEN ISTEN ELŐTT

Közegyházi önvizsgálat (D. Káldy Zoltán) — — — — — 577

TANULMÁNYOK

Az ökumenikus mozgalom küldetése (Willem A. Visser't Hooft) 580

A háború és béke kérdése az Újszövetségben (Aimo T. Nikolainen) — — — — — 592

Isten kétféle birodalma és Krisztus uralma (Dr. Pröhle Károly) 599

KRÓNIKA

A megdicsőült Krisztus tanúi (Dr. Gottfried Fitzer) — — — 612

Kevélyen? (Dr. Gaudy László) — — — — — 615

AZ IGEHIRDETŐ MŰHELYE

Szentháromság után 21. vasárnap (Benczúr László) — — — 618

Szentháromság után 22. vasárnap (Simonfay Ferenc) — — — 621

Szentháromság után 23. vasárnap (Bánfi Béla) — — — 624

Szentháromság után utolsó vasárnap (Csepregi Béla) — — — 627

Ádvent 1. vasárnapja (Bodrog Miklós) — — — — — 631

Közel! — Készülődés adventi igehirdetésekre — (Váradi Lajos) 634

=====

Címlapon:

Az athéni Arcopágus, ahol Pál apostol beszédét tartotta (Cs 17, 22 kk),
(V. ö. Ádvent 1. vasárnapja alapigéjét)

=====

LELKIPÁSZTOR

Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. Pröhle Károly

A szerkesztés munkájában a szerkesztő bizottság vesz részt
Előfizetési ár: havi 20,— forint, fél évre 120,— forint, egy évre 240,— forint

Csekkszámia: Lelkipásztor Kiadóhivatal, Budapest 220507.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VIII., Puskin u. 12.

Telefon: 142—074

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya
68.03349 / — Zrinyi Nyomda, Budapest. F. v.: Bolgár Imre

Index szám: 26 451